

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**İNGİLİZ EDEBİYATINDA TOPLUMSAL CİNSİYET
(GEORGE ELIOT'IN "MIDDLEMARCH"
ROMANI ÖRNEĞİ)**

Sebat ÇELİK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Taner TATAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Malatya, 2013

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**İNGİLİZ EDEBİYATINDA TOPLUMSAL CİNSİYET
(GEORGE ELIOT'IN "MIDDLEMARCH"
ROMANI ÖRNEĞİ)**

Sebat ÇELİK

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı

Doç. Dr. Taner TATAR

Yüksek Lisans Tezi

Malatya - 2013

KABUL VE ONAY

Sebat ÇELİK tarafından hazırlanan “İngiliz Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet (George Eliot’ın “Middlemarch” Romanı Örneği)” başlıklı bu çalışma,tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ (Başkan)

Prof. Dr. Hüsnüye CANBAY TATAR

Doç. Dr. Taner TATAR (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 1 (Bir) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Sebat ÇELİK

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Taner TATAR'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İngiliz Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet (George Eliot'ın “Middlemarch” Romanı Örneği)” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Sebat ÇELİK

İmza

ÖNSÖZ

Çalışmanın tamamlanmasında yardımlarını gördüğüm, fikir ve eleştirileriyle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Taner TATAR'a içtenlikle teşekkür ederim.

Derslerine katılma bahtiyarlığına eriştiğim, toplumsal olaylara sosyolojik bir bakış açısıyla bakabilmeme olanak sağlayan ve dersleriyle bunu pekiştiren bölüm hocalarımızdan Prof. Dr. Hüsniye Canbay TATAR'a, Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU'na, Doç. Dr. Yaşar KAYA'ya ve Yard. Doç. Dr. Vehbi BAYHAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Ders dönemi boyunca, yol arkadaşlığı ve teze dair yapmış olduğu eleştirilerinden dolayı meslektaşım Ümit ÖZTÜRK'e, bu dönem yaptığım çalışma süresince benden manevi ve teknik anlamda desteğini hiç esirgemeyen eşime, oğluma ve aileme de şükranlarımı sunarım.

Sebat ÇELİK

MALATYA-2013

ÖZET

Bu çalışmada, Viktorya dönemi gerçekçi romanları arasında sayılan Middlemarch romanının sosyolojik bir bakış açısıyla toplumsal cinsiyet bağlamında analiz edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, edebiyat sosyolojisi ile birlikte konunun ana kavramları olan cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti açıklamak üzere, bazı tanımlara ve toplumsal cinsiyet kavramının tarihçesine yer verilmiştir. Daha sonra cinsiyet rollerinin bireyler tarafından nasıl kazanıldığı ve cinsiyetler arası farklılıkların ne şekilde oluştuğuna ilişkin, sosyo-psikolojik, sosyolojik ve feminist kuramların en yaygın olanları özetlenerek, toplumsal cinsiyet olgusuyla ilgili kuramsal literatür gözden geçirilmiştir.

Tezin birinci bölümünün sonunda 19. Yüzyıl İngilteresinde kadının toplumdaki konumunu şekillendiren entelektüel ve endüstriyel değişimler ana hatları ile incelenmiş ve toplumsal cinsiyetin oluşumu ve dönemin değişmez normlarının yeniden yapılandırılması, Victoria dönemi edebiyatında kadına boyun eğdiren dönemin kültür ve kurumları analiz edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde George Eliot'ın biyografisi ve hayatındaki değişimler incelenmiş ve "Middlemarch" romanı üslup, mekân ve zaman ile karakterler açısından analiz edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümün sonunda romandaki kadın karakterlerin sorunları ile yazarın bu karakterleri ele alışını analiz edilmiştir. Middlemarch'ta kadın karakterlerin romanın merkezinde olmalarından dolayı, analiz de sırasıyla eğitimsel, mesleki ve sosyal uzantılarıyla kadınların ikincil konuma itilişi, evlilikten beklentileri, hayal kırıklıkları ve mutsuzluk karşısında gösterdikleri farklı tepkiler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: George Eliot, Middlemarch, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, kadın, feminizm

ABSTRACT

In this study it is aimed to analyse the *Middlemarch*, one of which is the most popular realist novels of Victorian Age, in terms of sociological point of view and social gender.

In the first part of the study, we have tried to explain some of the terms such as sociology of literature, sex and social gender which are the main topics of our study and tried to give some more information about their historical background. After that, it has been tried to explain how the gender roles are acquired by individuals and how the gender differences are formed by summarizing the most common theoretical paradigms such as socio-psychological, sociological and feminist theories.

At the end of the first part of the thesis, the intellectual and industrial changes which have shaped the position of women in society in the nineteenth century, the formation of social gender and the transformation of the unchangeable norms of the era, the culture and the institutions which subjugated women in the Victorian literature are analysed.

In the second part of our study, George Eliot's biography, the changes in her life together with the style, time and place, the characters in "*Middlemarch*" are tried to be analysed. At the end of the second part the problems of the women characters and the way how the writer handles the issue are tried to be analysed. As the women characters are in the center of the novel, we have tried to explain how they became subordinate in educational, occupational and social issues, their expectations from marriage, dissappointments, and lastly their different reactions to unhappiness.

Key Words: George Eliot, *Middlemarch*, sex, gender, women, feminism

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET.....	6
1.1- EDEBİYAT VE EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ	6
1.1.1- Edebiyat Sosyolojisi.....	6
1.1.2- Edebiyat Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi	10
1.1.3- Edebiyat-Toplum İlişkisi	16
1.2. ESERİN KONUSUYLA İLİŞKİLİ TEMEL KAVRAMLARIN SOSYOLOJİK TAHLİLİ.....	27
1.2.1- TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI.....	28
1.2.2- SOSYAL-PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR.....	30
1.2.3- SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR	44
1.2.3.1- Yapısal-İşlevselci Yaklaşım	45
1.2.3.2- Çatışma Teorisi	47
1.2.3.3- Sembolik Etkileşimcilik.....	50
1.2.4- FEMİNİST YAKLAŞIMLAR	53
1.2.4.1- Feminizm.....	53
1.2.4.2- Liberal Feminizm	58
1.2.4.3- Sosyalist Feminizm.....	59
1.2.4.4- Radikal Feminizm	60
1.2.4.5- Postmodern Feminizm.....	62
1.3. İNGİLİZ EDEBİYATINDA VİKTORYA DÖNEMİ KADINI.....	67
1.3.1- Viktorya Dönemi	67
1.3.2- Viktorya Dönemi Edebiyatı.....	79
1.3.3- Viktorya Döneminde Kadın	84

1.3.4- <i>Middlemarch</i> Romanında Kadın	96
İKİNCİ BÖLÜM	
TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENİNDE ROMANIN ANALİZİ	108
2.1- Yazarın Biyografisi.....	108
2.2. ESERİN ÖZELLİKLERİ	113
2.2.1- Üslup	113
2.2.2- Mekân ve Zaman.....	115
2.2.3- Karakterler.....	115
2.3- “MIDDLEMARCH” ROMANINDA TOPLUMSAL CİNSİYET	128
2.3.1- Romanındaki Kadın Karakterlerin Karşılaştıkları Problemler	130
2.3.2- Romanındaki Kadın Karakterlerin Sınırlı Eğitim İmkânları.....	132
2.3.2.1- Dorothea Brook ve Celia Brooke.....	133
2.3.2.2- Rosamond Vincy	137
2.3.2.3- Mary Garth	139
2.3.3- Romanındaki Kadın Karakterlerin Sınırlı İş İmkânları.....	140
2.3.3.1- Dorothea Brook	140
2.3.3.2- Rosamond Vincy	143
2.3.3.3- Mary Garth	144
2.3.4- Romandaki Kadın Karakterlerin Evlilik Hayatında Karşılaştıkları Zorluklar .	146
2.3.4.1- Dorothea Brook	146
2.3.4.2- Rosamond Vincy	154
2.3.4.3- Harriet Bulstrode.....	157
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	163

TABLolar DİZELGESİ

<i>Tablo 1. Toplumsal Cinsiyet - Cinsiyet.....</i>	<i>30</i>
<i>Tablo 2. Toplumsal Cinsiyet Sosyolojik Yaklaşımlar</i>	<i>44</i>
<i>Tablo 3. Feminist Yaklaşımlar.....</i>	<i>57</i>

GİRİŞ

Edebiyat ve sosyoloji disiplinlerini bir arada zikredebilmek için öncelikle iki disiplinin ortak bir payda etrafında toplanabildiklerini göstermek ve hangi şartlar dâhilinde bu birlikteliğin mümkün olduğunu ve nereye kadar bu imkânın kullanılabildiğini ortaya koyabilmek gerekmektedir. İlk bakışta birbiri ile ilişkisi pek net olmayan bu iki disiplinin birisi sanat diğeri de bir bilim olarak göze çarpmaktadır. Fakat her iki disiplinin de toplum ve insan noktasında bir iletişim ortamı oluşturma ve bu ortama dolaylı ya da doğrudan müdahale etme noktasında aynı paydayı taşıdıklarını görürüz. Bu durumda her iki alanın hangi şartlar dâhilinde birbirleriyle ilişki içerisinde olduğunu tespit ederek ve yine hangi şartlarda böyle bir birlikteliğe gereksinim duyulduğunu anlatarak edebiyat sosyolojisini açıklamış ve değerlendirmiş olacağız.

Edebiyat ile edebiyatın üretildiği merkez olan toplum arasında birbirinden ayrılmaz ve birbirini tamamlayan kopmaz bir bağ vardır. Bu durumda edebiyat ile sosyoloji arasında kurulması muhtemel ilişkinin aslında ihtimal olmaktan öte olması gerekli bir ilişki olduğu ortaya çıkar. Edebiyat toplumdaki verileri, öngörülerini kendince güvenilir bir süzgeçten geçirerek ortaya bir edebî eser çıkarır ve sosyoloji yapması gerekeni yaparak bu örnekler ile kendi elindeki sosyolojik araştırmaları birleştirerek, karşılaştırarak, eşleştirerek veya farklı bir takım metotlarla bilimsel sonuçlara ulaşır. Kısacası daha önce sözünü ettiğimiz bu birlikteliğin mecburî bir beraberlikten öte birbirini tamamlayıcı bir beraberlik olduğu ortaya çıkar.

Edebî eserin yazarı açısından bakıldığında belirlemeye çalıştığımız birliktelik daha bir netlik kazanır. Şöyle ki yazar toplum içerisinde, toplumun bir ferdi olarak yer bulur. Her ne kadar yazar duyusu, düşüncesi ve hissedisi noktasında toplumun diğer fertleri gibi sıradan bir fert olmasa bile o da eserlerine bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde gözlem ve tecrübelerini yansıtır. Yani yazarın yaptığı da bir şekilde sosyolojik gözlemdir ve sosyolojiye yapacağı inceleme ve araştırmalarda katkı sağlar. Yazar, son tahlilde yapır

etmelerinde sosyal ortam ve kendi bireysel gözlem alanını ya da düşsel dünyasını bir arka plan olarak kullanmak durumundadır.

Yazar, gözlemler ve tecrübesini hatırlar. Yazar toplumun bir ferdi olması noktasında onun içinde yaşadığı, gördüğü, hissettiği, duyumsadığı bilgi ve tecrübelerini kendi rûhî süzgecinden geçirerek farklı bir renk cümbüşü içerisinde bunu edebiyat sahasına armağan eder. Her ne kadar “farklı” kelimesi yazarın yazdıklarının hayatın içerisinden aldıklarına değişik biçim ve şekiller verirse de bu değişim bizzat özde değil ifadede bulur kendini. Yani yazar, ne kadar değiştirirse değiştirsün yazdığı ve hayal ettiği, duyumsadığı her türlü hayal bizzat toplumun yaşantısından neşet etmiş ürünlerdir. Bu durumda yazarın bize sunduğu dünya aslında bizim dünyamızdır. Çünkü edebiyat toplumu yansıtır. Yazar da toplumla birlikte nefes alır, heyecan duyar, kızar, sevinir, coşar, vs. Tüm bu his hareketlenmeleri yazarda farklı bir yankı bulur ve o bunları yazabilme becerisini gösterir. Kendi his ve fikirlerini ekler. Kendi zaviyesinden bakar hadiselerle. Ve ortaya şu veya bu şekilde bir edebî eser çıkar. İşte yazar bu derece toplumun içerisindedir ve toplumun belki bizzat kendisidir bir noktaya kadar.

Meydana gelen eserle birlikte biz biliriz ki yazar o eseri oluştururken – yazarın hayal gücünü hiçbir şekilde yadsımayarak söyleyelim ki- ne kadar kaçınırsa kaçınırsın içerisinde bulunduğu toplumun gelenek ve göreneklerinden, yaşayış tarzından ve benimseyişlerinden etkilenerek eserini özellikle edebiyat sosyolojisinin ilgi alanına giren romanını oluşturur. Kısacası yazar, romanda kendi döneminin bir toplum kesitini yaratır.

Edebiyat sosyolojisine etki eden önemli unsurlardan birisi de toplumun yani eserin hitap ettiği kesimin bizatihi kendisidir. Eserin hitap ettiği kesim ve bu kesimin hem maddî hem de manevî özellik ve nitelikleri, bu kesimin kitaba yani okumaya yaklaşımı, kültürel alanda varlık gösterip göstermemeleri, sosyal yaşantıları kısacası kimliğini ifade edebilecek pek çok özellikleri ile elimize aldığımız esere yaklaşımlarını karşılaştırarak eser hakkında ihtiyacımız olan edebiyat sosyolojisine yönelik malzemelerimizi toparlayabiliriz. İlgi alanımızdaki eserin sosyolojik bir vakıa olan toplumsal katmanlardan hangi kesime hitap ettiği ve bu kesimin siyasi ve dini bir takım

görüşlerinin belirlenmesi eser hakkında bize ilk elden her ne kadar net olmasa da yeterli bilgi verir. Bu durum eserin hangi dürtülerle yazıldığını ortaya çıkarır. Sözü edilen topluluk üzerinde eserden sonra sosyal ve kültürel, buna bağlı olarak siyasi ve dini bir değişim olup olmadığını gözlemek ve bunun tedriciliği hakkında ne tür eserlerle desteklendiğini tespit etmek, eserin toplumsal taşıyıcılığını belirlemek de yine edebiyat sosyolojisinin varlık sebeplerindedir.

Kısacası edebiyat sosyolojisi bir noktada karara varırken ilk elde yazarın zihnî arka planına kadar iner onun kültürel ve sosyal yaşantısından siyasi ve dini görüşlerine kadar yazara etki eden en ince ayrıntıların hepsini dikkate alır. Böylelikle yazara hangi dürtülerin etkisi yaratıcılığını kullanma ihtiyacı hissettirdiğinden, hitap kitlesine, bu kitlenin yine yazarın ilk elden incelenen derûnî ve sathî özelliklerine kadar inceler ve yargıya varır.

Gelecekte daha da derinleşmesi ve belki edebiyat sosyolojisi vasıtası ile ileri düzeyde ve fakat unutulmuş pek çok şaheser tekrar ufukları aydınlatmaya başlayabilir. Gelecekte edebiyat sosyolojisinin diğer bir katkısı da aktif okur yani eleştirel okur doğmasına sebebiyet verecek ve sanatın gelişimi hız kazanacaktır.

Bu çalışmada Edebiyat Sosyolojisi kapsamında ele alınacak olan "Middlemarch" romanı, İngiliz Edebiyatında Viktorya dönemi ilk gerçekçi romanlarından birisidir. 1832 yılındaki İlk Reform Tasarısı'ndan hemen önce kurgulanan bu romanda Middlemarch adlı kurgusal bir kasabada yaşayan halkın hayatları "çoklu olay örgüsü" yöntemi ile yansıtılmaktadır. Romanın kurgusal yapısı içinde gösterilen dört olay örgüsünden her biri hem kendi içinde bir bütün oluşturmakta, hem de bir diğeriyle bağlanmaktadır. Kendi içinde bir bütün oluşturan her bir olay örgüsü romanın genel bütünüyle tutarlılık göstermektedir. Dorothea Brooke'un ahlaki ve duygusal uyanışını anlatan ilk kurgusal olay örgüsü, Dorothea'nın, ilk eği Casaubon'a yüklediği boş umutlardan bir tür kaçıışı ve Casaubon'un ölümünden sonra, onun genç kuzeni Will Ladislav'a aşık olması ve onunla evlenmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. İkinci olay örgüsü Tertius Lydgate ile Rosamond Vincy'nin ilişki ve evlilikleri üzerinde durmaktadır. Tıp alanında bilimsel gelişmelerin

yaşadığı bu dönemde genç ve hırslı doktor Tertius Lydgate'in kasabaya gelişi, profesyonel başarı amaçlarken kasabanın tüccarlarından Vincy'lerin kızı Rosamond ile evliliği, hem profesyonel hem de evlilik hayatı açısından yaşadığı çöküş öyküsü, Rosamond'un kardeşi Fred Vincy ile Mary Garth arasındaki aşk öyküsü ile dengelenmektedir. Çocukluk yıllarından beri birbirlerine âşık olan bu çiftin aşk öyküsünde, Mary'nin çabaları sonucu Fred'in Featherstone'dan gelecek mirasa bağladığı umutlarını bir kenara bırakarak sorumluluk sahibi biri gibi Mary'nin babası Caleb Garth'ın yanında, kasabadaki çiftliklerin bakımını üstlenmek üzere çalışmaya başlaması ve Mary'i hak ederek yaptığı mutlu evlilikleri anlatılmaktadır. Dördüncü olay örgüsü dindar banker Nicholas Bulstrode'un geçmişindeki sırrı ortaya çıkarmakla tehdit eden ve kendisine şantaj yapan John Raffles'ın tedavi sırasında, Bulstrode tarafından ölüme sürüklenmesi, Bulstrode'un bu süreçte yaşadığı iç çatışma ve Lydgate'in bu cinayete karışmakla suçlanmasının anlatıldığı olay örgüsüdür.

Eserin sosyolojik incelemesi doğrultusunda yukarıda sözü edilen dört olay örgüsü içerisindeki kadınların toplumsal cinsiyet açısından durumları incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Dorothea Brook başta olmak üzere romandaki kadın karakterlerin içinde yaşadıkları toplumun değer yargılarına nasıl tepkiler verdikleri ve Viktorya toplumunun kadına yönelik tutumu ve algısı ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışma kapsamında cevap aranacak diğer bir soru kendisi de kadın bir yazar olan George Eliot'ın içinde yaşadığı ataerkil toplumun cinsiyetçi tutumları karşısında nasıl bir pozisyon aldığıdır. Ayrıca metnin retoriği ve yazarın ideolojisini keşfetmek amacıyla yazarın biyografisi ve metnin sosyolojik çözümlemesi üzerinde de durulacaktır. Yazarın doğumundan itibaren içinde bulunduğu siyasî ve toplumsal şartlar; mesleği, ait olduğu sınıf, eğitimi, sosyalleştiği çevre ve ideolojisi gibi noktalar da ele alınarak eser ve yazar edebiyat sosyolojisi kapsamında incelenecektir.

Bu çalışma, edebi metnin sosyolojik olarak incelenmesine yöneliktir. Birinci bölümde "Edebiyat ve Edebiyat Sosyolojisi" adlı alt başlığında, metnin analizinde ve yazarın biyografisinde benimsenecek olan yöntem; Edebiyat

Sosyolojisi, bu disiplinin tarihsel gelişimi ile edebiyat ve toplum ilişkisi gibi sorunlara değinilecek ve tartışılacaktır.

“Eserin Konusuyla İlişkili Temel Kavramların Sosyolojik Tahlili” başlıklı bölümde ise eserin ve araştırmanın konuları olan “toplumsal cinsiyet ve cinsiyet” kavramları ve bu kavramların ilişkili olduğu diğer kavramlar tarihi arka planın hesaba katılmasıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

“İngiliz Edebiyatında Viktorya Dönemi Kadını” başlığı altında ise “Middlemarch” romanının yazıldığı döneme ışık tutulacak ve bu dönemde kadının toplumdaki yeri eser üzerinden incelenmeye çalışılacaktır

İkinci bölümde yazarın biyografisi ele alınacak; metnin üslubu, olayların geçtiği mekân ve zaman üzerinde durulacaktır. Karakterler üzerinde yapılacak çözümlenmelerle özellikle kadın karakterler üzerinden toplumsal cinsiyet algısı analiz edilecektir. Yazar ve eser sosyolojik bir bakışla incelenecek; eserin ve yazarın retorik ve ideolojik çözümlenmesi yapılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın son bölümü olan “Middlemarch Romanında Toplumsal Cinsiyet” alt başlığında ise eserde sunulan cinsiyet ilişkileri kadın karakterler üzerinden incelenecek ve kadın karakterlerin eğitim, iş ve evlilik hayatlarında yaşadıkları problemler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

1.1- EDEBİYAT VE EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ

1.1.1- Edebiyat Sosyolojisi

Dilimize Arapçadan girmiş olan edebiyat kelimesinin kökü “edeb” kelimesidir. Edeb’in “*halk arasında hüküm süren en güzel ahlak, insanları fenalıklardan sakındırıp iyiliğe sevk eden meleke, güzel huy ve hayırlı amel*” gibi anlamları vardır.¹ Edebiyat ise “*nazımlı, nesirli güzel sözler*” ve “*bu sözlerden bahseden ilim*” anlamına gelir.² Edebiyatın, uygarlık tarihi içindeki duruşuyla diğer bilim dallarıyla olan ilişkisi, edebiyat ürünlerinin aydınlatma kapsamını da genişletmiştir. Nitekim edebiyat çatısı altında yer alan ürünler, toplumların inanç, yaşayış tarzı ile duygu ve düşüncelerini açığa çıkarır. Bunun dışında, insanlar arasındaki sosyal ilişki, din, mitolojik değerler, davranış biçimleri ve her türlü tabiat olayı da edebiyata yansarak yer bulur.³

Tarihsel süreç izleyen genel tarih gibi edebiyatta da, milletlerin ruhsal ve fiziksel gelişmeleri bizatihi edebî kaynakların kendi içinde görülebilir. Bu sebeple, milletlerin yüzyıllar boyunca meydana getirdikleri edebiyatın çatısı altında vücut bulan eserler, tarih boyunca birçok bilim dalı tarafından incelenir ya da malzeme konusu edilir. Bu noktada edebiyat, sosyolojinin yardımına koşar, dahası işini kolaylaştırır. Bu yüzden ki, sağlam bir edebiyat tarihi, milletlerin edebiyatlarının hem sosyoloji, hem de edebiyat sosyolojisi açısından incelenişinde önemli bir rol oynamaktadır.⁴

¹ Mehmet Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)**, Enedrun Kitabevi, İstanbul, 1989, s.1

² Ferid Develioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2001, s.203

³ Ertuğrul Aydın, **Edebiyat-Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler**, Uluslararası Türk dil tarih ve Edebiyat Araştırmaları Sayı:4, Kasım, 2009, s.1

⁴ Skocpol Theda, “*Karşılaştırmalı ve Tarihsel Sosyolojinin Yöntemleri Üzerine Açıklamalı Kaynakça*”, **Tarihsel Sosyoloji**, Çev. Ahmet Fehmi, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999 s.390.

Edebiyat sosyolojisini ansiklopedik bir tanımlamayla açıklamamız gerekirse, onun edebiyat sanatı ile toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi, toplumsal hayattaki edebiyatın fonksiyonunu ve edebiyat sanatının toplumsal koşullardan nasıl etkilendiğini araştırma konusu yapan, 1900'lü yıllarda ortaya çıkan⁵ ve edebiyatın olduğu kadar sosyolojinin de metotlarından yararlanan bir disiplin olduğu söylenebilir. Ivo Braak edebiyat sosyolojisinin değişik araştırmalarla edebiyat tarihinin toplumsal koşullara dayandığını belirtmektedir.⁶ Böylelikle edebiyat sosyolojisinin tarihsellikte olan ilişkisine işaret etmiştir. Kısacası edebiyat sosyolojisi edebiyat ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi aydınlatmaya çalışan bir araştırma alanı olarak tarif edilebilir. Bütün bu açıklamalar edebiyat sosyolojisinin çerçevesini çizerken aynı zamanda toplum ve edebiyatın karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduklarını göstermektedir.

Edebiyat sosyolojisinin geniş anlamdaki açılımı çok daha kapsamlıdır. Öncelikle edebiyatın ve sosyolojinin ayrı ayrı irdelenmesi ve buna bağlı olarak edebiyat sosyolojisinin bir zemine oturtulması gereklidir.

Edebiyatın ve sosyolojinin ortak kaynakları ve malzemeleri vardır. Bu alanların farklılığı ise öncelikle yapıları ve ontolojilerinden kaynaklanmaktadır. Edebiyat bir sanat dalı iken sosyoloji bağımsız bir bilim dalıdır. Orhan Hançerlioğlu sosyolojiyi (Toplumbilim) "*Toplumu inceleyen ve nesnel yasalarını saptayan bilim*"⁷ diye tanımlar. Bu tanımdan sonra sosyolojinin oluşumu ve amacı hakkında ise şunları söyler: "... *Bilimsel toplumbilimi oluşturan tarihsel özdekçilik gösterisidir. Toplumun tarihsel ve nesnel gelişme yasalarını keşfetmiştir*"⁸. Bu tanımlamadan anlaşıldığı üzere Hançerlioğlu'na göre sosyoloji sadece toplumun rasyonel durumu ile ilgilenmeyip geleceğine dair gelişimsel ilkeler de üretir. Hançerlioğlu 'Toplumbilimcilik' kavramıyla ilgili olarak da şunları ifade etmektedir: "*Toplumsal yaşamın toplumsal koşullarla açıklanması gerektiğini ileri süren görüş [...] tüm sorunları toplumsal yapıyla*

⁵ Ahmet Cuma, "*Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi-Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi*", Selçuk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:22, 2009,s.1

⁶ Cuma, *A.g.m.*, s.2

⁷ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s.24

⁸ Hançerlioğlu, *A.g.e.*, s.32

açıklama eğilimi"⁹. Buna göre toplumla ilgili hususlar ancak zaman ve şartlara göre açıklanabilir. Bu öğretiyi edebiyat sosyolojisine yöntemsel bağlamda ışık tutacak niteliktedir. Hançerlioğlu'nun ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, sosyolojinin merkezinde toplum, toplumsal normlar, toplumsal idealler yer almaktadır ve bir bilim dalı olması sebebiyle bu hususlar objektif bir düzlemde konumlandırılmıştır. Ancak bir sanatçı bir objeye sübjektif bakarken, bir bilim adamı aynı objeye objektif bakmak zorundadır.¹⁰ Sanatın bir başka ayırt edici özelliği ise onun kurguya dayalı olmasıdır: "*Sanatta 'kurgu' ve 'kurgulama'; bilimde ise 'sonuca götüren sağlıklı analiz' ve tabii olarak 'sonuç' önemlidir. Bir başka ifadeyle sanat 'kurgusu', bilim de 'sonucu' için önemlidir*"¹¹. Bu değerlendirme edebiyat ve sosyoloji için de aynı şekilde geçerlidir. Ancak kurgu kelimesi edebiyat sosyolojisi bağlamında yanlış veya 'gerçekleri yansıtmayan' anlamında düşünülmemelidir. Harrington bu hususta edebiyatın farklı bir anlamda 'doğru' olduğunu söyler. Çünkü ona göre edebiyat günlük tecrübe ve yaşantıyı farklı bir anlam ve sezgiye dönüştürür, dünyadaki nesnelere arasında anlam bakımından bir ağ oluşturur. Bu bakımdan sanat eseri hayatın özel bir varoluşsal kavranışını mümkün kılar; amacı bizi çevreleyen dünyanın sırrını açığa çıkarmaktır. Ancak bu koşulla sanat eseri olarak kabul edilebilir.¹² Romancılar karakterlerini kendisi ve başkalarıyla olan kurmaca bir ortam içerisinde oluştururlar. Sosyoloji de insan gruplarının etkileşimlerini inceleyen bir bilim dalıdır. "*Edebiyat ise bu etkileşimin hayali betimlenmesinden başka bir şey değildir*"¹³. Edebiyatın toplum üzerindeki etkisi sosyoloji tarihi boyunca olduğu gibi günümüzde de araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Sanat eserleri doğayı, insanı, hayatı yansıtarak adeta dünyaya bir ayna tutarlar. Sanat bir bakıma gerçekliğin yansımasıdır. Sanat ve gerçeklik arasında bir ilişkinin bulunduğu dair düşünce tarih boyunca var olmuştur. Çünkü sanatla insan, doğa ve hayat arasında sıkı bir bağ

⁹ Hançerlioğlu, **A.g.e.**, s.82

¹⁰ Şaban Sağlık, "*Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi*", Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Hece Yay., Ankara, 2004, s. 181-217

¹¹ Sağlık, **A.g.m.**, s.175

¹² Ahmet Cuma, **A.g.e.**, s.83

¹³ Francis E.Merril, "*Sosyolog Olarak Balzac: Bir Edebiyat Sosyolojisi İncelemesi*", Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Hece Yay., Ankara, 2004, s. 43-56

vardır. Fakat sanatın nasıl bir gerçekliği yansıttığı ve gerçekliğin ne olduğuna dair soruların cevabı sürekli farklı bir şekilde var olmuştur. Sanatın gerçekliği yansıttığı konusunda üç görüş vardır: 1. Sanatın görüngüyü olduğu gibi yansıttığı, 2. Sanatın geneli ya da özü yansıttığı, 3. Sanatın ideal olanı yansıttığı.¹⁴

Edebiyatın tarihsel gelişmelerin hazırlayıcısı olduğu konusunda birçok örnekten söz edebiliriz. Edebiyat topluma istediği anlamı ve biçimi verebilme gücüne sahiptir ve adeta “*hayatın öncüsüdür*”.¹⁵ Bundan dolayı edebiyatı toplumun belirli bir dönemini anlatan ve geleceğini de hazırlama yönünde önemli bir etki gücüne sahip olduğunu göz ardı etmemek gerekir.¹⁶ Edebiyatın toplum üzerinde bu denli etkili olmasının sebebinin onun konu yelpazesinin çok geniş olmasına ve etkili anlatım tarzına bağlayabiliriz. İnsan yaşayışı, doğa, toplum, evren, varlık ve yokluk edebiyatın bünyesinde yer alabilir. Şaban Sağlık edebiyatın toplum üzerindeki etkisini şöyle dile getirmiştir: “*Edebiyat üstün niteliklerini gerek bireye, gerek topluma aşılır; yeni bir yaşantının, yepyeni görüşlerle duyuların müjdecisi olur. Ulusları tutsaklıktan kurtaran; özgürlüğün yüceliğini tattıran; kurtuluş savaşlarını hazırlayan edebiyat değil midir?*”.¹⁷ Bu bağlamda edebiyatın tarihsel bir süreç içerisindeki serüvenini inceleyen bir araştırmacı, mutlaka edebiyatın toplumsal değişim veya gelişimi ile olan ilişkisine yönelmesi gerekir. Edebiyat ve toplum ilişkisini belirlemek, 60’lı yıllardan itibaren edebiyat metodu ile ilgili tartışmalara önemli ölçüde yön veren sosyolojik tarih (*Sozialgeschichte*) araştırmalarının hedefi olmuştur.¹⁸ Edebiyat insanı her yönüyle ele almaktadır. Sosyoloji ise insanı bir toplumun ferdi olarak kabul eder. Bu farklılığı ortak bir noktada buluşturan husus insan hayatıdır. Edebiyat ile sosyoloji, insanın hayatını nasıl geçirdiği, diğer insanlarla olan ilişkisini, bu ilişkinin niteliği ve sonucu üzerinde kendi disiplinleri çerçevesinde

¹⁴ Moran, **A.g.e.**, s.46

¹⁵ Sağlık, **A.g.m.**, s.180

¹⁶ Kemal Karpat, **Türk Edebiyatında Sosyal Konular**, Varlık Yay, Ankara, 1962, s.72

¹⁷ Sağlık, **A.g.m.**, s.175 s. 181-217

¹⁸ Ahmet Cuma, **A.g.e.**, s.84

durmaktadır.¹⁹ Edebiyat ve sosyoloji için çıkış noktaları olan bu ortak unsurlar ayrı bir disiplin olarak değerlendirilen edebiyat sosyolojisinin temelini meydana getirmektedir.

1.1.2- Edebiyat Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi

Comte 1830 yılında sosyoloji kelimesini ortaya attığından çok daha önceleri edebiyat sosyoloji-inceleme tarzı zaten vardı. Madame de Stael, Vico, Berkeley, Batteux ve Herder'in çalışmaları bunu göstermektedir. Bu çalışmalarda siyasi tarih felsefesi ve edebiyat tarihi konuları iç içe geçmişlerdir. Belirgin olan husus, edebi güçlerin sosyal hayatta etkili olduğu ve diğer taraftan toplumsal ilişkilerin edebiyata yansıdığıdır.²⁰ Edebiyat sosyolojisi (*Literatursoziologie*) veya sosyolojik edebiyat bilimi (*soziologische Literaturwissenschaft*) edebiyata dair olan, her yönüyle edebiyatın ekonomik ve toplumsal koşullarını, geniş anlamda edebiyatın meydana gelirken maruz kaldığı şartları ve etkileşimleri ele almaktadır. Edebiyat sosyolojisi yazarın yaşadığı dönemdeki konumunu, ekonomik durumunu, toplum içindeki statüsünü, zamanın moda eğilimlerine bağlılığını veya bunlardan ayrılığını, dünya görüşünü, eğitim durumunu inceler. Ayrıca iletişim açısından edebî bir eseri kitap piyasasının temeli olarak ele almaktadır: yani bir kitabın başarısındaki toplumun belirli dönemlerde hangi kitap türlerine ilgi duyduğu, kütüphanelerden hangi dönemlerde hangi kitapların en çok ödünç alındığını incelemek edebiyat sosyolojisinin başka bir uğraş alanını meydana getirmektedir. Kitaba tamamen ticari bir meta olarak bakan bu eylem ile bir edebiyat eseri kitlesel bir medya olarak değerlendirilmektedir.²¹ Hatta Bestseller, çağ romanı, alımlama estetiği ve arkaizm kavramlarının kültürel arka planlarının bu tür edebiyat sosyolojisi çalışmalarıyla aydınlığa kavuştuğunu belirtenler vardır.²² Merrill, romanın oluşumundaki en önemli sebep olarak yazarın hayatı yansıtma girişimini görmektedir. Ona göre

¹⁹ Sağlık, **A.g.m.**, s. 185-210

²⁰ Cuma, **A.g.m.**,s.90

²¹ Cuma, **A.g.m.**, s.243

²² Ertuğrul Aydın, *Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimlerinin Görev ve Özellikleri*, içinde: Köksal, Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yay., Ankara, 2004, s. 151-163

roman; yazarın perspektifinden sosyal çevrenin gözlemlenmesidir. Edebiyata ilgi duyan sosyologların ise genel olarak üzerinde durduğu, yazarın bağlı bulunduğu toplumsal sınıf, okuyucunun etkilenişi ve edebiyatın sosyal etkileşime etkisidir. Bu araştırma konuları yazarın çevrenin değerlerini ve beklentilerini anlattığı düşüncesiyle ele alınır ve doğru veya yanlışla dolaylı olarak işaret edilir.²³ Merrill'in bu düşünceleri sosyolojik edebiyat eleştirmenlerinin aslında toplumu yönlendirme çabası içerisinde oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Edebiyat sosyolojisi, edebiyat biliminin bir disiplini olarak ilk defa 1900'lü yılların başında Doğu bloğu ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. Daha sonra, 70'li yıllarda Federal Almanya'da metodolojik çalışma alanı oluşmuştur.²⁴ Edebiyat sosyolojisi çalışmalarının Batı'da Mme de Stael ile başladığı kabul edilir. Türkiye'de ise edebiyat sosyolojisini terim olarak ilk defa Ziyaeddin Fahri Fındıklıoğlu kullanmıştır. Nurettin Şazi Kösemihal ise edebiyat sosyolojisini bilimsel bir etüt niteliğinde Türkiye'de başlatan ilk kişidir. 1965-1966 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ilk defa ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde önemli çalışmalar yapılarak edebiyat sosyolojisinin Türkiye'deki alt yapısı oluşturulmuştur. Cemil Meriç bu dönemde edebiyat sosyolojisiyle ilgili çalışmalar yapmıştır. Edebiyat ve sosyolojinin kesişme noktaları üzerinde duran Meriç yeni bir disiplinin oluşmasına yoğunlaşmıştır.²⁵ 60'lı yıllarda Avrupa'da baş gösteren öğrenci hareketi, İkinci Dünya Savaşından itibaren yaygın kanı olarak edebiyatı özerk yapısıyla açıklayan düşünceye karşı siyasi ve sosyal sorumluluk ilkesini öne çıkarmıştır. Buna göre edebiyat eleştirisi sadece estetik unsurlara yönelik değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri de gözetmeliydi. Bu alanın 60'lı ve 70'li yıllardaki yenilenme çabaları, düşünceleri 20'li ve 30'lu yıllardaki Marksist tartışmalara sürüklemiştir. Özellikle de George Lukács, Walter Benjamin ve Frankfurt ekolünün edebiyat

²³ Francis Merril, *Sosyolog Olarak Balzac: Bir Edebiyat Sosyolojisi İncelemesi*, Ed. Köksal, Alver, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Hece Yay., Ankara, 2004, s. 43-56

²⁴ Wilpert, **A.g.e.**, s.85

²⁵ Sezai Coşkun, *"Edebiyat Sosyolojisi Araştırmaları İçin Bir Yöntem Denemesi"*, Hece Yay., Ankara, 2004: s. 189-198

sosyologlarının edebiyat-toplum ilişkisi meselesine yoğunlaşmaları bu dönemin ampirik edebiyat sosyolojisi için bir Rönesans olmasını sağlamıştır.²⁶ Ampirik edebiyat bilimi eserin estetik özelliklerinden çok iletişimsel yanını ve ortaya çıkış şartlarını inceler. Bunun için ‘deneyci toplum araştırması’ yöntemini kullanır. “*Deneyci edebiyat sosyolojisi ise edebiyat kurumu içindeki işleyişi, meselâ üretim, yazarın sosyal rolü, okuyucu kitlesinin oluşumu, toplum hayatında edebî ürünlerin işlevi gibi konularla ilgilenir*”.²⁷ George Lukács’a göre insanın her türlü eyleminin kaynağını onun günlük yaşayışı oluşturur. Böylelikle bilim ve sanatın kaynağı meydana gelir. Walter Benjamin sanat kuramının faşizme hizmet ettiğini düşünerek eleştirir. Ona göre bu, politikanın estetikleşmesidir. Benjamin sanatın politikleşmesini, bir başka deyişle estetiğin politikleşmesini savunur. 1930’larda Weimar Cumhuriyetinin ilk yıllarında Marksist kuram çalışmaları amacıyla kurulan ve Frankfurt ekolü olarak bilinen Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (Institut für Sozialforschung)’nün Alman sosyoloji kuramındaki rolü büyük olmuştur. Bu enstitü edebiyat biliminde toplumsal-tarihi perspektifin yerleşmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Horkheim ve Adorno’nun eleştirel toplum kuramı daha sonra geliştirilerek 1960’ların sonlarından itibaren güçlenen yeni Marksist akıma büyük etkisi olmuştur.²⁸ Bu bağlamda bir edebiyat eserinin üretimi, alımlanması ve dağıtımı önemsendirken, o zamana kadar edebiyat biliminin başlıca araştırma alanı olan ‘estetik’ büyük ölçüde arka plana itilmeye başlanmıştır. Estetik yapının yerini toplumsal yapı almıştır. Böylece bambaşka bir yöne doğru ilerleyen öğretisi, farklı bir disipliner düzlemin meydana gelmesiyle yeni bir metot gereksinimini doğurmuştur. Toplumsal unsurların estetik yapının önüne geçmesiyle edebiyatın sosyolojik bir perspektiften ele alınması gerektiğini öne süren kişiler, aslında estetik unsurların da sosyal bir nitelik taşıdığını her halde göz ardı etmişlerdir. Oysa sosyal bir nitelik taşıyan dili, araç olarak kullanan edebiyat sosyal bir müessesedir. Sembolizm ve vezin gibi geleneksel unsurlar ancak bir toplum

²⁶ Weschel, A.g.e., s.81

²⁷ René Wellek –Austin Warren, **Edebiyat Biliminin Temelleri**, çev. Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ankara, 1983,s.61

²⁸ Gürsel Aytaç, **Genel Edebiyat Bilimi**, Papirüs Yay, İstanbul,1999, s.43

içinde ortaya çıkabilirler ve onu yansıtırlar. Geniş anlamda düşünüldüğünde edebiyat sosyal bir gerçektir, “*hatta tabiatın ve insanın iç veya sübjektif dünyası da, edebiyatın ‘taklit’ ettiği konulardır*”²⁹.

Edebiyatın sembolizm, mitoloji ve din ile olan ilişkisi düşünce tarihi dönemlerinde köklü değişikliklere uğrar ve edebiyatın kültür sistemi içerisindeki önemini belirler. Aynı zamanda edebiyatın temel koşullarından biri olan dil de uzun süreçler içerisinde politik-toplumsal gelişmelere bağlı olarak değişikliğe uğrar. Bu değişiklikler sadece edebiyatın türünü tespit etmekle kalmayıp onun kalitesinin de belirlenmesinde etkindir.³⁰ Bütün bu hususlar toplumsal değişim sebebi ile edebiyattaki estetik unsurların da buna paralel olarak nasıl bir evreden geçtiğini göstermektedir.

Edebiyat sosyolojisinde edebiyatın toplumsal durum, ekonomi ve siyaset ile olan ilişkisinden hareketle toplumun edebiyat üzerindeki etkisi ve edebiyatın toplum içindeki yeri belirlenmeye çalışılır. Edebiyata bu perspektiften bakanlar genellikle bir toplum felsefesine inanan kişilerdir. Örneğin Marksist eleştirmenler edebiyat-toplum arasındaki ilişkiyi inceleyerek ‘sınıfsız’ toplum ideali konusunda düşünceler üretmişlerdir.³¹ Koller sosyolojik edebiyat incelemesinin sınıf farkı olmayan bir toplum düşüncesine dayandığını ileri sürmektedir.³² Hegel ve Marks gibi düşünürler toplumu inceleme aracı olarak edebiyat eserlerine önem vermişlerdir. Bu bağlamda yer alan sosyal gerçekçilik toplumu anlamak için edebiyat eserlerinin önemli kaynaklar olduğu düşüncesine dayanmaktadır.³³ Sosyal gerçekçilik sanatın ne olduğu konusundan çok ne olması gerektiği konusuyla ilgilenir. Sosyal gerçekçiliğe göre sanat yansıtıcıdır ve realizm akımına yakınlığı vardır.

Sanatın yansıttığı gerçekçilik, toplumsal gerçekçiliktir.³⁴ Sosyolojik edebiyat incelemesi ise büyük ölçüde betimleyicidir. Genellikle durumu tespit etmekle yetinir. Fakat bazen normatif ölçütlerle bazı değer yargılarına

²⁹ Wellek-Warren, **A.g.e.**,s.80

³⁰ Cuma, **A.g.m.**, s.250

³¹ Wellek-Warren, **A.g.e.**,s.92

³² Cuma, **A.g.m.**, s.270

³³ Durali Yılmaz, **Roman Sanatı ve Toplum**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996, s.51

³⁴ Moran, **A.g.e.**, s.55

yönelebilir. Marksist eleştiri sosyo-ekonomiye bağlı iken sosyolojik eleştiri genel olarak çevreye yönelir.³⁵ Marksist edebiyat eleştirmenleri sadece edebiyat ve toplum arasındaki ilişkiyi incelemekle kalmayıp, bir yargıç zihniyetiyle eser hakkında yorumlarda bulunurlar. Bu eleştiri anlayışı bilimselliğin dışında, siyasi ve ahlaki bir yönde ilerlemektedir. Çünkü araştırmının merkezinde bulunması gereken edebî eser ve onun yansıttığı toplumsal yapıya yönelmekle yetinmeyip sınırların çok dışına çıkarlar. Adeta bir propaganda niteliğinde geleceğe yönelik okuyucuları uyarmaktadırlar. Marksist eleştirmenler bu iki unsuru birbirinden ayrı tutma konusunda zorluk çekmektedirler.³⁶ Bu tür eleştiri ve yorumlar genellikle edebiyat dışı ölçütlerdedir. Çünkü edebiyat ve toplum ilişkisi bağlamında yürütülen eylem geçmişte ve şimdiki zamanda sosyal ilişkilerin nasıl olduğunu belirlemekle kalmayıp kendilerince nasıl olması gerektiğini de ifade etmektedirler. Edebiyat yaşanan dünyanın estetik tecrübelerini iletibilir, toplumsal hayat tarzlarını öyküye dönüştürerek gün ışığına çıkarabilir. Onları eleştirel bir gözle sınavabilir. Bunu da ne ideolojik eleştirinin (Marksist-vari) tez-antitez dili ile ve ne de işlevselci felsefe (Durckheim/Parson-vari) anlayışı ile yapar; bunu, eser kahramanlarının yaşama amaçları ve toplumsal temaslarından doğan birbiriyle tamamen ilgisiz olay ve tecrübelerin arasında her biriyle ilgi kuran, bu ilgiyi koparan ve tekrar kuran, güldüren veya iç parçalayan ironiler, mecazlar veya benzetmeler yoluyla gerçekleştirir.³⁷ Harrigton'un bu görüşleri estetik-toplum-edebiyat üçgeninin aslında ne derece iç içe geçmiş bir dokuya sahip olduğunu göstermektedir. Bu da aslında bir edebiyat eserinde estetiği görmezlikten gelerek sadece toplumsallığa yönelmenin ne kadar zor ve yanlış bir düşünce olduğunun kanıtı olarak kabul edilebilir. Edebiyat ve sosyoloji ekseninde edebiyat dışı olarak niteleyebileceğimiz unsurlar arasından en önemlilerini yazarlık mesleği, yazarın sosyal çevresi, statüsü ve ideolojisi olarak sıralayabiliriz. Ayrıca edebi eserlerin sosyal

³⁵ Moran, **A.g.e.**, s.57

³⁶ Türkan Erdoğan, "Türkiye'de Edebiyat Sosyolojisinin Gelişimi Üzerine Düşünceler", Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.244

³⁷ Trevor Noble, "Sosyoloji ve Edebiyat", Çev. Nurettin Çalışkan, Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.47

konuları ele alışı, ileri sürdüğü düşünceler, sosyal amaç, okuyucu üzerinde yaptığı etki gibi konular da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Bütün bunlar üç başlık altında toplanmıştır: “1) *Yazar Sosyolojisi*; 2) *Edebî eserlerin sosyal konusu*; 3) *Edebiyatın topluma tesiri*.”³⁸ Bu sınıflandırmayı kısaca açıklamak yararlı olacaktır: Öncelikle her yazarın toplumun bir üyesi olduğu gerçeğini akıldan çıkarmamak gerekir ve buna bağlı olarak “*sanatkâr, gerçeği anlatırken zarurî olarak tarihî ve sosyal gerçekleri de ifade eder*.”³⁹ Bu bağlamda edebiyat eseri ile işlediği dönem arasında bir paralellik vardır. Her iki unsur da birbirlerinin anlaşılmasında önemli katkılarda bulunabilirler. “*Edebiyat bir anlamda bir milletin günlüğüdür. Onun geçmişinin, şimdisinin ve geleceğinin hikâyesini anlatır*.”⁴⁰ Sağlık'ın bu sözleri sadece bir ulusun ve ona bağlı olan toplumsal ve kültürel unsurların anlaşılabilmesi için edebiyatın fonksiyonunu anlatmamaktadır. Bunları aynı zamanda edebiyatın anlaşılabilmesi için toplumsal unsurların da geniş anlamda irdelenmesi gerektiği şeklinde değerlendirebiliriz. Sosyal bir varlık olan yazarın araştırılması için en önemli kaynak onun biyografisidir. Bunun için yazarın geldiği veya içinde bulunduğu ortam her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Yazar sadece toplumun etkisinde kalmayıp aynı zamanda toplumu etkileyebilir de. Sanat sadece hayata ayna tutmaz, aynı zamanda onu şekillendirir. Edebiyat-toplum ilişkisinde en önemli unsur dildir. Oluşumunu sosyo-kültürel ortamda gerçekleştiren ve toplum eksenli olan dil, edebiyatın da en temel yapı taşıdır. Edebiyatın en önemli malzemesi olan dil sosyo-kültürel bir olgudur. Toplumun ayrılmaz bir bireyi olan yazar bu ilişkinin belirleyicisi konumundadır.⁴¹ Edebiyatın araç olarak dili kullanması onun sosyal bir kurum olmasının en önemli yönüdür. Ayrıca edebiyat sosyal kurumlarla ilintili olarak ortaya çıkar. Çünkü yazar bir gerçeği anlatırken sosyal gerçekleri de beraberinde anlatmak zorunda kalır. Bundan dolayı edebiyat eserleri bir belge niteliğindedir.⁴² Örneğin bazı eserlerin toplum

³⁸ Wellek – Warren, **A.g.m.**, s.68

³⁹ Wellek – Warren, **A.g.m.**, s.73

⁴⁰ Sağlık, **A.g.m.**, s.88

⁴¹ Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Hece Yay., Ankara, s. 181-217

⁴² Sağlık, **A.g.m.**, s.93

üzerindeki etkisi insanların eser kahramanlarına özenmesine sebep olmuştur. “İster Goethe’nin ‘Werther’in İstirapları’, ister Dumas’ın *Musketeer’i* olsun, insanlar bu kitaplara bakarak âşık olmuşlar ve intihar etmişlerdir.”⁴³ Bunun için okuyucu hakkındaki incelemeler edebiyatın topluma olan etkisine yönelik araştırmalardır. Yazar toplumun etkisinde kaldığı gibi onu yönlendirebilir de. Bu bağlamda edebiyat kaynaklı toplumsal olayların neden meydana geldiğini açıklayabilmek için söz konusu eserlerin sosyolojik bir okumayla incelenmeleri kaçınılmazdır.

1.1.3-Edebiyat-Toplum İlişkisi

Edebiyat ile sosyoloji gibi iki temel sosyal bilimin bir araya gelmesi, son yüzyıllardaki disiplinler arası çalışmaların sonucudur. Tarih, felsefe, sosyoloji ve edebiyat gibi sosyal bilimler başta olmak üzere birçok bilim, tekil çalışma yerine birbirinden istifade eden çoğul çalışmaya yönelmiştir. Esasında edebiyat ve sosyoloji, toplumu anlamada birbirinden tamamıyla farklılaşmış disiplinler değildir. Toplum analizinde sosyal bilimlerin tek bir branşın yegâne geçerli yol olarak kabulü bugün için fazlaca iddialı bir tavır olarak kalmaktadır. Artık sosyal bilimler, disiplinler arası çabalarla iş görmeye başlamıştır. Bu çabaların ürünü olarak da tarih ve edebiyat, sosyolojinin yakından ilgili olduğu disiplinler arasında en önde gelen ikisini oluşturmaktadır. Bu anlamda sosyoloji, insan ve toplum gerçeğini en derin bir biçimde ele alan edebi eserlerin kendi araştırmaları için sağlayacağı katkılardan çok şey öğrenecektir.⁴⁴

Hem sosyolojinin hem de edebiyatın materyalde ortak noktası insan ve onun meydana getirdiği toplumdur. Toplumun en önemli üretimlerinden biri de insan emeğinin ürünü sanattır. Janet Wolff, sanatı toplumsal bir üretim olarak tanımlar. Sanat bir meta, sanatçı da onu üreten emekçidir. Sanat, tek başına meydana gelmez. Toplumsal ve teknolojik araçlarla, gruplarla oluşur. Örneğin Mozart’ın bir eseri bir orkestra ve onun teknoloji ile oluşturulmuş

⁴³ Wellek – Warren, **A.g.m.**, s.92

⁴⁴ Mustafa Kemal Şan, **Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar**, Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006,s.178

enstrümanları ile hayat bulur. Edebiyat da böyledir. Onun için de basım-yayın tekniklerinin gelişiminin rolü büyüktür.⁴⁵ Edebi eser, aslında bireysel bir üretilimdir. Ama onu bir yazarın kaleminden çıkması yönüyle bireyselliğe mahkûm edemeyiz. Zira eserin içeriğini ele alınca sosyal bir olgunun yansımasını görürüz. *“Her edebiyat eseri sosyal bir olaydır. Ferdin eseridir ama ferdin içtimai eseridir. Edebiyat eserinin ana özelliği fertle toplum arasında bir bildirişim (communication), vasıta olmasıdır. Hira adlı bir sosyoloğun “Publique olmadan sanat olmaz” sözü ile Tolstoy’un “Sanat bir dildir” sözü aynı hakikatin ifadesidir.”*⁴⁶ Gustave Lanson bu açıklamasında gerçekte sosyoloji ve edebiyatın ortak noktasına önemli bir gönderme yapmıştır. Toplum ve fert arasında edebi eserin bir köprü olması, sosyoloji ile edebiyatın buluşmasına sebep olmuştur. Bu bakış açısı, bize edebî eseri toplumsal yönden değerlendirmek için bir kapı aralar. Yazarın toplumun bir üyesi ve sosyal bir varlık olması sebebiyle ortaya koyduğu yapıta sosyal bir ürün gözü ile bakılabilir. Edebi eserin üreticisi yazarın sosyal durumu, çevresi, ailesi ve ekonomik düzeyi gibi argümanlar, yapının oluşmasında bireysel etkiler olarak karşımıza çıkar. Bütün bu özellikler eserin bir sosyal unsur olmasına ve toplumsal açıdan değerlendirilmesine mani değildir. Eser, yazarın dışa vurduğu belli bir dünya görüşünün somut biçimlendirilmesi olması yönüyle sosyoloji için bir belge niteliğindedir. Çünkü yazar, parçası olduğu toplumun bir ya da birden fazla durumunu kaleme alır. *“Edebiyatla toplum arasındaki ilişkileri incelemede en çok kullanılan metot, edebi eserin sosyal olayların ifadesi ve sosyal vesikalar olarak incelemektir. Edebiyattan sosyal konular hakkında bilgiler elde edilmesi mümkündür. Aslında bu edebiyatın sistematik araştırmacılar tarafından ilk kullanıldığı sahalardan biridir.”*⁴⁷

Yazar, eser ve toplum üçgeni birbiriyle bağlantılı olduğu için sosyoloji ile edebiyat bilimleri birlikte bir disiplin olarak ortaya çıkarmıştır. *“Yazar-eser-toplum üçgeninde, bir arada toplum halinde yaşayan insanları ve bu insanlar*

⁴⁵ Janet Wolff, **Sanatın Toplumsal Üretimi**, Çev. Aysegül Demir, Özne Yay., İst. 2000, s. 15-24

⁴⁶ Gustave Lanson, **Edebiyat Tarihi ve Sosyoloji**, Çev. Cemil Meriç, **Hisar Dergisi**, 16 (154), Ekim 1976, s. 9

⁴⁷ Terry Eagleton, **Edebiyat Kuramı**, Çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2011, s.30

arasında gerçekleşen toplumsal olaylarla, üretim ilişkilerini tarihsel alt yapısının ortaya çıkarılmasını ilgi alanı olarak belirleyen sosyoloji, edebiyat sosyolojisinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.⁴⁸ Edebiyat sosyolojisinin ilk çalışmalarını Mme de Stael ile Hippolyte Taine başlatır. Stael, sosyal kuramlarla münasebetleri bakımından edebiyata yaklaşır. O, sosyolojinin ilk dönem çalışmaları arasında sayılan Montesquieu'nün politik olayları açıklamada kullandığı yöntemi dener. *"Edebiyat Üzerine başlıklı eserinde Mme de Stael, Kanunların Ruhu'nda Montesquieu'nün politik olayların açıklamasında uyguladığı yöntemi edebiyata uygular. Ona göre beğeni göreceli olduğundan edebiyat değişmez bir beğeni adına değerlendirilemez. Her yapıt; ülke, siyasi rejim, iklim, çağ gibi özel neden ve durumlarla açıklanabilir ancak."*⁴⁹ Taine ise İngiliz Edebiyatı Tarihi adlı eserinde edebiyat eserini ırk, çevre ve an olmak üzere üç temel kavramla inceler. Fakat gerek Stael, gerekse Taine'nin bu çalışmaları edebiyat sosyolojisi içinde bir ana disipline bağlı incelemeler olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla burada edebiyat sosyolojisinin disiplinli çalışmaları ne zaman doğmuştur sorusu cevaplanmalıdır. Bu sorunun cevabını aramadan önce sosyolojideki ontolojik yaklaşımların bilinmesi gerekir. Toplumsal üretim yönüyle sosyolojinin alanına giren sanatı, sosyolojideki ontolojik yaklaşımlarla edebiyat sosyolojisine bakan yönüyle değerlendirme bize kolaylıklar sağlayacaktır. Zira edebiyat sosyolojisi çalışmalarındaki ilerleme sosyoloji alanındaki ilerleme ile doğrudan bağlantılıdır. Bu sebeple aşağıda sosyolojideki yaygın ontolojik yaklaşımların edebiyat sosyolojisinin gelişimine nasıl hizmet ettiği konusu açıklanacaktır.

Sosyolojide ontolojik yaklaşımlar Holistik ve Aksiyonel olmak üzere iki kanattan gelişir. Zamanla iki kanadın birbirine yaklaşması ile Yapılaşma kuramı ortaya çıkmıştır. Fakat edebiyat sosyolojisi çalışmaları için Holistik yaklaşım bizi ilgilendirmektedir. Çünkü Holistik bağlamda gelişen kuramlar

⁴⁸ Yusuf Ziya Sümbüllü, **Kemal Tahir'in Romanları Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri Bakımından Bir İnceleme**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2006, s. 2

⁴⁹ Ekrem Aksoy, **Roman Tarihine Goldmann'cı Bir Yaklaşım**, Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, Gaziantep, 4-5 Haziran 1999, s. 80

edebiyat sosyolojisinde metotların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Holistik yaklaşımın esasını toplumun özne, bireyin aktör olduğu fikri oluşturur. Holistik, holizm kavramından türemiştir. Sosyolojide holizmin tanımına bakıldığında *“toplumsal grup ve kurumların veya bizzat toplumun kendisinin ayrı ve kendisine özgü bir bütünselliği olduğunu ve onun salt bireysel bileşenlerinin incelenmesi suretiyle anlaşılamayacağını öne süren görüş”* olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal bir araştırmanın konusunun bireysel eylemler değil de bütünsel olması gerektiğini savunan Comte, Durkheim ve Levy Strauss gibi düşünürler tarafından benimsenen yaklaşım, toplumların bütünler olarak görülmesi gerektiğini, zira birer bütün olarak toplumların bireylerin özellik ya da karakteristiklerinden türetilmeyen özelliklere sahip olduğunu ve dolayısıyla da analizin, bireylerin davranışlarından değil de büyük ölçekli kurumlarla bu kurumlar arasındaki ilişkilerden başlaması gerektiğini söyler.⁵⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere Holistik yaklaşımda sosyolojik değerlendirme topluma ve onun ortaya koyduğu kurumlara göre yapılır. Dolayısıyla toplum bir yönetmen, bireyler ise aktördür. Bireylerin davranışlarını toplum belirler ve yönlendirir. Edebiyat sosyolojisi incelemeleri ilk olarak Holistik yaklaşımların bünyesinde gelişir. Özellikle Yapısalcılık, Marksizm ve İşlevselcilik edebiyat sosyolojisi çalışmalarında bir kılavuz işlevini görür. Bu kuramlar sayesinde eleştirmenler edebiyat sosyolojisinde kullanılan birçok metodu geliştirir.

1950'lere kadar gelişimini tamamlayan yapısalcılık bu tarihten sonra yeni bir toplum teorisi olarak ortaya çıkar. Kökeni dillerin incelenmesine dayanan yapısalcılık, toplum bilimlerinde bilhassa Levy Strauss (antropoloji), Roland Barthes, Julia Kristeva (semiyotik ve edebiyat kuramı), Althusser, Poulantzas (Marksizm ve sosyoloji), Godalier (iktisat), Facoult (feslese ve bilim tarihi) ile Lacan'ın (psikanaliz) çalışmaları üzerinde büyük etki yapmıştır. Bu teorisyenler yapısalcılığın kesin doğası konusunda bir görüş birliği içinde olmamakla beraber, yine de insan toplumu ve kültürünün incelenmesine

⁵⁰ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, “Holizm mad.”, Paradigma Yay., III. Baskı İst. 1999, s. 422.

yapısalcı bir yaklaşımın bütünler nosyonunu (bir yapı ögelerin basit bir toplamı değildir) yapısal dönüşüm fikrini (yapılar statik değildir, dinamiktir ve yeni ögelerin yapıya girip değişimin usullerini belirleyen yasalarla yönlendirilmektedir) ve öz düzenleme kavramını (yapının anlamı, içsel yasaları ve kurallarıyla ilişkisi içinde kendinde içerilidir) içerdiği konusunda genel bir görüş birliği söz konusudur. Yapısalcılığın işlevselcilikten ve pozitivist Marksizmden farklılaştığı nokta nesnel toplumsal olgular ile toplumu nesnel, problematik olmayan dışsal veriler şeklinde gören anlayışını reddetmesidir. Toplumsal olguların bir anlamının olması isteniyorsa, teorik bir söylemde yeniden inşa edilmeleri gerekmektedir. Kısacası yapısalcılık; gerçekliği, şeyler ve toplumsal olgular temelinde değil, ögeler arasındaki ilişkilere dayanarak açıklar.⁵¹

Modern anlamda yapısalcılığın kurucusu olarak Ferdinand de Saussure kabul edilir. Fakat Saussure ve kendinden sonraki diğer yapısalcı teorisyenleri daha iyi anlamak için yapısalcılığın tarihine dönmek gerekir. Yapısalcılık, Auguste Comte'un (1798–1857) çalışmalarıyla ilk adımlarını atar. Comte; insan, zihin, dil, bilgi, aile, evlilik ve din gibi konuları işlerken bunların en belirgin özelliklerinin toplumsal nitelikleri olduğunu belirtmektedir. Comte'un ilk yapıtı Pozitif Felsefe adlı eserinde yapısalcı yaklaşımının statik ve dinamik yönleri saptanabilir. Bu eserde Comte şu ifadelerle yer vermektedir:

“Bizim asıl işimiz olayların hangi ortamlarda meydana çıktığını doğru olarak incelemek ve bunların birbiriyle olan bağlantılarını kurmaktır. Bu bağlantıları, doğal ilişkiler olan birbirini izleme ve benzerlik açısından kurabiliriz. Sosyolojide statik yaklaşım, toplumsal sistemin değişik parçalarının tabii olduğu hareket ve tepki yasalarının incelenmesinden oluşur. Bu bağlamda sistemin parçalarını zamanla değiştiren temel hareketin incelenmesini bir kenara bırakıyoruz. Bu görüş, ayrı ayrı düşünölmeleri gerektiğini öngören mevcut felsefi yaklaşımı reddeder. Bu görüşe göre toplumsal unsurlar ortak bir ilişki ağı içindedir ve bir arada incelememizi gerektiren bir bütün oluştururlar. Hiçbir toplumsal olgunun başka bir toplumsal olguya olan bağlantısı kurulmadıkça

⁵¹ Alan Swingewood, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yay., I. Baskı, Ank. 1998, s. 347

bilimsel bir anlamı olmaz; aksi takdirde akılcı herhangi bir faydadan yoksun bir hikâye olarak kalmaya mahkûmdur. ... Sosyal dinamiğin gerçek ruhu birbirini izleyen her sosyal durumu bir öncekinin kaçınılmaz sonucu ve bir sonrakinin vazgeçilmez harekete geçiricisi olarak görmekte yatar.”⁵²

Comte’un toplum için önerdiği olayların takip zinciri fikri yapısalcılığın ilk tohumları niteliğindedir. Zira yapısalcılığın temel unsuru bir bütünü meydana getiren yapılar dizgesine Comte parçalar diyerek ad koyar. Dolayısıyla toplumsal olaylara parçaların birbirini etkilemesi olarak bakar. Bottomore, Comte’dan sonra ve Levi Staruss’tan önce en önemli yapısalcı sosyoloğu Emile Durkheim (1858–1917) kabul eder. Durkheim Yapısalcı bakış açısını ilk olarak 1900 yılında yazdığı “Sosyoloji ve Bilimsel Alanı” adlı makalede dile getirir. Durkheim yapı kavramı çerçevesinde tıpkı Comte gibi statik ve dinamik olması üzerinde durur. Durkheim sosyolojinin yöntem bilim ve boyutlarını şöyle değerlendirir: *“Eğer sosyal bilim gerçekten var olacaksa toplumların belirli bir mahiyeti olduğu bu mahiyetin toplumları oluşturan unsurların mahiyetinden ve düzenlemesinden ortaya çıktığı ve toplumsal görüngülerin kaynağını oluşturduğu varsayılmalıdır.”*⁵³ Durkheim, yapıyı toplumu oluşturan parçalar ve değişken, anlaşılması kolay bir olgu olarak değerlendirir. Durkheim’den sonra yapısalcılığa Marcel Maus, Maurice Halvachs ve A. R. Radcliffe’in de önemli katkıları olmuştur. Bunlardan Maus’un çalışmaları Levi Strauss üzerinde oldukça etkilidir. Bu çalışmalardan sonra yapısalcılığın tarihi seyri içerisinde Saussure ve Propp’un incelemelerini değerlendirmek gerekir. Zira onlar Strauss’un antropoloji çalışmaları ile beraber yapısalcılığın gelişme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Saussure, yapısalcılığa dilbilim alanındaki çalışmalarıyla katkıda bulunur. O, dili toplumsal bir olgu olarak değerlendirir. Dili kolektif bir temsil, dilbilim kurallarını ise soyut bir sistemin kolektif zihin ile dilsel grupların bir ürünü olan yapı diye tanımlar. Dilbiliminde önerdiği anlayış eşzamanlı ve artzamanlı tarihsel süreci içine alan bir sistem değildir. O, toplumsal bir olgu diye

⁵² Tom Bottomore-Robert Nisbet, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Çev. Mete Tunçay, Aydın Uğur, Ayraç Yay., II. Baskı Ank. 1997, s. 558–559

⁵³ Bottomore-Nispet, **A.g.m.**, s.550

açıkladığı dili konuşmacıların gündelik hayatta bilincinde olduğunu savunur. Dilin, dil sistemindeki birimler, formeller ve bütün içindeki işlevlerle olan ilişkisi bakımından açıklanmasını kabul eder. Bir dil sistemi birimler, formel konumları, yerleri ve bütün içindeki işlevleriyle anlam kazanacaktır. Anlaşıldığı üzere Saussure'ün temel argümanı, dilin toplumsal düzeyde, insan iradesi ve niyetlerinden bağımsız kolektif bir fenomen, tek tek sözlere indirgenmeyecek bir sistem olarak üretilmesiydi. Dolayısıyla konuşma ve iletişim, temeldeki bir dilbilimsel koda, sözel edimlere anlam kazandıran kolektif normlardan oluşan bir sisteme bağlıydı. Saussure yapı kavramını kullanmamış olduğu halde, onun dil teorisi yapısaldır.”⁵⁴

Dilbilimde eşzamanlı ve artzamanlı bir süreci reddeden Saussure, tarihsel bir süreci takip eden araştırmalarında Vladimir Propp'tan ayrılır. Propp, “Masalın Biçimbilimi” adlı eserinde A. N. Afanasyev'in derlediği Rus Halk Masallarını inceler. Değerlendirdiği masallardan hareketle otuz bir işlev saptar. Bu otuz bir işlevin masalların yapısını teşkil ettiğini önerir. V. Propp olağanüstü masalların iki özelliğinin etkisinde kalmış (masalların çok renkli olağanüstü çeşitliliği ve görünürdeki bu çeşitlilik altında yatan tek biçimlilik) bu saptamadan hareketle halk masallarını karşılaştırmaya yönelmiştir. Amacı yüzeydeki çeşitlilik, çok renkli özellik altında binlerce masala ortak olabilecek “işlevsel” birimleri bulup ortaya çıkarmak, bir başka deyişle halk masalının yapısını düzenleyen değişmez yasaları belirlemektir.⁵⁵ Propp, masal incelemelerinin başarılı olması için eşzamanlı ve art zamanlı bir araştırma ile masalın ne olduğunun bilinmesi gerektirdiğini düşünür. Bu yönüyle tarihsel süreci işlettiği ve ele aldığı için Saussure'den farklı bir yol izler. V. Propp, Masalın Biçimbilimi'nde, masalların temel işlevlerini belirlemeye girişmeden önce, masal incelemeleri konusunda daha önce yapılmış çalışmaları eleştirir; ona göre, masalın kökenini, doğuşunu, kaynaklarını araştırmak için öncelikle masalın ne olduğunu bilmek gerekir. Bu açıdan V. Propp, masalların artsüremli bir incelemenin yapılması için öncelikle eşsüremli bir inceleme gerektiğine inanır. Masal konusundaki daha önceki çalışmalara ve

⁵⁴ Swingewood, A.g.m.,s.348

⁵⁵ Vladimir Propp, **Masalın Biçimbilimi**, Çev.Mehmet Rifat- Sema Rifat, B/F/S Yay., İst. 1985, s. 6

yöntemlere getirdiği eleştirilerden sonra, yöntemini açıklayarak işlevlerin saptamasına giren Propp'a göre, işlev kişinin eylemidir ama bu eylem de olay örgüsünün akışı içindeki anlamına göre belirlenmiştir. Bir başka deyişle kişilerin eylemleri masalların temel bölümleridir ve V. Propp bu eylemleri, kişilerin her masalda sürekli değişebilen özelliklerinden soyutlayarak ele alır ve her eylemi, anlatının akışı içindeki yerini dikkate alarak belirler. Sonunda da otuz bir işlev saptar.”⁵⁶ Böylece Propp, otuz bir işlev ile masalda değişmeyen yapıları ortaya koyar ve yapısalcılığı toplumbilim çalışmalarına taşır. Yapısal Antropoloji kitabında Strauss yapıyı şöyle açıklar:

“Toplumsal yapı kavramının ampirik gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Gerçek üzerine inşa edilmiş modellerle ilgilidir. Bu nedenle toplumsal araştırmalarda toplumsal yapı kendi başına bir alan teşkil etmez. Her tür toplumsal araştırmaya uygulanabilecek bir yöntemdir. Diğer disiplinlerde geçerli olan yapısal çözümlene gibi. Bu noktayı aklımızda tutarak şunu söyleyebiliriz ki yapı, birçok şartı karşılayan bir modelden oluşur. İlk olarak yapı bir sistemin özelliklerini sergiler. Birçok öğeden oluşur ve bu öğelerin hiçbiri diğer bütün öğelerde de değişikliklere yol açmadan değişim göstermez. İkinci olarak, ele alacağımız herhangi bir modelde bir dizi dönüşüm düzenleme olanağı bulunmalıdır ki aynı tür modellerle grubu oluşturabilelim. Üçüncü olarak, yukarıdaki nitelikler, modelin öğelerinden bir ya da birkaçı bazı düzeltmelere tabi tutulduğunda modelimizin nasıl bir tepki göstereceğini öngörmemizi sağlar. Sonuç olarak, model öyle kurulmalıdır ki gözlemlenmiş bütün olguları hemen anlaşılabilir kılsın.”⁵⁷

Strauss, yapı kavramını oldukça açık bir biçimde betimler. Getirdiği tanımlarla toplumu yapılara ayırır ve incelemede kolaylıkla uygulanabilen bir yöntem sunar. Stasruss'u müteakiben Jean Piaget yapısalcılık üzerinde önemli araştırmalar yapar. Kendisi önemli bir psikoloji uzmanı olmasına rağmen sosyoloji alanında da çalışmaları mevcuttur. Sosyolojik Çalışmalar adlı eserinde psikoloji, dilbilim, antropoloji felsefe ve sosyoloji alanlarındaki tanımları içerecek bir yapısalcı yaklaşım geliştirir. Piaget, yapıyı şöyle açıklar: *“Yapı bir dönüşümler sistemidir. Bir sistem olduğu ve sadece öğelerin ve bunların özelliklerinin bir toplamı olmadığı içindir ki bu tür dönüşümlerin*

⁵⁶ Propp, A.g.m., s.10

⁵⁷ Claude Levi Strauss, **Structural Anthorpolgy**, The Penguin Press, New York 1963, s. 15-16

*yasaları vardır. Yapı kendi dönüşüm yasaları vasıtasıyla korunur ya da zenginleşir. Kısacası yapı kavramı üç önemli fikirden oluşur: Bütünlük fikri, dönüşüm fikri, kendi kendini ayarlama fikri.*⁵⁸ Böylece Piaget, yapısalcılığa üç önemli işlev getirir. Bütünlük, dönüşüm ve ayarlama kavramlarıyla yapısalcı sistemi dinamik hareketli ve kolay uygulanır bir yöntem olarak sunmayı dener.

Saussure, Propp, Strauss ve Piaget başta olmak üzere yapısalcılarının görüşlerinden sonra şimdi gerek yapısalcılığın edebiyat sosyolojisi serüvenindeki yeri, gerekse diğer kuramlarla ilişkisi bakımından, özellikle Marksizm üzerinde durulacaktır. Çünkü Marksist teorisyenlerin yapısalcılık üzerinde onu geliştiren farklı çalışmaları olmuştur. Karl Marks'ın (1818–1883) kurucusu olduğu Marksizm, sosyoloji içinde topluma yeni bir açıklama getiren bir sistemdir. Toplum içinde sınıfların ortadan kalkmasını ve emeğin eşit bölüşümünü hedef alan kuram, zamanın felsefesi, tarih araştırmaları ve sosyal bilimlerin çeşitli bulgularının birleşiminden ortaya çıkar. Başta Hegel olmak üzere birçok felsefecinin çalışmalarını kendince yorumlayan Marks, teorisini geliştirir. Marks'ın kuramı (ilkel komünal toplum çağından sonra) evrensel bir biçimde toplumun “üretim sisteminin efendileri” “doğrudan doğruya üreticiler” terimleriyle sınıflara bölünmesini varsayar (postular olarak ortaya koyar); fakat başka bir anlamda sınıflar kapitalist toplumun ayırıcı bir özelliği sayılır ve Marks'ın kendisi Alman ideolojisinde kişi ve sınıf bireyi arasındaki ayırım, ancak kendisi de burjuvazinin bir ürünü olan sınıfın doğuşuyla ortaya çıktığı gözlemini yapar.⁵⁹ Marks, teorisini daha çok ekonomik ögelere dayandırır. Toplumda üst yapı, alt yapı, üretim ilişkileri, emek, sınıflar ve bu sınıflar içinde emeğin işçi sınıfında olması gibi argümanları öne çıkarmıştır. Dolayısıyla bizzat kendisi tarafından Marksizm içerisinde bir sosyal bilim teorisi ortaya koymamıştır. Marks 1883'te öldüğü zaman özgün bir bilgi, toplum teorisi ve bilimsel metodoloji kaynağı olarak Marksizm, sosyal bilimler alanında fazla etki yapabilmiş değildir. Marksizm'le ilgili tartışmalar büyük ölçüde işçi hareketleriyle sınırlıydı ve 1890'lara kadar da sosyal bilimlerin farklı alanlarında – iktisat, tarih ve sosyoloji- uzmanlaşmış

⁵⁸ Jean Piaget, **Structuralism**, Harper and Row Pub., New York 1970, s. 4

⁵⁹ Bottomore-Nispet, **A.g.m.**, s.557

olan kişileri içine alan geniş kapsamlı bir tartışma başlamıştı. Marksizm, toplumsal gelişmenin özgül yasalarını, sınıf çatışmasının kaçınılmazlığını, sınıfların kutuplaşmasını, giderek artıran ekonomik krizleri ve kapitalizmin nihai çöküşünü vurgulayarak onu topluma ilişkin doğal bir bilim şeklinde açıklayan sosyalist entelektüeller tarafından akademi dışında geliştirilmişti.⁶⁰ Bu noktada Marksizm'in gelişmesinde Engels, K. Kautsky, R. Lüksemburg, Bernstein, Plehenov, Labriola, Lenin ve Sorel gibi isimler oldukça etkilidir. Söz konusu kişiler Marksizm'in bir sosyal toplum teorisi olarak gelişmesini ve yayılmasını sağlamıştır. Marksizm'in bu yayılışı içerisinde teorinin etkileri edebiyat sosyolojisi çalışmalarına sıçramıştır. Bazı Marksist eleştirmenler kendi görüşleri doğrultusunda Marksizm'e bir sanat ve edebiyat teorisi kazandırmaya çalışırlar. Bu kişilerin başında ünlü Marksist teorisyen George Lukacs gelir. 1885'te Budapeşte'de doğan Lukacs ilk çalışmalarında (Roman Kuramı) Hegel'in idealizmini takip eder. Daha sonraları Macar komünist partisine girer ve araştırmalarını Marksist felsefe ile şekillendirir. Bu sıralarda "Avrupa Gerçekçiliği" ile "Tarih ve Sınıf Bilinci" gibi eserlerini kaleme alır. İlk çağ düşünürlerinden beri tanımlanan "Mimesis" teriminden beslenen "yansıma" kavramını değerlendiren Lukacs'a göre her sanat yapıtı toplumsal hayatın bir yansıması olarak düşünülmelidir.⁶¹ Lukacs, sanat eserine toplumcu bir gözle bakar ve onu bireysel değerlendirmeden uzak tutar. Kuramını geliştirirken yansıma kavramını da toplumcu bakışla ele alır. Yansımayı sıradan bir taklit olmaktan çıkarır. Lukacs, bir yandan sanat teorisinde toplumcu yansımayı kullanırken diğer yandan gerçekçiliği savunur. Özellikle Avrupa Gerçekçiliği adlı eserinde bu tema üzerinde durur ve gerçekçilikten neyi kastettiğini açıklar. Lukacs, gerçekçilik kavramını oluştururken Belinski, Çernisevski ve Dobrolyubov'dan etkilenir. Onların daha önce ortaya koyduğu gerçekçilik tanımlarının Marksçı anlayışa uyduğunu saptar. Bu konuda Marks ve Engels'in yazılarını şöyle irdeler: *"Marksçı estetik bir yandan sanat kuramının ortasına gerçekçiliği koyar ama öte yandan her tür doğacılık ve dış dünyanın anında algılanan yüzeyinin*

⁶⁰ Swingewood, **A.g.m.**, s.349

⁶¹ George Lukacs, **Avrupa Gerçekçiliği**, Çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yay., II Baskı, İst. 1987, s. 146.

*fotoğrafik kopyasından tatmin olunan bir eğilimle amansızca savaşıır.*⁶²

Lukacs, Marksçı estetiğe Marks ve Engels'ten hareketle gerçekçilik kavramını yerleştirdikten sonra bu kavramın nasıl oluşturulacağını şöyle dile getirir:

“Edebiyatın nesnel gerçeklik ile ilişkisini yadsıyan dışavurumcu ya da gerçeküstücü bir kurama göre hiçbir ilgisi yok. Marksçı bir edebiyat kuramı için ise bütün bunların edebiyatla ilgisi pek çok. Eğer edebiyat gerçekten de nesnel gerçeğin özel bir yansıma biçimiye, bu gerçeği aslında öyle kavramalı ve neyin, nasıl doğrudan görüldüğünü vermekle yetinmemeli. Yazar gerçeğin böyle “aslında nasılsa öyle” kavranmasına ve gösterilmesine çalışırsa yani hakikaten bir gerçekçiye; gerçek, yazarca düşüncede nasıl formüle edilirse edilsin, gerçeğin nesnel bütünselliği sorunu büyük önem taşıır.”⁶³

Gerçeğin bütünselliğini ise özellikle Lenin'in fikirlerinden hareketle Lukacs, onun her yanını, bağlantılarını ve bağımlı olduğu durumlarla ilişki kurmakla açıklar. Dolayısıyla ona göre bütünsel gerçekçiliği başaran eserler ancak başyapıt olabilir ve topluma katkıda bulunabilir. 1971'de ölmeden bir süre önce Lukacs, Goldmann ile çalışır. Goldmann, hocası Lukacs'ın çalışmalarını Marksçı bir bakışla yorumlar. Lukacs'la aralarında bir kısım teorik yaklaşım farklılıkları bulunmakla birlikte Goldmann, Lukacs'ın iyi bir öğrencisi olduğunu, ortaya koyduğu çeşitli eserlerle ispatlamıştır. Goldmann, “The Hidden God” isimli kitabında, Racine'in trajedileri ve Pascal'ın felsefesi üzerine düşüncelerini ifade ederken; edebiyat sosyolojisini özenle geliştirir ve Lukacs'ın aynı konudaki çalışmalarından daha kapsamlı ve bütünsel bir teori kurar.⁶⁴ Goldmann, teorisini yapısalcılık üzerinde incelemeler yaparak şekillendirir. Birikimleri ile Marksizm ve yapısalcılık arasında bir etkileşime gider. Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri metodunu geliştirir. Lucian Goldmann'ın diyalektik-dinamik bir yöntem olan roman toplumbilim kuramı bu temel üzerine oturtulmuştur. Goldmann metodunda sanat eserinin dayandığı toplumsal ve kültürel öğelerden yararlanarak yapıtı bir bütünlük içerisinde ele

⁶² George Lukacs, **Marks ve Engels'in Estetik Yazıları III**, Çev.B. Cömert,Z. Özcan Forum, İst., 1969, s.18.

⁶³ George Lukacs, **Birey ve Toplum**, Çev. V. Atayman, Günebakan Yay., İst. 1978, s. 82.

⁶⁴ Janet Wolff, **Sanatın Toplumsal Üretimi**, Çev. Ayşegül Demir , Özne Yay., İst. 2000, s. 16-23

alır.⁶⁵ Bu şekilde Goldmann, Marksist bir kuram ile yapısalcılığa yeni bir yorum getirir.

1.2- ESERİN KONUSUYLA İLİŞKİLİ TEMEL KAVRAMLARIN SOSYOLOJİK TAHLİLİ

Toplumsal bir incelemenin, entelektüel yönden yüklenmesi gereken görevi yerine getirebilmesi için, biyografi ve tarih sorunlarına eğilmesi ve toplum içerisinde bunlar arasındaki bağlantılara önem vermesi gerekmektedir. Aksi takdirde yapılacak olan çalışma entelektüel yönden yüklendiği görevi yerine getirmekte başarılı olamayacaktır.⁶⁶

Roman, içinde yaratıldığı kültür boyutundan dışlanamaz. Edebi yapıtların (özel anlamıyla romanın) her sayfası kendi kültürünün mahsulü ve eleştirisidir. Romanın içinde geliştiği kültürün hâkim unsurlarını tanımlamak, romanı tanımlamak gibi bir şey olmuştur.⁶⁷ Yazarlar da kültürel ortamlarından ve tarihsel bağlamlarından soyutlanarak anlaşılabilirler. Bu açıdan romanın analizini kolaylaştırabilmek ve döneme tarihi-sosyolojik bir açıdan bakabilmek için, tez kapsamında incelemesi hedeflenen romanın temalarıyla ilişkili olan bazı siyasi ve iktisadi yapıların açıklanması ve anlaşılması gerekli görülmüştür. Dönemin hâkim görüşlerine veya edebi eserin yazıldığı dönemde hâkim olan ideolojilere ayna tutabilmek açısından bazı kavramların üzerinde durulması faydalı olacaktır. Yazarın ve romanın sosyolojik incelemesinden önce yapılacak olan bu tanımlamalar, eserin tarihi ve toplumsal konjonktür içerisindeki yerini görebilmemiz açısından bizlere kolaylık sağlayacaktır.

⁶⁵ Adıgüzel, **A.g.m.**, s.17

⁶⁶ Charles Wright Mills, **Toplumbilimsel Düşün**, Çev. Ünal Oksay, Der Yay., İst., 2000, s.17

⁶⁷ Philip Stevick, **Roman Teorisi**, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Akçağ Yay., Ankara, 2010, s.13

1.2.1- TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI

Batılı modeller “sex” ile kişinin biyolojik durumu kadar anatomik özelliklerini, “gender” ile de sosyal ve kültürel rollerin temsilini ifade etmektedirler.⁶⁸ “Gender” kelimesini sosyolojiye kazandıran Ann Oakley, “sex” terimini cinsiyeti ifade etmek ve biyolojik olarak erkek ve kadını ayırmak için kullanırken, “gender” ile toplumsal cinsiyeti ifade etmekte ve erkeklik ve kadınlık arasındaki toplumsal bölünmeye işaret etmektedir.⁶⁹ Toplumsal cinsiyet erkek ve kadının biyolojik farklılaşmasına ideoloji tarafından yüklenen anlamlar ve değerlerdir. Toplumsal cinsiyet kurumlarla ve sosyal çevre ile karşılıklı, iç içe geçmiş, karışık ilişkiler bütünüdür. Toplumsal cinsiyetin algılanışı kültürel bir olgudur ve bu kavram, kültürel, ekonomik, politik ve davranışsal tüm farklılıkları içermektedir.⁷⁰ Aslında toplumsal cinsiyet ile kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal boyutu anlatılmaktadır. Ancak daha sonraki süreçlerde bu kavram, erkekliğin ve kadınlığın kültürel idealleri ile stereotipilerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir.⁷¹ Türköne “gender” ve “sex” kelimelerinin yerine bu kelimelerin Türkçe karşılığı olarak, “cinsiyet” ve “cins” kelimelerini kullanmaktadır.⁷² Bu bağlamda cinsiyet kavramı; kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerini karşılar. Cinsiyet, bedenin anatomik farklılıklarına gönderme yapar⁷³ . Toplumsal cinsiyet ise kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarını anlatır. Biyolojik olan cinsiyetten farklı olarak erkeklerin ve kadınların toplumsal cinsiyet kimlikleri psikolojik ve sosyolojik –yani tarihsel ve kültürel- olarak belirlenmiştir.⁷⁴ Görülüyor ki toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasında doğuştan var olan farklılıkların

⁶⁸ Louise Newman, “Sex, Gender and Culture: Issues in the Definition, Assesment and Treatment of Gender Identity Disorder”, *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 2002, V.7, s.358-367,

⁶⁹ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akinhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat yay, Ankara, 1999, s. 98.

⁷⁰ Aysun Yüksel, “**Tarkan: Yıldız Olgusu**”, Çiviyazıları Yay., İstanbul, 2001, s.68

⁷¹ Marshall, **A.g.m.**,s.98

⁷² Mualla Türköne, **Eski Türk Toplumunda Cinsiyet Kültürü**, Ark Yayınevi, Ankara, 1995, s.83

⁷³ Serdar Kaypakoğlu; **Toplumsal Cinsiyet ve İletişim**, Naos Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.42

⁷⁴ Kamla Bhasin, **Ataerkil Sistem: Erkeklerin Dünyasında Yaşamak**, İstanbul, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, 2003, s.37

dışında toplumsal yaşantının oluşturduğu farklılıklardır. Ancak bu farklılıkların nasıl ortaya çıktığı ve doğuştan gelen farklılıklarla nasıl ilişkilendiği önemli bir tartışma konusudur.

Toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyetin tanımından yola çıkarak ikisi arasındaki karşılaştırma sonucunda, kadının ve erkeğin toplumsal ve kültürel olarak belirlenen toplumsal rol ve sorumluluklarını ifade eden, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgilidir. Dolayısıyla, cinsiyetin biyolojik olarak verilmiş olduğunu, buna karşın toplumsal cinsiyetin sosyal olarak inşa edildiğini ima eden kavram, erkeklik ve dişiliği belirlemede, doğuştan getirilen bedensel farklılıklara bağlanamayan tüm etmenlerin, fakat özellikle de sosyal ve kültürel etmenlerin önemini vurgular.⁷⁵

Toplumsal cinsiyet kalıpları bireylerin içinde yaşadığı toplumdaki sosyalleştirme biçimleri tarafından sürdürülür. Daha doğum öncesinde kız bebeklerin eşyaları için pembe, erkek bebeklerin eşyaları için mavi rengin tercih edilmesiyle başlayan toplumsal cinsiyet değerleri ve uygulamaları hayat boyu devam etmekte, cenaze merasimi ve defin işlemlerinde yansıma bulmaktadır.

Feminist akademisyenler arasında yer alan Oakley'e göre de toplumsal cinsiyet, kültür ile ilişkilidir. Toplumsal cinsiyet kurumlarla ve sosyal çevre ile karşılıklı, iç içe geçmiş, karışık ilişkiler bütünüdür. Toplumsal cinsiyetin algılanışı kültürel bir olgudur ve bu kavram, kültürel, ekonomik, politik ve davranışsal tüm farklılıkları içermektedir.⁷⁶ İnsanların eril veya dişil olarak sınıflandırılması kültürel ölçütlerle anlaşıldığı ölçüde yer ve zamana göre değişkenlik gösterir. Bundan dolayı toplumsal cinsiyetin yapılanmasının doğal olmadığı kabul edilir. Her toplum bir erkeğe ya da kadına farklı nitelikler, farklı davranış biçimleri, farklı roller ve sorumluluklar biçer. Toplumsal cinsiyetin doğal bir olgu olmayışı kültürel ve sosyal bir özelliğe sahip olması görüşü onu zaman boyunca farklı yerlerde ve farklı sosyal

⁷⁵ Georgia Duerst Lahti - Rita Mae Kelly, "The Study of Gender Power and Its Link to Governance and Leadership.", University of Michigan Press, Michigan, 1995, s.42

⁷⁶ Yüksel, A.g.m., s.48

gruplar arasında hiyerarşik olarak dizginlenmesine olanak verir. Aşağıdaki tabloda Bhasin cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farkları şu şekilde tanımlamaktadır:

Tablo 1. Toplumsal Cinsiyet-Cinsiyet

Cinsiyet	Toplumsal Cinsiyet
Cinsiyet doğaldır.	Toplumsal cinsiyet sosyo-kültürel insan icadıdır.
Cinsiyet biyolojiktir. Cinsel organlardaki görünür farklılıklara ve buna bağlı olarak üreme işlevindeki farklılıklara işaret eder.	Toplumsal cinsiyet sosyokültürel, eril ve dişil niteliklere, davranış modellerine, rollere, sorumluluklara vs. işaret eder.
Cinsiyet değişmez, her yerde aynıdır	Toplumsal cinsiyet değişkendir, zamana, kültüre, hatta aileye göre değişir.

Kaynak: Kamla Bhasin, **Ataerkil Sistem: Erkeklerin Dünyasında Yaşamak**, İstanbul, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, 2003, s.80

Farklı disiplinler toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin farklı çerçeveler sunmaktadır. Burada toplumsal cinsiyet açısından sosyal psikolojik ve sosyolojik kuramlara değinilecektir. Bu farklı kuramlar birbirlerini yanlışlamazlar fakat aynı davranışın farklı yanlarına odaklanırlar.

1.2.2- SOSYAL-PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde temel sosyo-psikolojik yaklaşımlar ve bu yaklaşımların toplumsal cinsiyete ilişkin değerlendirmeleri ele alınacaktır.

Freud'un toplumsal cinsiyetin oluşumuna ilişkin psikanalitik kuramı, libido kavramlaştırmasına dayanır. Libido, biyolojik ve toplumsal cinsiyeti organize eden, biyolojik temeli olan cinsel enerjidir. Freud, libidoyu erkek cinsel organını merkeze alarak açıklamaktadır.⁷⁷

Freud'un kuramında toplumsal cinsiyetin kazanımına ilişkin olarak üç dönem görülmektedir. Birinci dönemde, çocukların cinsiyetler arasındaki farklılıkların bilincinde olamadıkları; ikinci dönemde, farklılıkları anlamaya başladıkları ve üçüncü dönemde ise ödipal döneme ulaştıkları düşünülmektedir. Bu dönemlerin özellikleri şu şekilde özetlenebilir: İlk

⁷⁷ Galip İsen-Veysel Batmaz, **Ben ve Toplum**, Salyangoz Yay., İstanbul,2006, s.43

dönemde (bu dönem oral ve anal dönemleri içermektedir), doğumdan itibaren erkek ve kız çocuklarının cinsiyet ve toplumsal cinsiyet deneyimleri aynıdır. Bu dönemin başında (oral dönemde) çocuk, kendisini adeta annesinin bir parçası gibi hisseder ve ondan ayrı bir varlık olduğunun farkında değildir. Bu sebeple anne ile çocuk arasında beslenmenin ne zaman ve ne kadar süre olacağı konusunda bir çatışma yaşanır. Bu çatışmanın çözülmesi, gerçeklik, sınav ve rasyonellik kaynağı olan egonun gelişimini sağlar. Dönemin ikinci bölümünde (anal dönemde) ise çocuk ile ana-baba arasında tuvaletin ne zaman ve nereye yapılacağı konusunda yeni bir çatışma yaşanmaktadır.⁷⁸ On sekiz ile yirmi dördüncü aylar arasını kapsayan ikinci dönemde çocuklar, kadın ve erkek cinsiyetleri arasındaki farklılıkları anlamaya başlamakta ve beş yaş civarında da cinsel kimlikleri oluşmaktadır. Freud'a göre yine erkeklik merkezi bir öneme sahip olup anne sevgi objesi olmaya devam etmektedir. Bu dönemde çocuklar sadece bir tek cinsiyet olabileceğini düşündüklerinden, aralarındaki cinsiyet farkını erkeklik cinsel organına sahip olup olmamaya dayandırmaktadırlar. Freud'a göre, erkek çocuklar, kendi cinsel organlarının kız çocuklarında bulunmadığını fark ederek kendilerinin de bu organı kaybedebileceklerinden endişe duyarlar. Oysa kız çocukları aynı organın kendilerinde bulunmadığını fark ettiklerinde eksiklik duygusuna kapılırlar. Erkek çocuklar, babalarının fiziksel ve cinsel açıdan daha güçlü olduklarını gözlemlediklerinden, eğer cinsel ilgilerini annelerine yöneltirlerse babaları tarafından kastre edilecekleri endişesine kapılırlar. Bu dönemde kız çocuklarının gelişimleri daha da karmaşık bir hal alır. Freud'a göre kız çocukları erkeklik cinsel organına sahip olmadıklarından kendilerinin cinsel organlarının bulunmadığı ya da çok basit bir organa sahip olduklarını düşünürler. Bu durumu kayıp olarak gördüklerinden kıskanma duygusuna kapılarak tepkide bulunurlar ve bu eksikliğin telafisi amacıyla gizliden gizliye bir gün erkek cinsel organına sahip olabileceklerini ümit ederler. Yaşadıkları hayal kırıklığı ve öfke sonucunda annelerinden uzaklaşarak babalarına yönelirler; bu öfkenin sebebi, annelerinin erkek çocuklara verdiği cinsel

⁷⁸ Zehra Dökmen, **Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar**, Sistem Yayınları, İstanbul, 2004, s.98

organı onlara vermemiş olmalarıdır. Böylece anneden uzaklaşıp babaya yönelmeleri, onların heteroseksüel anlamda kadınsılık yönünde gelişmelerinin başlangıcını oluşturmaktadır.⁷⁹ Bu ikinci dönemde yaşanan sürece ilişkin olarak Chodorow, kadın ve erkeğin cinsiyet rollerini kazandıkları farklılaşma sürecini, *anneden ayrılma - bireyleşme- bağımsız olma* bağlamında inceleyerek yeniden ele almaktadır. Chodorow'a göre, farklılaşma çocuğun ilk bakıcısı olan anneye ilişkilerinde olmaktadır. Çocuktaki bu farklılaşma, yani anneden ayrılma, çocuğun, annesinin kendisinden farklı olduğunu, kendisi olmadığını algılamasıyla başlamaktadır. Şöyle ki çocuğun annesinin kendisi olmadığını algılaması, aynı zamanda çocuğun bizzat kendisini de fark etmesi anlamına gelmektedir. Anneden farklı olma, yani ayrı bir birey olma süreci, kız ve erkek çocuk için farklı dinamikler içermektedir. Annenin kadın olması sebebiyle, bu süreçte erkek çocuk, daha çok problem yaşamaktadır. Bu durum, erkek çocuğun bizzat kendisinin kadın olmadığını ve dolayısıyla anne olamayacağını da öğrenmek zorunda kalması anlamına gelmektedir. Çocuğun ilk dönemlerinde annenin önemi ve önceliği fazla olduğu ve erkek çocuğun dünyasında somut, gerçek ve uygun bir erkek figürü henüz bulunmadığı için erkeksi olmak kadın olmamakla, anne olmamakla tanımlanmaktadır. Bu ilk gelişimsel öğrenmenin sonucu olarak, erkekler için cinsiyet farkının ortaya konması, iki cins ve kadınsılık-erkeksilik arasında kesin sınırların olması önemlidir. Erkek çocukları ve erkekler, kendilerindeki kadınsı özdeşimleri ve kadınsı duyguları şiddetle reddederler ve bu tür özellikleri tehdit edici, dolayısıyla kaygı verici bulurlar.⁸⁰ Kız çocuklar için ise cinsel kimliği kazanmak daha az problemlidir, çünkü kız çocukları annenin devamı olarak ve ona benzeyerek büyürler. Kız çocuklarının kendilerini, farklılığı vurgulayarak, erkek olmayan şekilde tanımlamaları gerekmemektedir; kendilerini kadın olan ben olarak tanımlayabilmektedirler. Kız çocuklarının cinsel kimliklerini kabullenmelerinde karşılaşılabilecekleri en önemli güçlük, anneye benzememek çabasıdır.

⁷⁹ Kate Millet, **Cinsel Politika**, Çev. Seçkin Selvi, Payel Yay., İstanbul,1987, s.62

⁸⁰ Josephine Donovan, **Feminist Teori**, Çev. Aksu Bora, M. Ağduk Gevrek Fevziye Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.257

toplum içinde zayıf konumda olan kadın ve anne figürüyle özdeşimden kaynaklanabilir. Çünkü annelik ve kadınsılık önemli ama değersiz bulunmakta ve annenin kendisi de genellikle toplumsal ve kültürel değeri ve gücü (daha doğru bir deyişle, değersizliği ve güçsüzlüğü) sebebiyle bir çatışma yaşamaktadır. Toplum içinde güçlü ve baskın durumda olan erkek, bu gücünü yaşadığı gelişimsel çatışmalarını bastırmak amacıyla erkeksiliği insan olma ile eşdeğerde tanımlayarak kadını da erkek olmayan biçiminde betimlemiştir.⁸¹

Toplumsal cinsiyet rolünün öğrenilmesi sürecinin üçüncü dönemi olan ödipal dönemde, anneleri için babaları ile erkeklik yarışına giren çocuklar, kastrasyon endişesiyle babalarıyla olan bu çekişmelerinden ve annelerine olan cinsel yönelimlerinden vazgeçip babalarıyla özdeşleşerek daha geniş bir yapıya sahip sosyal dünyada erkeklik açısından kendileri için uygun olan yerlerini alırlar. Ödipal kompleksinin çözülmesiyle birlikte ahlaki yargılamanın kaynağı olan süper ego da gelişme gösterir. Kız çocuklar açısından bakıldığında, babaları ile kurdukları yeni ilişkilerinde kız çocukları, önce babalarının kendilerine, eksikliğini hissederek annelerine öfke duymalarına sebep olan erkeklik cinsel organını verecekleri ümidine kapılırlar. Ancak daha sonraki süreçte bu arzularından yavaş yavaş vazgeçerler. Freud'a göre, kız çocuklarının anneleriyle tamamen özdeşleşmeye zorunlulukları olmadığı için süper egoları da erkek çocuklarının süper ego gelişim seviyesine ulaşamamıştır. Bu sebeple O, kadınların hem cinsel hem de ahlaki açıdan erkekler kadar üstün olmadıklarını ileri sürmektedir.⁸²

Cinsiyetle ilgili olarak yaşanabilecek kültürel kimlikler arasındaki zıtlığa yol açması muhtemel etkenlerden biri olarak Freud'un ortaya attığı erkeklik cinsel organına ilişkin imrenme duygusu konusunda Adler, erkek cinsel organına yönelik olarak yaşanan imrenme duygusunun, hâkim kültürde erkekliğe atfedilen niteliklere sahip olma arzusunun sembolik bir anlatımı olduğunu ifade eder. Ayrıca Adler, Batı kültüründe kadınların erkeklere duydukları ilginin altında erkeklere özgü sayılan güç, başarı,

⁸¹ Dökmen, A.g.e., s.142

⁸² Donovan, A.g.e., s.95

cesaret, bağımsızlık, cinsel özgürlük, eş seçme hakkı gibi niteliklerin ya da ayrıcalıkların yattığını ileri sürmektedir.⁸³ Çünkü Ona göre, sosyal bir varlık olarak insan psikolojisine şekil veren güçlü duygu, *kudretli olma* duygusu, *hâkimiyet kurma* arzusu, *üstün olma* çabasıdır.⁸⁴ Dolayısıyla, her iki cins arasında ortaya çıkabilecek kutuplaşmanın önlenmesi, ancak kudretli olma, hâkimiyet kurma ve üstün olma gibi duygu ve arzuların tatmin edilebildiği aile ortamı ve ilişkiler ağı içinde mümkün olacaktır.

Freud, kadın kişiliğinin oluşumunu dayandırdığı mazoşizm ile kadında temel kaygının kaynağı olan sevgiyi yitirme korkusu gibi olguların da biyolojik süreçler çerçevesinde açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Oysa psikanalitik kuramların çoğu geleneksel olarak nitelendirilebilecek biyolojik kökenli görüşten uzaklaşmıştır. Nitekim klasik psikanalizin temsilcisi olan Freud bile kadın konusunda ortaya attığı biyolojiye sıkıca bağlı ilk dönem görüşlerini zamanla yumuşatmış ve giderek toplumsal ve kültürel faktörlerin önemine dikkat çekmiştir.⁸⁵ Nitekim Freud'un toplumsal ve kültürel faktörlere atıfta bulunarak görüşlerini yumuşatmış olduğunu göstermek üzere Horney, kadının sözde doğuştan aşağı olduğuna ilişkin görüşü bağlamında Freud'un şu sözlerini aktarmaktadır: *“Ne var ki kadını sadece doğalarının cinsel işleyişleriyle belirlenmesi ölçüsünde tanımladığımızı unutmamamız gerekir. Bu etken elbette çok geniş kapsamlıdır; ancak belli bir kadının bunların ötesinde bir insan olabileceğini de unutmamamız gerekir.”* Ayrıca Horney'e göre, Freud'un en son makalelerinde ortaya koyduğu bazı ifadeler, önceki çalışmalarına kıyasla kültürel etkenlerin kadın psikolojisi üzerindeki etkisine daha fazla yer vermektedir. Freud bu yaklaşımını *“Ancak kadınları pasif durumlara zorlayan toplumsal geleneklerin etkisini de göz ardı etmemeye özen göstermeliyiz. Konunun tamamı yeterince açık değildir. Özellikle kadınlıkla içgüdüsel yaşam arasındaki sabit ilişkiyi gözden kaçırmamalıyız. Kendi yapıları ve toplumsal çevre nedeniyle kadının saldırganlığının*

⁸³ Gizem Uzun, *“Kadın ve Erkek Yöneticilerin Liderlik Davranışları arasındaki Farklılık ve Bankacılık Sektöründe Uygulama. Yüksek Lisans Tezi”*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2005,. S.63

⁸⁴ Turhan Yörükhan, *Alfred Adler Sosyal Roller ve Kişilik*, Kültür Yayınları, İstanbul,2006, s.173

⁸⁵ Millet, A.g.m. s.,84

bastırılması, mazoşistik dürtülerin gelişmesine zemin hazırlar ve bu dürtüler de içe yönelen yıkıcı eğilimlerin erotik alanla birleşmesine yol açar.” sözleriyle ortaya koymaktadır.⁸⁶

Klasik psikanalitik yaklaşımdan farklı yorum ve açıklamalar ileri süren Horney'e göre ise, mazoşizm biyolojik olmayıp, kültürel sebeplere bağlı olarak açıklanabilir. Şöyle ki; mazoşizm kendini yok sayarak ve bir güce bağımlı kılarak hayatta bir güvenlik duygusu ve doyum sağlama girişimini temsil eder. Bu tutumun temelinde yatan kültürel etken ise, kadınların zayıflıkları sebebiyle güçlü birine dayanmaları gerektiğini, hayatlarının ancak başkaları (eşleri ve çocukları gibi) ile bir anlam kazanabileceğini vurgulayan erkek temelli ideolojik yaklaşımdır. Horney, sevgiyi yitirme korkusunu da benzer şekilde açıklar. O'na göre, kadın yüzyıllar boyunca ekonomik ve siyasal sorumlulukların dışında tutulmuş ve hayatını özel bir duygusal alanla sınırlı tutmak zorunda bırakılmıştır. Aşk ve bağımlılık salt kadına özgü erdemler ve idealler olarak kabul edilmiştir. Sevginin hayatta önemli biricik değer olarak algılanmasına yol açan kültürel koşullar, aynı zamanda kadındaki yaşlanma korkusunun da kökenini oluşturmaktadır. Kadının ulaşmayı arzu ettiği sevgi, cinsellik, aile kurma ve çocuk sahibi olma gibi doyumların, ancak erkekler tarafından sağlanabileceğine inanıldığından erkeklerin hoşuna gitme çabası hayati bir zorunluluk haline gelmiştir. Toplumda erotik çekiciliğe verilen aşırı önem sebebiyle, yaşla birlikte çekiciliğin de yitip gitmeye başladığı düşüncesi derin bir hüznün kaynağı olmaktadır. Çekiciliğini yitirme korkusu, yaşla da sınırlı olmadığından kadının tüm hayatını gölgeleyerek hayat karşısında büyük bir güvensizlik duygusuna zorunlu olarak yol açar; ayrıca kadının olgunluk, bağımsızlık gibi nitelikleri değerlendirmesini de engeller.⁸⁷

Toplumsal cinsiyetin kazanılması sürecine, psikanalitik gelenekten gelmiş olmasına rağmen kendi kurmuş olduğu, analitik psikoloji penceresinden bakan Jung, bilinçaltında kadınsı ve erkeksi figürlerin bulunduğunu belirterek bu figürleri anima ve animus olarak isimlendirmiştir. O

⁸⁶ Karen Horney, **Psikanalizde Yeni Yollar**, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, Ankara, 1994, s.143

⁸⁷ Horney, **A.g.m.**, s.150

animayı şu şekilde betimlemektedir: *“Her erkek, kendi içinde salt bu veya şu kadına ait olmayan, ebedi bir kadın tasviri, belirli bir kadınlık imgesi taşır. Bu tasvir temelde bilinçdışıdır ve başlangıçtan beri var olan kaynağın kalıtsal bir faktörüdür... Bu sebeple ben kadınlarla yansıtma-üreten etmeni animus olarak adlandırdım... Animus baba’ya ait Logos’a, anima ise anneye ait Eros’a tekabül eder”*.⁸⁸ Bir erkeğin animasının bireysel görünümü genellikle anne tarafından şekillendirilmektedir. Eğer erkek olumsuz bir anne tecrübesi yaşarsa, bu erkeğin animası kendisini sinirli, depresif, şüpheli, güvensiz ve alıngan olarak ifade edecektir. Psişedeki negatif anima figürü kendisini sürekli şu cümlelerle açığa çıkarmaktadır: *‘Ben hiçbir şeyim.’* Bu ruh durumu bireyde ruhsuzluk, hastalık korkusu, iletişimsizlik korkusu ya da kazalara sebep olabilmektedir. Diğer taraftan olumlu olarak tecrübe edilen anne figürünün etkisi altındaki erkek ya oldukça kadınsı ya da hayatın zorluklarıyla başa çıkamayan ve kadınlar tarafından kolaylıkla etki altına alınabilen bir kişi haline gelebilmektedir. Böyle bir erkek oldukça duygusal ve alıngan bir yapıdadır. Jung’a göre animanın şekillenmesi dört evrede gerçekleşmektedir: Birinci evre bütünüyle içgüdüsel ve biyolojik ilişkileri sunan Havva figürüyle sembolize edilmektedir. Animanın ikinci evresi ise seksüel öğelerle birlikte romantik ve estetik bir seviyenin kişileşmesidir. Faust’un Heleni, bu evrenin güzel bir örneğidir. Sevgiyi ruhsal bağlılığın zirvelerine yükselten Bakire Meryem ise animanın üçüncü evresini temsil etmektedir. Dördüncü evre ise, en kutsal ve en saf aşkın bilgiyi temsil eden Sapiencia ile sembolize edilmektedir.⁸⁹ Nasıl ki bir erkeğin animası anne tarafından oluşturulmaktaysa, animus da temel olarak kadının babası tarafından şekillendirilmektedir. Anima gibi animusta dört gelişim evresi göstermektedir. İlk evrede o, sadece fiziksel gücün bir kişileşmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin Tarzan tiplmesi animusun ilk evresinin kişileşmesinin bir örneği olarak gösterilebilir. İkinci evrede o, girişkenlik ya da planlanmış bir hareket kapasitesi olarak bedenlenmektedir. Üçüncü evrede ise o, bir rahip ya da

⁸⁸ Anthony Stevens, *Jung*, Çev. Ayda Çayır, Kaknüs Yayınları İstanbul, 1999, s.125

⁸⁹ Cihat Kısa, *Carl Gustav Jung’da Din ve Bireyleşme Süreci*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2005, s.52

profesör olarak görünen başka bir deyişle onlara yansıtılan bir *kelam ya da söz* olarak ortaya çıkmaktadır. Dördüncü evrede ise o *anlamın vücut bulması*'dir. Bu evrede o, anima gibi dini tecrübenin aracısı olmakta ve böylelikle hayat yeni bir anlam kazanmaktadır. O, kadına ruhsal bir kararlılık, dışsal yumuşaklığını dengeleyen görünmeyen içsel bir destek sağlamaktadır. Ayrıca en gelişmiş formuyla animus kadının zihni ve çağının ruhsal gelişimi arasında bir bağlantı kurmakta ve böylelikle de onu yaratıcı düşünceyi alma hususunda erkeğe göre daha alıcı yapmaktadır. Bu sebeple çok eski dönemlerden bu yana pek çok kavim, kadınları kâhin ve sihirbaz olarak kullanmıştır. Günümüzde de birçok erkek, kadınların cesaretlendirmesiyle orijinal girişimlerde bulunmaktadır. Her ne kadar bu düşünceler ve fikirler kadının bilinçli zihni tarafından üretiliyor gibi görünse de, aslında bu düşünce ve fikirler animus tarafından onun bilincine aktarılmaktadır.⁹⁰

Lacan, toplumsal cinsiyetin oluşumunu ve etkinliğini, eril dilin egemenlik kuruşunu dil bağlamında açıklamıştır. Lacan'a göre, ödipal öncesi aşamadan ödipal aşamaya geçiş aynı zamanda dile hapsoluştür. Çocuk ödipal öncesi aşamanın kusursuz varoluş bütünlüğünü, bu bütünlük içinde anneyle bütünleşik olma halini yitirir. Bundan böyle birey hayatını, yitirdiği bütünlüğe kavuşmayı arzu ederek ve çabalayarak sürdürecektir. Bir başka ifadeyle sürekli olarak ödipal öncesi aşamaya dönerek yitirdiği o mükemmelliği bir daha yakalamak isteyecektir. Ancak bu amaçla kullanabileceği tek araç dil olduğundan, söz konusu arzusunu dille ifade etmekten başka bir çaresi de bulunmamaktadır. Bu sebeple dil, onun hayatındaki bu müthiş boşluğu ve arzuyu yansıtmaktadır. Ancak dilin taşıdığı anlam yalnızca bu çabaya yönelik bir telafi girişimi olduğundan aynı zamanda sonuçsuz kalmaya da mahkûm bir girişimdir. Bu dil, aynı zamanda babanın dilidir. Bu dile ve bilince mahkûm olmakla birlikte çocuk cinsiyet ayrımının ve bu ayrımın belirlediği farklı hayatların da farkına varır. Erkekler bu mahkûmiyeti egemenlik kurarak telafi etmeye çalışarak babanın dilini benimseyip erkek egemen söylemi kurarlar. Kadınlar ise sürekli erkek

⁹⁰ Kısa, A.g.m., s.60

egemen söyleme ulaşmaya, bir bütünlüğü barındırdıklarını sandıkları bu söylemin olmayan anlam odaklarının gizini çözmeye çalışırlar. Böylece güç, söylemin sahibinde, yani erkekte kalır; böylece dili belirleyen erkek olduğundan toplum hayatının diğer bütün kurallarını da o belirler. Babanın Kanunu'nun (yani dilin) egemen olduğu bir dünyada kadının kültürel cinsiyeti bu söylemin keyfiliği içinde tekrar tekrar üretilip durur.⁹¹ Ayrıca Lacan'a göre, bilinçdışının yapısı ile dilin yapısı temelde birbirine benzer niteliktedir. Dil, öznenin zihnin içindeki düşünceleri ifade etmek için kullandığı bir araç değil, aksine öznenin kuruluşunda temel bir rol oynayan dışsal bir güçtür. İnsanın toplumun bir ferdi haline gelebilmesi, dilin dolayımından geçen toplumsal ilişkileri içselleştirmesine bağlıdır. Bu yaklaşıma göre ailesel ilişkiler ve cinsel konular dünyaya geldiğimiz andan itibaren bize konuşulmaktadır. Bu yüzden dildeki anne, baba, kardeş, dost, düşman, devlet, ordu vs. gibi tüm kavramlar, toplumun o kavramlara verdiği değere göre anlam yüklenirler. Hepimizin de değeri ve hiyerarşik konumu birbirinden farklıdır. Sonuç olarak, özne, dilin sahibi ve efendisi değil onun sonucudur.⁹²

Toplumsal cinsiyetin psikanalitik temellerine değindiğimiz bu bölümden sonra şimdi de başka bir sosyo-psikolojik kuram olan sosyal rol kuramının toplumsal cinsiyeti açıklamada izlediği yönetime değineceğiz.

Sosyal öğrenme yaklaşımlarının bir kısmı davranışsal bir kısmı da bilişsel etkenlere ağırlık vermektedir.⁹³ Sosyal-öğrenme kuramı, başka insanların davranışlarının gözlenmesi, pekiştirme ve ceza uygulamaları ve taklit aracılığıyla cinsiyet farklılıklarının şekillendiğini ileri sürmektedir.⁹⁴ Bandura'ya göre, diğer şeyler nasıl öğreniliyorsa cinsiyet rolleri de aynı şekilde öğrenilmektedir. Öğrenmede iki temel etmen söz konusudur. Bunlardan biri pekiştirme, diğeri de taklittir. Çocuklar, cinsiyetlerine uygun davranışlarda bulduklarında pekiştirilirken, cinsiyetlerine uygun olmayan davranışları için cezalandırılırlar. Erkek çocuklar atılgan ve saldırgan

⁹¹Jale Parla, **Kadınlar Dile Düşünce**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.186

⁹²Zekiye Demir, **Modern ve Postmodern Feminizm**, İz Yayınları, İstanbul, 1997, s.120

⁹³Ali Yaşar Sarıbay, "Erken Yaşlarda Cinsiyet Rolü Kazanımı Üzerine Ebeveynlerin Etkisi. Psikoloji Denemeleri", Birikim Yayınları, 2001, 4-8.

⁹⁴Dökmen, **A.g.m.**, s.96

olduklarında, matematik ile ilgilendiklerinde ödüllendirilirken, kız çocuklar sessiz ve edilgen olduklarında, edebiyat ve sanat ile ilgilendiklerinde ödüllendirilirler. Fakat kuram, hemen bütün çocuklar için, cinsiyetlerine bağlı olarak farklı pekiştirmelerin olduğunu vurgulamaktadır. Çocuklar, aynı zamanda, kendi cinsiyetlerinden ve farklı cinsiyetten olan bireylerin nasıl davranması gerektiğini kendileriyle aynı cinsiyetten olan diğer kişileri model alarak da öğrenmektedirler.⁹⁵ Sonuç olarak erkekler ve kızlar birbirlerinden farklı şekillerde davranmaları gerektiği yönünde eğitildikleri ve çevrelerindeki kadınların ve erkeklerin farklı biçimlerde davrandıklarını gözlemledikleri için birbirlerinden farklı davranışlar sergilerler.

Sosyal öğrenme kuramı, çocuğu pasif alıcı ve çevreyi, özellikle de yetişkinleri onun davranışlarını biçimlendiren olarak görmektedir. Bilişsel yaklaşımı benimseyenler ise, cinsiyet rolü kazanımını çocuğun bilişsel süreçleri ile açıklamaktadır. Onlara göre çocuk, sosyalleşmesine aktif olarak katılır ve kendi cinsiyet rolünü biçimlendirmeden sorumludur; buna kendini sosyalleştirme denmektedir.⁹⁶ Kohlberg, çocukların niceliksel ve ahlaki yargılarının gelişiminde kavramları öğrenmeleri gibi cinsiyete uygun davranmayı da öğrendiklerini ileri sürmektedir. Kohlberg'e göre, çocuklar bilişsel olarak olgunlaştıklarında kendilerini kadın ya da erkek olarak kategorileştirirler ve bu cinsel kimlikle, bu kategoriye uygun olduğunu düşündükleri şekilde davranmaya çalışırlar. Bilişsel gelişim kuramı, sosyal öğrenme kuramının tersine, çocuğun kadını ya da erkeksi olmayı istemesinin sebebinin diğerleri tarafından ödüllendirilmesi değil, kendisini bir kız ya da erkek olarak kimliklemesi olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁷ Bu yaklaşım ile önemli bilgiler sağlanmasına rağmen bazı yönleriyle yetersiz bulunmuştur. Örneğin toplum tarafından cinsiyetlere verilen farklı değerleri açıklayamamaktadır yani toplumun ve kültürün rolü ihmal edilmektedir.⁹⁸

⁹⁵ Judge Paul Freedman - David Sears, **Cinsiyet Roller**, Çev. Ali Dönmez, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 1989, s.687-723.

⁹⁶ Stephen Franzoi, **Social Psychology**, Dubuque: Brown & Benchmark Pub, the U.S.A, s.62

⁹⁷ Kevin Durkin, "*Developmental social psychology: From infancy to old age*" Cambridge Massachusetts: Blackwell, 1996 s.32.

⁹⁸ Carole Beal, "*Boys and girls the development of gender roles*", McGraw-Hill, New York, 1994, s.42

Toplumsal cinsiyet konusunu sosyo-psikolojik açıdan açıklamaya çalışan diğer bir kuram ise Bem tarafından geliştirilmiş olan hem bilişsel gelişim kuramı hem de sosyal öğrenme kuramının cinsiyetlerin ayrılması ve toplumsal cinsiyet rollerinin kazanılmasıyla ilgili olarak yaptıkları açıklamaları kapsadığını iddia ettiği toplumsal cinsiyet şeması kuramıdır. Bem toplumsal cinsiyeti kişilerin dünyayı izlediği bir mercek olarak tanımlamaktadır.⁹⁹ Hemen her kültürde kadınsı ve erkeksi kişilik özellikleri belirlenmiş, kadın ve erkeğin toplumdaki yeri, yapabileceği işler ve faaliyetler cinsiyetleri temelinde ayrıştırılmış ve tanımlanmıştır. Çocuk da gelişim süreci içinde yaptığı gözlemler yoluyla kadın ve erkeğe özgü davranışları, alınan görev ve sorumlulukları özümseyerek ve değerlendirerek öğrenir. Şemalar kişinin, insanlar, olaylar ve nesnelere ilgili bilgilerini yönlendiren, örgütleyen bilişsel yapılarıdır. Bireyler şemaları aracılığı ile gelen bilgiyi kolaylıkla kodlayabilir, şemayla ilişkili kategoriler içinde örgütleyebilir ve şemalarıyla ilişkili farklılaşmış yargılarda bulunabilirler. Şematik bilgi işleme süreci bir bilgiye ilişkin birbirine eşit çok sayıda boyut olmasına karşın bireyin bir tek boyutu temel alarak bilgiyi işlemesi ve kategorilere ayırmasıdır.¹⁰⁰ Buna göre, bilgiyi toplumsal cinsiyet şemasına göre işleyen bir kişi kendini, diğer insanları, olayları ve dünyayı algılayışında cinsiyete yönelik çağrışımları temel alacaktır. Kurama göre, çocuk toplumsal cinsiyet şemalarını öğrenme sürecinde iki cinsiyet arasındaki gözlenebilir farkları görür, kendi cinsiyetiyle ilgili bilgiler edinir ve bunlar doğrultusunda kendi cinsiyetini tanımlar. Cinsiyet tipleştirme/ayrıştırma olarak tanımlanan bu süreçte çocuğun benlik kavramı oluşur ve çocuk dünyayı algılayışında içselleştirmiş olduğu cinsiyet şemasını kullanır.¹⁰¹ Cinsiyet farklılıkları, hem çevresel etkilerden hem de bireylerin kültürlerindeki kadınlık-erkeklik tanımlarıyla tutarlı olarak çocuklukta edindikleri benlik kavramından, tercihlerinden, becerilerinden, kişisel tutum ve

⁹⁹Cynthia Smith-Jane Noll, "The Effect Of Social Context On Gender Selfconcept. SexRoles", University of South Florida 1999;40 (5/6), 499-512.

¹⁰⁰Dökmen, A.g.e., s.78

¹⁰¹Dökmen, A.g.e., s.80-86

davranışlarından kaynaklanmaktadır.¹⁰² Bem yaptığı çalışmalar sonucunda bireyleri kadınsı ve erkeksi özellikleri barındırma bakımından dört gruba ayırmıştır. Kadınsı özellikleri daha çok erkeksi özellikleri daha az taşıyanlar kadınsı; erkeksi özellikleri daha çok taşıyan kadınsı özellikleri daha az taşıyanlar erkeksi; hem kadınsı hem de erkeksi özellikleri taşıyanlar androjen; ne kadınsı ne de erkeksi özellikleri taşıyanlar ise farklılaşmamış cinsiyet tipleni olarak sınıflandırılmıştır. Bem toplumsal cinsiyetin organize edici bir ilke olarak kullanımındaki bireysel farklılıklara da değinmiştir. Bazı kişiler sosyal durumları açıklamada toplumsal cinsiyeti önemli bir faktör olarak ele alırken diğeri toplumsal durumların kurulumunda toplumsal cinsiyeti tanımlayıcı bir kategori olarak daha az kullanma eğilimindedirler. Buna göre, cinsiyet tipleni (kadınsı ve erkeksi) kişilerin bilgiyi işlemede toplumsal cinsiyeti düzenleyici bir ilke olarak kullanma olasılıkları androjen bireylerden daha fazladır. Cinsiyet şemaları doğrultusunda hareket eden bireyler, farkında olmadan hayatları boyunca kendilerinin ve başkalarının davranışlarını bu bilişsel yapıları çerçevesinde algılar, düzenler ve değerlendirirler. Hem erkeksi hem de kadınsı özelliklere sahip olan androjenlerin ise daha esnek ve çeşitli durumlara karşı daha kolay uyum sağlayabilen bireyler oldukları düşünülmektedir.¹⁰³

Sosyo-psikolojik yaklaşımların bir diğeri olan Sosyal Rol Kuramı, sosyal ve siyasal davranış ile tutumlarda gözlenen kadın ve erkek farklılıklarının, erkeklerin ve kadınların farklı sosyal roller üstlenmelerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir.¹⁰⁴ Schmitt'e göre, erkekler ve kadınlar doğuştan gelen ve farklılaşmış cinsiyetlerine özgü psikolojik eğilimlere ve cinsiyet rollerine sahip değillerdir. Farklı sosyalleşme yaşantıları, sosyal davranışlarda cinsiyet farklılıklarının oluşmasından sorumludur. Erkekler ve kadınlar, başarılı bir rol performansı gösterebilmek adına doğuştan getirdikleri ve zamanla edindikleri

¹⁰² Zehra Dökmen, **Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yay, Ankara, 2000, s.51.

¹⁰³ Özge Damarlı , "Ergenlerde Toplumsal Cinsiyet Rollerini, Bağlanma Stilleri ve Benlik Kavramı Arasındaki İlişkiler", A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.38

¹⁰⁴ Alice Eagly-Wendy Wood-Amanda Diekman, "Social Role Theory of Sex Differences and Similarities", Lawrence Erlbaum Associates Publisher. New Jersey, 2000, s.123-160.

özellikleri birleştirmektedirler ki böylece cinsiyete özgü toplumsal roller oluşmaktadır. Toplumdaki hâkim düşünceler kısmen değişse bile günümüzün birçok toplumunda, özellikle endüstriyel toplumlarda, roller genel olarak kaynakları sağlayan kişi (erkek) ve evle ilgilenen kişi (kadın) olarak dağılmaktadır.¹⁰⁵ Ancak kültürlerarası karşılaştırmalar, hem kadınların hem de erkeklerin doğuştan gelen rolleriyle toplumda onlara uygun görülen rolleri bağdaştırmaya çalıştıklarını ortaya çıkarmıştır. Örneğin, "kaynak sağlayıcı" ve "ev kadını" iş bölümü genel örüntüsüne bakıldığında, küçük yaşlardan itibaren kadınlara yemek pişirmek ve dikiş dikmek gibi evle ilgili beceriler, erkeklere ise ekonomik anlamda kullanabilecekleri beceriler öğretilmektedir. Bu toplumsal rol dağılımı, bireylerarası ilişkilerle (ana-baba, arkadaş vb.) desteklenerek süreklilik kazanmaktadır. Eagly'ye göre toplum kadını çocukların ve diğer bağımlı bireylerin bakımı için gerekli olan yetenekleri kazanması için teşvik etmektedir. Bu yetenekler arasında kişilerarası (sözsüz) iletişim becerisi ve sevecenlik sayılabilir.¹⁰⁶ Oysa erkeklerin kaynak sağlama görevinde başarılı olabilmeleri için özgüven, girişkenlik gibi özellikleri kazanması gereklidir ve toplum da bunu destekler. Tanımlanan geleneksel rol kavramı çerçevesinde günümüzde bile birçok toplumda kadınların, iş gücünün önemli bir parçası olmalarına rağmen, erkeklere göre daha az söz söyleme hakkına, güce, statüye ve kaynaklara sahip oldukları görülmektedir. Erkeklere göre daha az ücret almakta ve örgütsel hiyerarşide üst seviyelere nadiren ulaşabilmektedirler. Cinsiyete dayalı iş bölümü ayırımı, tipik cinsiyet özelliklerini de yapılandırmaktadır.¹⁰⁷ Kadınlar kendilerinden beklenen toplumsal ve evle ilgili rollerde başarılı bir performans göstermek için kendilerine özgü durağan kalıp yargısal davranışlar geliştirmektedirler. Bu sorumluluklar kadınların siyasal katılım için cesaretlerini kırııcıdır. Erkekler ise, yaşam için gerekli olan kaynakların elde edilmesi doğrultusundaki davranışlar göstermek için başat davranışların hâkim olduğu rollerle

¹⁰⁵ David Schmitt, "Are Men Universally More Dismissing than Women? Gender Differences in Romantic Across 62 Cultural Regions," *Personal Relationships*, 2003 Sayı:10/3: s. 307-333.

¹⁰⁶ Arla Bernstein, "*Gendered Characteristics of Political Engagement in College Students*," *Journal Of Resource* 2005, 52/5-6: 299-310.

¹⁰⁷ Eagly-Wood-Diekman, **A.g.m.**, 123-160

meşguldürler; böylece kadınlarda olduğu gibi erkeklerde de kendilerine özgü durağan kalıp yargısal davranışlar gelişir.

Cinsiyet rollerine ilişkin toplumsallaşma, çocukluğun ilk dönemlerinde başlar ve hayatın sonraki dönemlerinde inceden inceye işlenerek gelişir. Cinsiyet rolleri en yoğun şekilde yetişkinlik döneminde ortaya konur. Örneğin; kadınların hem toplumca daha başarılı olacakları düşünülen öğretmen, hemşire ve sosyal çalışmacı gibi mesleklere yönelmeleri hem de ev işleriyle ve çocuk bakımı gibi faaliyetlerle ilgilenmeleri beklenmektedir. Bu durum, beklenti doğrulama ve öz-düzenleme süreçleri aracılığıyla cinsiyet rolleriyle tutarlı davranışları besleyen bir dayatma haline gelir.¹⁰⁸ Ancak günümüzde düşük doğum oranı, çocukların beslenmesi için emzirmeye daha az önem verilmesi ve çocuğun büyütülmesi işinin sadece kadına ait olmaması gibi sebeplerle kadınlar artık geleneksel işlerden farklı işlere yönelmekte ve erkek egemenliğindeki rollere kolayca uyum sağlamaktadırlar.¹⁰⁹ Her ne kadar erkeklerin kaynak sağlama rolü günümüzde sınırlanmaktaysa da kadına özgü kalıp yargılar dinamikleşmekte; bu da geleneksel olarak erkek egemenliğindeki rollerin kadınlar tarafından gittikçe daha çok üstlenilmesine yol açmaktadır. Böylece kadınlar, mesleklerinde, siyasal ve ekonomik alanlarda güç kazanmaya başlamaktadır. Oysa erkek rollerinde herhangi bir değişme söz konusu değildir; yani erkekler kadınlara göre çok daha durağan bir rol tanımına sahiptirler.¹¹⁰

Bütün bu gelişmelere rağmen, erkekler hala toplum içinde kadınlara nazaran daha büyük bir gücü ellerinde tutmaktadırlar. Erkekler, hem kadınlar ve hem de diğer erkekler tarafından eskisi gibi algılanmakta; belli sosyal rolleri üstlenmeleri onaylanmaktadır. Buna karşılık erkeklerin kadınlara ilişkin algılarındaki çarpıtma devam etmektedir.¹¹¹ Bu yanlışlığa ilişkin gerekçeler

¹⁰⁸ Mary Kite, "Age, Gender and Occupational Label: A Test of Social Role Theory," *Psychology of Women Quarterly*, 1996, s. 361-374.

¹⁰⁹ Eagly-Wood-Diekman, **A.g.m.**, 123-160

¹¹⁰ Alice Eagly-Wendy Wood-Amanda Diekman, "Accuracy and Bias in Stereotypes about the Social and Political Attitudes of Women and Men," **Journal of Experimental Social Psychology**, 2002 Sayı:38: 268-282.

¹¹¹ Amanda Diekman-Wind Goodfriend, "Dynamic Stereotypes of Power: Perceived Change and Stability in Gender Hierarchies," **Sex Roles**, 2004, Sayı:50/3-4: 201-215.

bilişsel odaklı çalışmalarda bulunabilirse de mevcut kuramsal dayanaklar henüz açık değildir.

1.2.3- SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Tablo 2. Toplumsal Cinsiyet Sosyolojik Yaklaşımlar

	Yapısal İşlevsel Yaklaşım	Sembolik Etkileşim Yaklaşımı	Sosyal Çatışma Yaklaşımı
Analizinin düzeyi nedir?	Makro düzey	Mikro düzey	Makro düzey
Toplumsal cinsiyet ne anlama gelmektedir?	Parsons toplumsal cinsiyeti davranışın iki tamamlayıcı modeli üzerinden tanımlamıştır: erkeklik ve kadınlık.	Çok sayıda sosyolog, toplumsal cinsiyetin, günlük koşullar içerisinde toplumsal etkileşime yön veren gerçekliğin bir parçası olduğunu belirtmektedir.	Engels toplumsal cinsiyeti bir cinsiyetin diğeri üzerindeki gücü olarak tanımlamıştır.
Toplumsal cinsiyet faydalı mıdır yoksa zararlı mıdır?	Faydalıdır . Toplumsal cinsiyet kadınlara ve erkeklere toplumun düzgün bir şekilde işlemesine yardımcı olan belirgin rol ve sorumluluklar yüklemektedir. Toplumsal cinsiyet, erkekler ve kadınlar aile kurmak amacıyla bir araya geldikleri için toplumsal birliği inşa etmektedir.	Toplumsal cinsiyetin hem faydalı hem zararlı olduğunu söylemek zordur. Günlük yaşamda toplumsal cinsiyet birbirimizle ilişki kurmamıza yardımcı olan faktörlerden biridir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet erkekleri toplumsal koşulların kontrol merkezine yerleştirerek insan davranışlarını şekillendirmektedir. Kadınlar tipik bir şekilde daha uyumlu bir tavır sergilerken, erkekler çoğu etkileşimi başlatma eğilimi göstermektedirler.	Zararlıdır. Toplumsal cinsiyet insanların kişisel gelişimini sınırlamaktadır. Toplumsal cinsiyet kadınların yaşamlarını kontrol etme gücünü erkeklere vererek toplumu bölmektedir. Kapitalizm ataerkilliği daha güçlü kılmaktadır.

Kaynak: John J. Macionis, **Sociology**, Çev.Vildan Akar Nobel Yayın, İst.,2012 s. 344

1.2.3.1- Yapısal-İşlevselci Yaklaşım

Yapısal-İşlevselci yaklaşım, cinsiyet ayrımcılığını kendi içinde iki ayrı grup olarak ele almıştır. Bunlardan ilki, istikrarlı ailelerde birbiriyle uyumlu uzmanlaşmış roller için bireylerin eğitimini sağlamak üzere toplumu muktedir kılan kadın ve erkek arasındaki geleneksel iş bölümünün oldukça etkili olduğunu tartışmaktadır. İkincisi ise, mevcut sosyal koşullar bağlamında cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasının gerekliliğini savunmaktadır. Bu gruptaki yapısal-İşlevselciler, önerilen değişikliklerin cinsiyet ayrımcılığının bütününe yansımayacağını ileri sürmekte ve genel olarak ekonomik rekabet gücünü ve başarıyı sağlamak için kadın rollerinin yeniden yapılandırılmasını ve cinsiyet eşitliğini bütünüyle sağlamaya yönelik bir değişime ihtiyaç

duyulduğunu kabul etmektedirler. Bu değişime paralel olarak temel kurumlar, cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmak üzere yeniden biçimlendirilmelidir. Örneğin, mevcut aile sistemi kadın ve erkeklerin her ikisine yeni roller yüklenmesi amacıyla önemli ölçüde değişime uğramalıdır.¹¹²

Öte yandan, yapısal-işlevselci yaklaşım erkek egemenliğini dikkate alan iki teori geliştirmiştir. İlk teori antropolog Marvin Harris tarafından ileri sürülmüştür. Harris'e göre erkek egemenliği evrenseldir ve iki evrensel koşula dayanmaktadır: Bu koşullar; insanların var olabilme mücadelesi için gerekli olan "toplum" ile kadın ve erkek fiziksel yapısındaki farklılıkları yansıtan "biyolojik özelliklerdir."¹¹³

İkinci teori, insanlığın çoğalmasıyla ilgilidir. İkel toplulukta yaşam süresi kısaydı ve kadınlar çok sayıda çocuk dünyaya getiriyordu. Hamile kalmak, dokuz ay boyunca çocuğu taşımak, doğum yapmak ve çocuğa bakmak kadınların hayatını önemli ölçüde sınırlayan görevlerdi. Böylelikle, erkekler büyük hayvan avcılığı gibi faaliyetlerle uğraşırken; kadınlar ev işleri ve çocuk bakımını üstlendiler. Bu durum erkek egemenliğini artırdı. Sonuç olarak, söz konusu teoriler doğru kabul edildiğinde erkek egemenliğinin kaynağı hem sosyal, hem de biyolojik faktörlere dayandırılmaktadır.¹¹⁴

1950'ler boyunca yapısal-işlevselcilerin kabul ettiği görüş, temel rol değişiminin gerekliliği olmuştur.¹¹⁵ Parsons, sosyalleşme sürecinde her iki cinse uygun cinsel kimlik ve yetişkinlik hayatında ihtiyaç duyulacak becerilerin öğretildiğini belirtmiştir. Toplum, erkeklere rasyonel ve rekabetçi olmayı ve kendine güvenmeyi öğretir. Kızların çocuk yetiştirme ve duygusal sorumluluk gibi özellikleri ise, duygusal özellikler olarak adlandırılmıştır.¹¹⁶ Parsons, kadına geleneksel rolü bağlamında yönelmiş ve kadının statüsünün kocasının mesleği ile statüsüne göre belirlendiğini, rolünün sadece eşlik ve

¹¹² James William Coleman-Harold Kerbo - Linda Ramos, "Social Problems", Prentice Hall, Eight Edition New Jersey, 2002, s.42

¹¹³ James Henslin, "Social Problems", Sixth Edition, Prentice Hall, New Jersey, 2003, s.21

¹¹⁴ Henslin, **A.g.m.** s.52

¹¹⁵ Vincent N. Parrillo, "Contemporary Social Problems", Fifth Edition, Allyn and Bacon Pub, Boston, 2002, s.49

¹¹⁶ John J. Macionis, **Sociology**, A Global Introduction, Second Edition, Prentice Hall, London, 2002,s.23

annelik olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre, kadın duygusal rollerde erkek ise araçsal, evin dışında aile bütünlüğünü sağlayıcı rollerde uzmanlaşmalıdır.¹¹⁷

Görülebileceği üzere, yapısal-işlevselciler endüstri öncesi toplumlarda bazı görevlerin erkeklere diğerlerinin ise kadınlara tahsis edildiğini ileri sürerler. Erkekler fiziksel olarak kadınlardan daha güçlüdür ve bu durum onları çocukların yetiştirilmesi ve bakımı sorumluluğundan kurtarır. Öte yandan kadınlar, hayatları boyunca çocuklarına bakma istek ve beklentisi içindedirler. Ayrıca kadınlar, daha değerli bir üreme ya da çoğalma kaynağıdır. Bir diğer anlatımla, örneğin savaş esnasında kadın nüfusun kaybı, toplumun üreme ya da çoğalma potansiyelini azaltır. Erkek nüfustaki kayıp ise, diğer erkekler tarafından giderilebilir.¹¹⁸ Yapısal-İşlevselci yaklaşım uyarınca kadın ve erkeğin ilkel toplum yaşamından başlayarak değişik alanlardaki rol farklılaşması (örneğin; kadın toplayıcı, erkek avcı), kadının ev işleri ve çocuk bakımında; erkeğin ise ailenin ekonomik fonksiyonunun yerine getirilmesinde uzmanlaşması biçiminde bir işbölümü oluşturmuştur.

Endüstri Devrimi ile meydana gelen değişiklikler, sosyal düzendeki dengelerin değişmesine yol açmıştır. Bebek ölüm oranlarındaki düşüş ve etkili doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması geleneksel cinsiyet rollerini farklılaştırmıştır. Kadınların yaşantılarının büyük bölümünü çocuk bakımına adanmaları gerekliliği uzun sürmemiş ve otomasyon çeşitli işlerde erkek gücüne olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır.¹¹⁹ Kadınlar, zamanlarının önemli bir kısmını ev işlerine ve çocuk bakımına ayırmakla birlikte, ev dışında bir işte çalışma olanağı bulmuşlardır.¹²⁰ Günümüzde cinsiyet esaslı iş bölümü sosyo-ekonomik değişmeler doğrultusunda yeniden şekillenmesine rağmen,

¹¹⁷ Nimet Önür- Ayşe Çatalcalı, "Medya Dilinin Cinsiyeti: Köşe Yazılarında Eril ve Dişil Sunumlarla Toplumsal Cinsiyetin Konumlandırılması", Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İst., 2002 s. 1-2.

¹¹⁸ Thomas J. Sullivan, "Introduction to Social Problems", Sixth Edition, Pearson Education, Boston 2003, s.278.

¹¹⁹ Coleman-Kerbo-Ramos, **A.g.m.**, s.123

¹²⁰ Enver Özkalp, **Sosyolojiye Giriş**, Genişletilmiş 11. Baskı, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yay., Eskişehir 2002, s.42

toplumda kadınlara uygun görülen rollere ilişkin görüşler daha yavaş değişmekte ve bu gecikme bir sorun alanı meydana getirmektedir.¹²¹

1.2.3.2- Çatışma Teorisi

Güç ve imtiyazın kaynaklara dayandığını varsayan çatışma yaklaşımına göre güç, diğerlerinin hayatını etkileme ya da kontrol etme yeterliliğidir ve ekonomik kaynaklardan ortaya çıkmaktadır.¹²² Çatışma yaklaşımı, cinsiyet ayrımcılığını açıklarken kadın ve erkek arasındaki güç farklılaşması ve çatışması üzerinde durmaktadır.¹²³ Frederick Engels, ailede erkek egemenliğinin ailenin ekonomik kaynakları üzerinde erkeğin sahip olduğu kontrol gücünden kaynaklandığını belirtmiştir.¹²⁴ Engels'e göre, kapitalizm erkek egemenliğini güçlendirmiştir. İlk olarak kapitalizm ücret elde etme kadar, mülkiyet sahibi ya da mirasçısı olma yoluyla erkekleri daha güçlü kılan serveti yaratmıştır. İkinci olarak genişleyen kapitalist ekonomi, bireyleri ve özellikle de kadınları tüketici olarak tanımlamaya ve kişisel yeterliliğin ürünlere sahip olmaya ya da onları kullanmaya bağlı olduğuna ikna etmeye çalışmıştır. Üçüncü olarak da bu sistem doğrultusunda toplum, erkeklere çalışma izni verirken, kadınlara evde olma görevini yüklemiştir. Engels, kapitalizmin çifte istismarını erkek işgücüne düşük ücret ödenmesi, kadın işgücüne ise ücret ödenmemesi şeklinde açıklamıştır.¹²⁵

Öte yandan, Randall Collins kadın ve erkek arasında doğasında bulunan bir menfaat çatışması olduğunu ve cinsiyet rollerinin bir grubun diğerine egemen olma mekanizması olarak kullanılabileceğini vurgulamıştır. Sosyalleşme süreci boyunca gücün belirgin olmayan biçimi kullanılır ve kontrol elde edilir. Bireyler bu doğrultuda toplumdaki egemen grubun menfaatine

¹²¹ Taner Tatar, "Toplumsal Hayatta Cinsiyet Temelli Farklılaşmalar" Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi, Sakarya, 2009

¹²² John A Perry- Erna K. Perry, "Contemporary Society: An Introduction to Social Science", Tenth Edition, Allyn and Bacon, Boston, 2003, s.89

¹²³ Vincent N. Parillo, Contemporary Social Problems, Fifth Edition, Allyn and Bacon, Boston, 2002, s. 122

¹²⁴ Mike O'Donnel, **A New Introduction to Sociology**, Thomas Nelson and Sons Ltd., Edinburgh, 1981, s.123

¹²⁵ Macionis, **A.g.m.** s.68

olanları istemeyi öğrenir. Toplumların çoğunda kadın, erkeğin egemenliğini kabul etmeyi öğrenip içselleştirir ve böyle bir egemenliğe inandığından yaşamındaki ikincil konumu uygun, hatta arzu edilebilir bulur ya da başka hiçbir seçeneği olmadığı duygusunu taşır.¹²⁶ Çatışma teorisyenleri geleneksel rollerin başlangıç kökenleri hakkında yapısal-işlevselciler ile görüş birliği içerisinde olmalarına rağmen, bu rollerin modern toplumlarda çağın gerisinde kaldığını benimsemektedirler.¹²⁷

Çatışma yaklaşımına göre istismar, baskı ve zulüm gibi evrensel insani sorunlar ortaya çıktığından beri, kadınlara yönelik önyargı ve ayırımcılığın oluşması sürpriz değildir.¹²⁸ Ayırımcılık, esasen doğumdan önce başlamakta ve gerçekten birçok toplumda erkek çocuk sahibi olmak, kız çocuk sahibi olmaktan çok daha değerli görülmektedir.¹²⁹ Çatışma yaklaşımı cinsiyeti sosyal eşitsizlik ve çatışmanın bir boyutu olarak görürken, cinsiyet eşitsizliğinin egemen olan ve gücü sayesinde zayıf istismar eden grupların varlığından doğduğuna dikkat çekmektedir.¹³⁰ Buna göre egemen grup erkekler, istismar edilen grup kadınlardır. Güç sahibi olan erkekler ayrıcalıklarını kanıtlamak için kadının ikinci derecedeki imajını geliştirir ve ekonomik, yasal araçları kadınlara karşı kullanırlar. Helen Hacker'ın işaret ettiği gibi, Endüstri Devriminin doğması ile kadınlar endüstriyel ve mesleki beceriler kazanarak erkeklerle istihdamda rekabete girmişlerdir. Erkekler ise, onları bir rakip grup olarak algılayarak bu rekabeti azaltmak ya da ortadan kaldırmak için ekonomik, yasal ve ideolojik araçları kullanmışlardır. Erkekler kadınları sendikalardan uzak tutmuş, kadınların işe alınmasını önlemek için işverenlerle sözleşmeler imzalamış, evli kadınların istihdamını kısıtlayan

¹²⁶ Thomas J. Sullivan, *Introduction to Social Problems*, Sixth Edition, Pearson Education, Boston, 2003, s.236

¹²⁷ David Popenoe, **Sociology**, Prentice Hall, New Jersey, 1991, s.92

¹²⁸ Coleman-Kerbo-Ramos, **A.g.m.**, s.215-223

¹²⁹ Diana Brown, *The Misery Behind: Women suffer most the statistics*, Global Issues, Sixteenth Edition, Dushkin/McGraw-Hill, Guilford, 2000, s.52

¹³⁰ Barbara F.Reskin, *The Proximate Causes of Employment Discrimination*, Contemporary Sociology, Vol. 29, March 2000 s. 2.

yasaları desteklemiş, çalışan kadını eve döndürecek propagandaları aralıksız sürdürmüşlerdir.¹³¹

Ayrıca, toplumdaki diğer baskın gruplar gibi erkekler de güç ve otoritelerini sürdürmelerine hizmet edecek kurumlar oluşturmuşlardır. Erkekler, siyasi güç ve ekonomik kontrol olanağını veren konumlardan kadınları dışlayarak ve kadınlara daha düşük ücret ödenmesini sağlayarak ekonomik avantajlar elde etmeye çalışmışlardır. Aynı zamanda erkekler, kadınların ailedeki ikincil rolünden faydalanmışlardır.¹³²

Günümüzde, kadınlar daha çok kotalar ve cam tavanı içeren ve göze çarpmayan bir ayırmacılığa maruz kalmaktadırlar. Kadınlar bu durumu değiştirmek için uğraşmakta, yasa koyucuları etkilemeye çalışmakta, eğitim düzeylerini yükseltmekte ve çalışma hayatında ilerlemelerinin engellenmesine karşı mücadele vermektedirler. Çatışma yaklaşımı açısından sosyal eşitlik, sadece erkekleri 'kontrolü bırakmaya' - bir sınıf olarak erkekler sosyal kurumların kontrolünü 'bırakmak' yönünde istekli olmayacakları için - mecbur ederek kazanılabilir.¹³³

Cinsiyet eşitsizliği, kadınlar ve ilgili sosyal gruplar başkaldırdığında ve bir şeyler yapma çabası içerisine girdiğinde bir sosyal sorun olarak görülmeye başlanır.¹³⁴ Kadınların özgürlüğüne ilişkin esas engeller, erkek egemenliğini oluşturan tutumlar ve kurumlardır. Kadınların sayısal olarak artışı bu gerçeği algılamalarını ve söz konusu engelleri ortadan kaldırmak için örgütlenmelerini ve siyasi gücü kullanmalarını gerektirir.¹³⁵ 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kadınlar düşük statülerini biyolojik bir miras olarak değil, erkek egemenliğinin yol açtığı bir sorun olarak algılamaya başlamışlardır. Böylece, cinsiyet eşitsizliği bir sosyal sorun olarak görülmüş ve kamusal alanda tartışılmıştır.¹³⁶ Çatışmacılar açısından sorunun çözümü, adil toplum ve sosyal değişimi sağlayacak sosyal eylemi gerektirmektedir.

¹³¹ Henslin, **A.g.m.**, s.125

¹³² Coleman-Kerbo-Ramos, **A.g.m.**, s.226-230

¹³³ Henslin, **A.g.m.**, s.133

¹³⁴ Sullivan, **A.g.m.**, s.89

¹³⁵ Coleman-Kerbo-Ramos, **A.g.m.**, s.231-234

¹³⁶ Sullivan, **A.g.m.**, s.120

1.2.3.3- Sembolik Etkileşimcilik

Sembolik Etkileşimcilik kuramı yapısal işlevselcilik ve çatışma teorilerinin geniş bir sosyal ya da kurumsal çerçevede ele aldığı toplumsal cinsiyet kavramını daha dar, sosyal-psikolojik açıdan ele almıştır.¹³⁷ Sembolik etkileşimcilik natüralist gelenekte toplumun nesnel yönleri pahasına ihmal edilen boyutu yani insan davranışının öznel ve yorumlayıcı yönlerinin çözümlenmesini öne çıkarır. Burada birey, nesnel yapı ya da durum tarafından belirlenmiş bir ürün olmaktan çok en azından kısmen özgür bir birimdir. Bu yaklaşım, eylemi toplumsal bir uyarana doğrudan bir tepki olarak almak yerine, sosyolojik aktörün, uyarıyı öznel tanımlamasının ya da yorumlamasının ele alma zorunluluğunu vurgular.¹³⁸ Etkileşimcilik, toplumun, yaratılan ve üyelerinin arasındaki etkileşimlerine ve onların gerçekliği nasıl tanımladıklarına bağlı olarak devam eden bir yapı olduğu varsayımına dayanır. İnsanoğlunun eylemi, yorum ve anlamla sarıp sarmalanmıştır. Bu eylemlerin diğerlerinin eylemleriyle bir araya gelmesi işlevselcilerin toplumsal yapı dedikleri şeyi oluşturur.¹³⁹ Thomas; "*insanlar durumları gerçek olarak nitelendiriyorsa, bunlar sonuçları bakımından gerçektir. Kişilerin tepki gösterdiği, yalnızca bir durumun nesnel özellikleri değildir; aynı zamanda, çoğu kez ve daha çok, bir durumun kendileri için taşıdığı anlama tepki gösterirler ve bu yoldaki davranışları toplumsal sonuçlar doğurur*" demektedir.¹⁴⁰ Mead'e göre hem 'Ben' (I) hem de 'ben' (me) toplumsal deneyimle ilişkilidir ama 'ben' (I) canlının başkalarının tutumuna karşı tepkisi iken, 'ben' me kişinin iletişimsel alışveriş yoluyla benimsediği, başkalarının kendisi hakkındaki tutumlarının bir araya getirilip bir bütün oluşturmasıyla ortaya çıkan bir kavramdır. Kişiler kendilerince yapılmış olmayan toplumsal

¹³⁷ Linda Lindsey, **Gender roles, A sociological perspective**, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1990, s.145

¹³⁸ Margaret Poloma, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Çev. H. Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2010, s.142

¹³⁹ Ali Esgin, **Anthony Giddens Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2005, s.246

¹⁴⁰ William Thomas-Florian Znaniecki, **The Polish Peasant in Europe and America**, New York: Dover Publication, New York, 1958, s.96

yapıların içine doğarlar; "genelleşmiş öteki kişi" ile eylemlerini yönlendiren normlarla, geleneklerle ve yasalarla sınırlandırılmışlardır. Mead'e göre etkileşim örüntüleşmiş ve yapılaşmış bir şekilde ortaya çıkar. Çünkü insanlar kelimeler, yazılı dil, işaretler ve jestler gibi ortak semboller aracılığı ile iletişim kurarlar. Bir kez semboller öğrenilip, içselleştirildiğinde etkileşim süreci az ya da çok kendiliğinden ortaya çıkar.¹⁴¹ Grup üyeleri beklenen davranışlar ve paylaşılan anlamlar temelinde diğerlerine karşı sorumludur. Bu sebeple insanlar diğerlerine otomatik olarak değil belli durumlara bağlı seçenekler arasından tercihler yaparak tepkide bulunurlar.¹⁴²

Blumer sembolik etkileşimciliğin aşağıda belirtilen üç önermeye dayandığını ifade etmiştir:¹⁴³

1. *İnsanlar şeylere karşı, şeylerin kendilerine ifade ettiği anlamlara göre tavır alırlar.*
2. *Bu anlamlar, "birinin muhataplarıyla olan etkileşimi"nden çıkarılır.*
3. *Bu anlamlar yorumsal bir süreçte değişime uğrar.*

Etkileşimciliğin farklı bir biçimi olan dramaturji analizleri toplumsal cinsiyet rollerini açıklamada daha anlamlıdır. Erving Goffman daha geniş yapıyı değil de bireyi çözümlene birimi olarak alır ve insan etkileşiminin çözümlenmesine yönelir. Aktörler rutini oynayan kişilerdir. Goffman rutini "performans sırasında görülen ve belki diğer durumlarda da sergilenecek ya da oynanacak, önceden belirlenmiş eylem kalıbı olarak tanımlar.¹⁴⁴ Bireylerin davranışlarında rehber olarak aldıkları aktif rol, etkileşimin bir çeşit sosyal durumu olarak genişletilebilir. Dramaturji, insanlar belirli izlenimler yaratmaya giriştiğinde, onların başkalarının değerlendireceği çeşitli roller üstlendiklerini iddia eder. Diğer insanlarla her karşılaşma ortaya konan sayısız rolü hesaba katmayı gerektirir. Bir durum gibi, sahneler istenen sonuçlara ulaşmayı umarak mümkün olan en iyi etkileri taşımak için inşa edilirler.¹⁴⁵ "*Toplumsal*

¹⁴¹ George Herbert Mead, **Mind, Self, and Society**, University of Chicago Press, Chicago, 1934, s.95

¹⁴² Bottomore-Nispet, **A.g.m.**, s.85

¹⁴³ Herbert Blumer, **Symbolic interactionism: Perspective and method**, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall,1969, s.65

¹⁴⁴ Poloma, **A.g.e.**, s,153

¹⁴⁵ Lindsey, **A.g.e.**, s.163

çevre tarafından tasarılan metne göre, yaşam dramındaki aktörleri kişiler oluşturur. Onlar, kısmen metni izlerler, kısmen de ona karşı hareket ederler, kişiler, kabul gören bir benlik imajı sunabilmek için sistemi işletirler".¹⁴⁶

Bekâr barları ve dans gösterileri üzerine yapılan araştırmalar dramaturji modelinin yararını göstermiştir. Bu barlar çok kısa sürede erkek ve kadınların belirli biçimlerde etkileşime girdikleri cinsel pazar yerleri haline gelmiştir. Erkekler genellikle potansiyel eş olarak gördükleri kadınlarla bir rastlantı başlatır. Hem erkekler hem de kadınlar bir diğeri için avlanabilirler. Bara yalnız giden bir erkek için geleneksel erkek tipine göre ilk hareketi o yapmalıdır. Kadınlar ise -ki genellikle başka bir arkadaşı ile birlikte- ilk fark edilen olmalıdır ve sonra erkeğin teklifini kabul ya da reddeder. Seçilen kadın diğerk arkadaşıyla ilgisini ortamı soğutmadan kesmelidir çünkü onlar seçilmemiş ve istenmemiştir. Her rastlantıda sözsüz anlaşma, yorum ve seçim süreci devam eder. Bu tür senaryolar günlük hayatta defalarca ortaya çıkar.¹⁴⁷

Dramaturjik analiz, toplumsal cinsiyet rollerinin erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı tasarlanan sahnelerde yapılandırıldığını belirtir. Her sahne oldukça geniş ve seçilen davranış olanakları alanı sunmasına rağmen olası sonuç, toplumsal cinsiyet rollerinin yapısı gereği, rekabet, yabancılaşma, reddetme ve kendini ortaya koymada yetersizliktir.¹⁴⁸

Daha önce bahsedilen yaklaşımlarda bireyin toplumsal yapılar tarafından belirlenmiş ürünler şeklinde ele alındığı ifade edilmişti. Goffman bu yaklaşımlardan farklı olarak kişiye belli bir ölçüde rolünde serbestlik verir. Aktörler mutlaka normatif ölçütlere uygun biçimde hareket etmek zorunda değildir. Aktörlerin kendi deneyimlerini öznel bir biçimde örgütlemeleri ile ilgilenir.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Poloma, A.g.e., s.123

¹⁴⁷ Lindsey, A.g.e., s.150-160

¹⁴⁸ Lindsey, A.g.e., s.162

¹⁴⁹ Poloma, A.g.e., s.135

1.2.4- FEMİNİST YAKLAŞIMLAR

1.2.4.1- Feminizm

Feminizm, erkeklere tanınan toplumsal, ekonomik ve siyasal hakların tamamının kadınlara da verilmesini savunan ve kadının toplum içindeki rolünü genişletmek isteyen bir doktrindir.¹⁵⁰ Başka bir ifadeyle feminizm, “cinsiyeti (gender) önemli ve temel analiz birimi olarak gören faaliyetler, teoriler, varsayımlar, felsefeler ve yaklaşımlar demeti”¹⁵¹ olarak tanımlanabilen, disiplinler-arası bir akademik biliş tarzıdır.¹⁵² Farklı görüşleri savunan feminist gruplar ve bunların ortaya attıkları farklı yaklaşımlar olmasına rağmen, tüm feministlerin ortak hedefi kadınların durumunu iyileştirmeyi amaçlayan bir mücadele sürdürmektir.¹⁵³ Feministlere göre, iktidar sahiplerinin erkekler olması dolayısıyla dünyadaki tarih, iktisat ve siyaset bilimleri kadınların değişim ve gelişimlerini görmezden gelmektedir. Kadınların toplum ve devlet içindeki rolleri hep yedekte kalmaktır. Ancak erkeklerin bulunmadığı durumlarda kadınların istihdamı söz konusudur. Kısacası, hem kamusal hem de özel alan ile ilgili bir kavram olan feminizm, iktisadi, hukuki, siyasi ve toplumsal araçlar ve düzenlemeler yoluyla kadınların dışlanmışlık ve ezilmişliği kavramlarını temel alan bir doktrindir.¹⁵⁴

Tarihin daha önceki dönemlerinde kimi zaman insan olarak bile kabul edilmeyen kadınlar ilk defa 17. yüzyıl İngiltere’sinde seslerini yükseltmeye başlamışlardır.¹⁵⁵ Feminizm üzerine yazılmış en önemli ilk eser, Mary Wollstonecraft’ın 18. yüzyılda yazdığı ve kadınların eğitim, hukuk ve siyaset alanlarında erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu iddia ettiği Kadın

¹⁵⁰ Andre Michel, **Feminizm**, Çev. Şirin Tekeli, Kadın Çevresi Yayınları. İstanbul,1984, s.96

¹⁵¹ Marysia Zalewski, “Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia?”, International Affairs, Routledge Pub.,The U.S.A 1995 s. 339-356.

¹⁵² Victoria Rosner, “Doing Feminism in Interdisciplinary Contexts”, Feminist Studies, 2001, s.499-503

¹⁵³ Alison Jaggar, **Feminist Politics and Human Nature**,: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., New Jersey,1983, s.247

¹⁵⁴ David Conway, **Serbest Piyasa Feminizmi**, Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s. 99-107

¹⁵⁵ Juliet Mitchel ve Ann Oakley, **Kadın ve Eşitlik**, Çev. Fatmagül Bertay, Kaynak Yayınları, Ankara, 1998, s.23-50

Haklarının Savunusu (Vindication of the Rights of Woman) adlı kitabıdır.¹⁵⁶ Kadınlar, kitlesel, organize ve kurumsal anlamda ise ilk defa devrim niteliğindeki iktisadi ve siyasi dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde (19. yüzyılda) ortaya çıkmış ve haklarını savunmaya başlamışlardır. Söz konusu dönemde özellikle Avrupalı kadınlar toplumsal ve siyasi hareketlere katılarak seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Çünkü Sanayi Devrimi, endüstriyel kapitalizm ve devletlerin siyasi düzenlerinin temsili demokrasiye geçmesi ile birlikte, Avrupalı kadınların durumu ve konumu derinden sarsılmış, özellikle ailenin ekonomik ve siyasi öneminin azalmış olması, feministlerin seslerini daha da yükseltmelerini gerektiren bir ortam doğurmuştur.¹⁵⁷ Bu gelişmelerle birlikte, kadınların ekonomik ve siyasi bir “sorun” haline gelmesi üzerine, kurumsal feminizm bu sorunu çözmeye yönelik cevaplar arayan bir hareket ve akademik disiplin olarak ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılda, Avrupa’da değişimin ideolojisi olan sosyalizm ve komünizm ile feminizm arasında kuramsal ittifaklar oluşturulmuştur. Bu dönemden itibaren sosyalist devrim hareketleri ile kadınların kurtuluşu arasında sıkı bir ilişki kurulmuştur. Bundan dolayı, feministler genellikle sol bir ideolojiden beslenmektedirler. Çünkü kadınların kurtuluşunun “*bir toplumsal devrim sorunu*” olduğunu iddia eden feministlere göre, kadınların olumsuz durumda olmalarının asıl sebebi aile, özel mülkiyet ve devlet gibi, sol ideolojinin hedef tahtasındaki kurumlardır.¹⁵⁸ Feminist hareketin güçlenmesiyle birlikte, kadınlar toplumsal, dini ve akademik ortamlarda varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. Peş peşe dernekler kurulmuş ve dergiler yayımlanmaya başlanmıştır. Sömürgeleşme sürecinin yoğunlaşması ve emperyalizme dönüşmesi ile birlikte feminizm hareketi de uluslararası bir boyut kazanmak için mücadeleye girişmiştir. Farklı ülkelerden kadınların, uluslararası bir platformda işbirliği, dayanışma ve ortak mücadelelerine birlik içinde devam etmelerini sağlamak için 1880’lerde Uluslararası Kadınlar Konseyi (International Council of Women) kurulmuştur. 1888 yılında

¹⁵⁶ Margaret Walters, **Kadın Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar**, Çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, Ankara, 1984, s. 157-265.

¹⁵⁷ Jaggar, **A.g.m.** s.88

¹⁵⁸ Evelyn Reed, **Kadın Özgürlüğünün Sorunları**, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1985, s.82

Washington'daki kuruluş toplantısında, Amerikalı ve Avrupalı kadınlar bu uluslararası örgütün amaçlarını ve ilkelerini belirlemişlerdir.1899 yılında yapılan ikinci toplantıya farklı ülkelerden 5 bin delege katılmıştır. Konsey, aynı yıl Barış ve Uluslararası İlişkiler (Peace and International Relations) adlı bir komite kurarak uluslararası politikada etkili bir aktör olmayı hedefleri arasına koymuştur.¹⁵⁹

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Amerikalı kadınların girişimi ve daha sonra pek çok ülkeden kadının da katılımıyla 1915 yılında Kadınların Barış Partisi kurulmuştur.¹⁶⁰ Avrupalı devletlerden gelen, bu örgüte mensup Alman, İngiliz ve İtalyan kadınların katılımıyla Lahey'de düzenlenen Uluslararası Kadın Konferansı'nda "erkeklerin yürüttüğü" savaş lanetlenmiş ve tüm kadınlar birbirlerini "kız kardeş" gibi görerek, birbirlerine yardımlaşma, sevgi ve barış vaadinde bulunmuşlardır.¹⁶¹ Katılımcılar, bütün dünya kadınları adına, savaşan devletleri barış yapmaya çağırmıştır.¹⁶² Kadınlar aynı yıllarda Milletler Cemiyeti'nin kuruluş çalışmalarına da aktif olarak katılmışlardır. Feminist kadınların çabaları sonucu Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ne "eşit işe eşit ücret" ilkesi konulmuştur. Fransız feminist Avril de Saint-Croix, dünyanın bütün kadın hükümet-dışı uluslararası örgütleri (NGO'ları) adına Milletler Cemiyeti'nde temsilcilik yapmıştır.¹⁶³

Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra pek çok Batı ülkesinde seçme ve seçilme hakkı elde eden kadınlar, 20. yüzyıl boyunca kültürel ve felsefi görüşler oluşturarak uluslararası politikanın önemli bir baskı grubu ve aktörü olmuşlardır. Çünkü anneliğin mistik boyutu ve kadınlığın safiyeti gibi, kadınların "üstün özelliklerine vurgu yapan cinsel romantizm (sexual romanticism), yerini kadınların erkeklerden farklı olmadığı; dolayısıyla da kadınların ezilmesinin hiçbir rasyonel tarafının bulunmadığını savunan cinsel

¹⁵⁹ Michel, **A.g.e.**, s.148

¹⁶⁰ Zalewski, **A.g.e.**, s. 112

¹⁶¹ Eric Blanchard, "*Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory*", *Signs: Journal of Women Culture and Society*, 2003 s. 1289-1312.

¹⁶² Michel, **A.g.e.**, s.163

¹⁶³ Michel, **A.g.e.**, s.170

rasyonalizm (sexual rationalism) akımına bırakmıştır.¹⁶⁴ Modern feminizm, kadın erkek ilişkilerinde yalnızca erkeğin yaptıklarının kadınlar tarafından değil, aynı zamanda kadınların yaptıklarının da erkekler tarafından yapılabilmesi anlamına gelen “karşılıklılık ilkesi”nin geçerli kılınmasını talep etmektedir.¹⁶⁵ Bu dönüşümden sonra ise akademik feminizm güçlenmeye başlamıştır.

1960’lı yıllardan itibaren, dünyadaki siyasi gelişmelere paralel olarak feminizmde de kavramsal ve teorik bir genişleme dalgasına tanık olunmuş; feminist hareketler daha öncekilerden oldukça farklı bir boyut kazanmıştır. Öncelikle, bütün kadınlar arasında dayanışma ve destek ilişkisi üzerine kurulan kız kardeşlik, birleştirici bir ideoloji olarak öne sürülmüştür.¹⁶⁶ Ayrıca siyahların, Üçüncü Dünya’nın, baskı altında, mağdur veya mahrum olan diğer kesimlerin özgürlük mücadelelerinin revaçta olduğu yıllarda, feministler de kadın kurtuluş ve özgürlük hareketlerini anlam ve kapsam açısından genişleterek arttırmışlardır.¹⁶⁷ Ancak, öncekiler gibi bu feminist hareketler de, genellikle “baskı” ve “özgürlük” kavramlarına daha çok vurgu yapan sol hareketlerin bir parçası olarak sunulmuşlardır.

Feministler, ideoloji ve bilim alanında mevcut siyasi ve ekonomik disiplinlerin ve ideolojilerin temel varsayımlarını sorgulamaya başlamışlar ve pek çok alanda önemli katkılarda bulunmuşlardır.¹⁶⁸ Tarih, iktisat, sanat, sosyoloji, antropoloji, siyaset, uluslararası politika, edebiyat ve dilbilim dallarında feminist araştırmalar hızla yaygınlaşmıştır.¹⁶⁹ Bu bilimlerin temel ön kabullerinin kadınlar aleyhine önyargılarla dolu olduğunu ve feminist bakış açısıyla bilimin özgürleştirileceğini iddia eden feminizm, tüm akademik disiplinlerin eleştirel bir yaklaşımla tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini

¹⁶⁴ Jaggar, **A.g.m.**, s.128

¹⁶⁵ Mitchel-Oakley, **A.g.e.** s.136

¹⁶⁶ Mitchel-Oakley, **A.g.e.** s.140

¹⁶⁷ Jaggar, **A.g.m.**, s.130.

¹⁶⁸ Mitchel-Oakley, **A.g.e.** s.145-147

¹⁶⁹ Eva Cherniavsky, “*Visionary Politics? Feminist Interventions in the Culture of Images*”, *Feminist Studies*, 2000, s.171-186.

savunmuştur.¹⁷⁰ Kendi yayınevlerini de kuran Batılı akademisyen feministler, Signs, Feminist Studies ve Women's Studies gibi etkin dergiler yayınlamaya başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da, 20. yüzyılın ikinci yarısında ABD'nin hemen her üniversitesinde "Kadın Çalışmaları" bölümü açılmıştır. ABD'de okullarda okutulan ders kitapları bile feministlerin talepleri doğrultusunda yeniden yazılmıştır.¹⁷¹

Kadın hareketlerinin ve feminizmin gelişiminin kısaca gözden geçirildiği bu genel girişten sonra farklı feminist paradigmlar tek tek ele alınarak incelenecektir.

Tablo. 3. Feminist Yaklaşımlar

	Liberal Feminizm	Sosyalist Feminizm	Radikal Feminizm
Toplumun temel düzenini kabul etmekte midir?	Evet. Liberal feminizm sadece fırsat eşitliğini sağlamak için değişimi istemektedir.	Hayır. Sosyalist feminizm "ev içi köleliği" teşvik eden aileye ilişkin toplumsal cinsiyet rollerine ve toplumsal sınıflara bir son verilmesini desteklemektedir.	Hayır. Radikal feminizm aile sistemine bir son verilmesini desteklemektedir.
Kadınlar toplumsal konumlarını nasıl geliştirmektedirler?	Bireysel olarak, kişisel yetenek ve çabaya göre	Ortaklaşa, sosyalist devrim yoluyla	Ortaklaşa, toplumsal cinsiyetin kendisinin yok edilmesine çalışarak

Kaynak: John J. Macionis, *Sociology*, Çev.Vildan Akar, Nobel Yayın, İst., 2012, s.348

1.2.4.2- Liberal Feminizm

Feminizm, özünde liberal, sosyalist, Marksist ve radikal feminizmler şeklinde dört temel gruba ayrılır ve bu feminizmler de kendi içlerinde farklı görüş ve düşünceleri içeren feminizmlere bölünür. Bütün feminizmlerin çıkış noktası liberal feminizme tepki olarak yahut da liberal feminizmin yapamadıklarını yapmak için liberal feminizmin tamamlayıcısı olarak doğmuşlardır. Liberal feminizm, feminist düşüncenin bilinen en geniş biçimidir

¹⁷⁰ Maria Tavares, "De-Americanizing American Studies and Feminist Studies: Notes of a Portuguese Feminist Americanist", *American Studies International*, 2000, s. 100-106.

¹⁷¹ Susan Stanford, "Friedman, "Academic Feminism and Interdisciplinarity", *Feminist Studies*, 2001 s. 504-509.

ve sık sık feminizmle eş anlamlı olarak kullanılır. Yani, doğası gereği 'feminizm nedir? Ya da siz feminist misiniz?' sorusuna cevap verir, bu yaygın bir biçimde feminist düşüncenin liberal versiyonundan kaynaklanır.¹⁷²

Son on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda aydınlanma kavramının bir parçası olan liberal feminizmin liberalizmin gelişimine bir cevap olduğunu belirten Beasley, "*bu sebeple liberal feminizmin liberal düşünce üzerine bir arka plan hazırlamak için gerekli*" olduğunu söyler.¹⁷³ "*Kızlar, hep çok ileri gidiyorsunuz siz! Sorun sadece önyargılarda yatıyor sistemi düzeltmek gerek, yıkmak değil. Daha fazla eşit hak sağlayan yasalara, kız çocuklarına özgüven verecek daha pozitif rol modellerine ihtiyacımız var bizim.*"¹⁷⁴ Liberal feminizmin özü bu cümlelerde yatar. Amaç erkekleri karşlarına almak değil, tam aksine istenen ve beklenen hedef hak ettikleri eşitlik ve özgürlük yolunda amaçlarına ulaşmaktır. Dünyada çok yaygın olan bu feminist düşünce, feminist olmayanların da desteğini alabilmiş kendilerini onlara aktarmakta zorluk çekmemiştir.

Ne var ki, kadın hakları hareketi ile birlikte tarih sahnesinde gözükten ilk feminist yaklaşım olan liberal feminizm 1880'ler Avrupa'sında şimdiki radikaller gibi muamele görmüş ve 1900'lere kadar da yıpratılmışlardır. Liberal feminizm kadınların yasal ve siyasi hak talepleriyle ilgilenir. Kadın ve erkek eşitliği için siyasi taleplerde bulunur. Kadınlara da erkelere verilen yasal hakların aynılarının verilmesini amaçlayarak, kadınlara erkelerden daha az haklar tanınmaması gerektiği düşüncesindedirler. Liberal feministlerin, haksızlıklarla dolu olan yasaların düzeltilmesi girişimleri içerisinde özellikle de mülk edinme hakları ve seçme hakları vardır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ancak kadınlara istedikleri haklar verilmeye başlar o da bölüm pörçüktür. Liberal feminizm, liberal siyasi kuramın 300 yıllık tarihi

¹⁷² Chris Beasley, **What is Feminism? An Introduction To Feminist Theory**, Allen-Unwin, London, 1999, s.62

¹⁷³ Beasley, **A.g.m.**, s.70-75

¹⁷⁴ Susan Alice Watkins-Marta Rodriguez, **Çizgilerle Feminizm, Yeni Başlayanlar İçin**, Çev. Özden Arıkan, Milliyet Yay, İstanbul, 1996, s.88

süresince çoğunlukla hep kulak ardı edilen bir ses oldu. Yüzyıllardır devamlı olarak, feministler, liberal fikirlerin kadınlara atfedilmesini talep ettiler.¹⁷⁵

Liberal feministler, tamamıyla bir erkek-kadın eşitliği isterler. Bu da kadınların yoluna çıkan, siyasi, toplumsal, yasal veya ekonomik engelleri ortadan kaldırmak ve erkeklerle aynı olanaklara sahip olmakla mümkün olacaktır.

1.2.4.3- Sosyalist Feminizm

Genel olarak sosyalist feminizm ataerkil bir cinsel politikanın adı olarak tanımlanmaktadır. Kökleri 19. yüzyıla dayanmakta birlikte, daha çok 1960'lı yıllarda gelişen ve kadınlar için erkeklerle eşit sosyal ve politik haklar talep eden bir akım olarak bilinmektedir.

Yöntem olarak tarihsel materyalizmi kullanan sosyalist feministler, kadınların üretim sürecine katılmaları gerektiğini düşünürler. Sosyalist feminizm etnik farklılıklar, cinsel tercih, yaş ve fiziksel yetenek hatları boyunca ortaya çıkan diğer toplumsal parçalanmaları da birleştirmeye çalışmıştır. Çünkü örneğin, siyah, lezbiyen ve yalnız bir kadının deneyimi, daha önceki toplumsal cinsiyet/sınıf modeline tam olarak uymamaktadır. Bu durum kültürel ve maddi koşulların etkileşim biçimi konusunda henüz ikna edici bir açıklama üretemeyen aşırı derecede karmaşık ve uyumsuz bir kuramsal tasarımla sonuçlanmıştır. Giderek, ideolojinin kendisi temel çalışma konusu haline gelmiştir. Ekonomik koşulların karşısında aile, okul, kilise ve medya gibi ideolojik aygıtların göreceli özerkliğini vurgulayan Althusser'in çalışmaları ve egemen ideolojinin nasıl sağduyu biçimini aldığını çözümlleyen Gramsci'nin çalışmaları, sosyalist feminizm üzerinde özellikle etkili olmuştur.¹⁷⁶

Sosyalist feministler kadınların sınıfsal ve ekonomik koşullarını da çözümlmelerine dâhil etmektedirler. "Emeğin yeniden üretimi" ve "evdeki

¹⁷⁵ Jaggar, A.g.e., s.142

¹⁷⁶ Mehmet Küçük, **Medya, İktidar, İdeoloji**, Ark Yayınevi, Ankara, 1994, s.82

emeğin ekonomik değeri” en temel kavramlarıdır.¹⁷⁷ Marksist ve sosyalist feminizmin ortak özelliği kapitalist dönemde kadın üzerindeki sınıfsal baskının önemini vurgulamak olmuştur. Marks, insan doğasının biyolojik, toplumsal ve ekonomik değerlerin birleşiminden doğduğunu savunmuştur. Ve insanlar iktidarın azınlık tarafından denetlendiğini sınıflı bir toplumda yaşamalarına rağmen liberal bir varsayımı kabul etmemiştir. Engels ise kadınların erkek egemenliğine girişlerinin kapitalizmden önce var olmadığını savunmuştur. Engels’in antropolojik araştırmaları kullanarak öne sürdüğü verilere göre üretimin haneden uzaklaşmasına bağlı olarak erkeklerin ücret karşılığında çalışmaları sonucu ailelerinin sermaye sağlamaları ve bu şekilde miras yoluyla özel mülkiyet gelişmektedir. Sosyalist feministler, kapitalist üretim tarzının tarihsel olarak kavranmasının önemine dikkat çekmektedir. Marksistlerin bu görüşlerine karşı klasik Marksistler gerek kamusal gerekse özel alanda kadınların değersizleştirilmiş statüleriyle bağlantı kurmalarını eleştirmektedir.¹⁷⁸

1.2.4.4- Radikal Feminizm

“Radikal” kelimesi toplumsal ve siyasi alanda geniş kapsamlı ve köklü değişim ve dönüşümlerin savunuculuğunu yapan ve çatışmaları bilinen uzlaşım yollarının ötesinde farklı bir içerik ve biçimi olan yöntemlerle çözümlenmeyi öngören teori ve hareketler için kullanılmaktadır.¹⁷⁹ Bu açıdan radikal hareketler, kesin sonuç almaya yönelik olarak ihtilal veya silahlı mücadeleyi de kapsamına alabilen, mevcut düzene, inanca ya da programa yönelik olan katı bir başkaldırıyı da ifade etmektedirler.

Radikal feminizm, cinsiyetler arasındaki biyolojik farklılığı kadının baskı altına alınmasının ve sömürülmesinin en temel sebebi olarak gören ve ataerkil toplum düzeni yerine yeni bir dünya yaratmayı hedefleyen, ABD’de (New York ve Boston’da) 1960’ların sonlarında medeni haklar ve savaş karşıtı kampanyalarda yer alan eylemci kadınlar tarafından geliştirilmiş bir

¹⁷⁷ Liesbet van Zoonen, **Medyada Feminist Yaklaşımlar**, Çev. Süleyman İrvan, Ark Yayınları, Ankara, 1997, s.82

¹⁷⁸ Küçük, **A.g.e.**, s.126

¹⁷⁹ Cevizci, **A.g.e.** s.164

kuramdır.¹⁸⁰ Liberal ve Marksist teorilerin sunduğu çözüm yollarının kadın sorununu çözmede ve kadını özgürleştirmede yetersiz kalışı radikal feminist düşüncenin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.¹⁸¹ Bu aşamada radikal feminizm erkeklerin güç ve imtiyazları ile nitelendirilen bir sosyal sistem olarak ataerkilliğe odaklaşan, kadın özgürlüğüne yönelik söylemleriyle yeni çözümler üreten ve sosyalist bir devrimin bile ataerkilliği sonlandıramayacağını iddia eden alternatif bir feminist hareket olarak ortaya çıkmıştır.

Radikal feministler, politik açıdan kadın-erkek ilişkisini problemlili olarak değerlendirip, “kişisel olan politiktir” sloganıyla kadınlarda politik bilinç oluşturmak için cinselliği ve yeniden üretimi ve kadınlar üzerindeki her alanda, en özelden en genele var olan tüm ataerkil baskıların politikanın konuları arasında yer etmesini sağlamışlardır. Oluşturulan bilinç gruplarında kendi hayatlarındaki her türlü baskı ve sömürüyü paylaşma fırsatı bulan kadınlar, yaşadıkları sorunların erkek egemen toplumlarda yaşanan ortak deneyimden kaynaklandığını kavrama fırsatı yakalamışlardır.¹⁸² Böylece radikal feministler oluşturulan bilinçle her kadının, kendi değer ve gücünün farkına varması ve ataerkil sistemin reddedilmesi konusunda diğer kadınlarla birleşerek kadın temelli alternatif bir toplum yaratılmasına destek verilmesini amaçlar ve ataerkilliğin kadının cinselliği ve üreme özelliğinden dolayı ikincil konumda olmasına dayandığını savunurlar.

Kadınlara karşı şiddetten, kürtaja, cinsel taciz ve tecavüze, fahişeliğe, homoseksüelliğe, menopoza, geleneksel kadın-erkek ilişkisi, kısırlaştırma ve gebeliği önleyici yöntemlere kadar her konuyu sorgulayan radikal feministler, “Bedenim bana aittir”, “Karar verecek olan kadınlardır” sloganlarıyla erkek ölçütü yerine kadını ölçüt alarak dünyayı değerlendirir ve erkek egemenliğini, eril düşünce kategorilerini sistematik olarak eleştirirler.¹⁸³ Ayrıca kadınları erkeklerin hizmetkârı konumuna indirgeyen, kadını bu role koşullandıran

¹⁸⁰ Fatma Kayhan, **Feminizmler Dizisi**, BDS Yayınları, İstanbul, 1999, s.164

¹⁸¹ Ayşe Sevim, **Feminizm**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, s.75-80

¹⁸² Caroline Ramazanoğlu, **Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri**, Çev. Mefkûre Bayatlı, Pencere Yayınları, İstanbul, 1998, s.135

¹⁸³ Necla Arat, **Feminizmin ABC'si**, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991, s.186

erkek egemen ideolojinin var olmasını ve devamlılığını sağlayan bir kurum olarak nitelendirdikleri aileyi reddetmekte, kadınları erkeğin sahipliği, denetimi, fiziksel egemenliği altında ezilen “kız kardeşler” olarak tanımlayarak kadının kurtuluşunu kapitalizm ve ataerkilliğin bütünüyle kaldırılmasına bağlamaktadırlar. Cinsiyet farklılığının olmadığı bir düzeni hedefleyen ve çoğunluğu evlilik kurumuna karşı olan radikal feministler, anneliğin toplumsallaşma sürecinin bir sonucu olduğunu, kadınların anne haline getirildiklerini savunmaktadırlar. Bunun yanı sıra kendi aralarında biyolojik anne konusunda karşıtları ve biyolojik anneliği savunup onun toplumsal kuruluşunda sorunların olduğunu öne sürenler olarak iki farklı görüşü benimsemektedirler. Radikal feministler ayrıca kadın imgesinin kitle iletişim araçlarında, edebiyatta, reklamlarda vs. birçok alanda sunulmuş biçiminin değiştirilmesini talep etmektedirler.¹⁸⁴

1.2.4.5- Postmodern Feminizm

1980'li yıllardan sonra feminist teoride "post modern feminizm" olarak adlandırılan dönem başlamıştır. Feminist Teori'nin yazarı Josephine Donovan'a göre 1980'lerde feminist teorinin ana teması, "*monolitik bir söylemin tiranlığına direniştir*". Postmodernizmin akla ve modernizme yönelttiği eleştirilerle şekillenen postmodern kuramlar feminizm üzerinde de etkili olmuş, feministlerin kendi kuramlarını da eleştirdikleri bir dönem başlamıştır.¹⁸⁵

Postmodernist ve çok kültürlülük teorilerinin "farklılık" vurgusu ile birlikte feminist teori daha da özgülleşmiştir. Artık kadınlar arasındaki farklılıklara, özellikle ırk, sınıf, etnik köken ve cinsellik farklarına da dikkat çekilmeye başlanmıştır.¹⁸⁶ Bu yeni dönemle birlikte, C. Pateman, G. Llyod, S. Bordo, J. Fax, N. Fraser, R. Tong, E. Gross, I. Young ve C. Owens gibi pek çok postmodern feminist, özellikle liberal feminist kurama eleştiriler

¹⁸⁴ Dilek İmançer, "*Feminizm ve Yeni Yönelimler*", *Doğu Batı Dergisi*, Sayı 19, Ankara, 1990, s.41

¹⁸⁵ Josephine Donovan, *Feminist Teori*, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağunduk Gevrek-Fevziye Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.123

¹⁸⁶ Donovan, *A.g.e.*, s.130-135

yönelterek, feminist harekette eksik olan boyutun toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki "kimlik" boyutu olduğunu vurgulamış; feminist teorideki tikanıklığın "kimlik" konusunun tartışılmasıyla aşılabileceğini, bunun da kültürel ve tarihsel olarak incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁸⁷

Postmodern feminizm, postmodernizmin teorik çatısı altında geliştirilen ve önemli ölçüde yapısalcı, postyapısalcı, psikanalitik ve varoluşçu düşünce akımlarının mirasçısı olan bir yaklaşımdır. Özellikle Simone de Beauvoir'ın varoluşçu çerçevede ileri sürdüğü "kadınların niçin ikinci cins oldukları" sorusu, postmodern feminizmin oluşmasında büyük önem taşımaktadır. Postmodern feministlere göre kadınların ötekiliği onlara mevcut değerleri, kuralları ve uygulamaları ile mevcut ataerkil sistemi kökten sorgulamak için önemli avantajlar sunmaktadır.¹⁸⁸

Postmodern düşünce toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf gibi toplumsal kategorilerin belirleyiciliğine karşı çıkmaktadır. Bu postmodern feminizmde de hareket noktasını oluşturmaktadır. Bir toplumda kadının etkilediği veya etkilendiği tek toplumsal etkileşim kategorisi yoktur. Toplumda ırk, sınıf, cinsel kimlik, cinsel eğitim, kişilik gibi çeşitli kategoriler vardır. Bir toplumdaki kadınlar, o toplumda bulunan kategorilerin hepsine değil, bir veya birkaçına dâhil olabilirler. Zaman içinde bu kategorilerin anlamları değişebilir, bunların bazıları ortadan kalkarken yeni kategoriler ortaya çıkabilir. Postmodern feminist yaklaşım bu bağlamda olguları tek bir kategoriye indirgeyen yaklaşımları reddederek bu etkileşime dikkatleri çekmeye çalışmaktadır. Bu tek bir kadın tipinin ve bunun doğal bir sonucu olarak da kadın sorununa yönelik tek bir yaklaşımın olmayacağını gündeme getirmektedir.¹⁸⁹

Postmodern feministler teori oluşturmada aklın aşkınlığını kabul eden özcü ve evrenselci yaklaşımlara, dolayısıyla da değer ve anlamın sabitliği konusuna ciddi eleştiriler getirmektedirler. Toplumda var olan kategoriler insan vücudu veya doğası bağlamında ele alındığında çok da anlamlı değildirler. Onlar sadece toplumsal olarak yerleştirilmişlerdir. Bu da toplumsal

¹⁸⁷ Donovan, A.g.e., s.48

¹⁸⁸ Demir, A.g.e., s.78

¹⁸⁹ Demir, A.g.e., s.90

cinsiyetin doğuştan var olmadığı, fakat sonradan meydana getirildiği anlamına gelmektedir.

Postmodern feminist teori evrenselci yaklaşımlara karşıdır. Bu teorinin odak noktası kültürler arası ya da devir aşırı konular olduğu zaman, dikkatini yönlendirme tarzı evrenselleştirici olmaktan ziyade, kapsamlı yasalara değil, değişmelere ve karşıtlıklara ayarlanmış bir karşılaştırmacılıktır. Ayrıca postmodern feminist teori tarihin öznesi düşüncesinden vazgeçmeyi önermektedir. Postmodern feminist teori üniter kadın ve dişil toplumsal cinsiyet kimliği kavrayışlarının yerine çoğul ve karmaşık olarak inşa edilmiş toplumsal kimlik anlayışlarına başvurmayı önemsemekte, toplumsal cinsiyet kimliğine yalnızca öbür kimliklerden biri olarak yaklaşmak gerektiğini ileri sürmekte ve sınıf, ırk, yaş ve cinsel yönelim gibi çizgilerin de göz ardı edilmemesini sağlamayı amaçlamaktadır.¹⁹⁰

Kadınlar arasındaki ırk, sınıf, cinsiyet, kültür, etnik köken gibi farklılıkları dikkate almayan bir hareket baskıcı ve totaliter bir nitelik taşıyor demektir. Oysa yukarıda da ifade edildiği üzere, postmodern feministler bu farklılıklara oldukça büyük önem vermektedirler. Postmodern feministler önceki ve büyük oranda orta sınıf, beyaz ve heteroseksüel olan modernist feministleri, 'kadın' dendiğinde tüm bu farklılıkları içerecek biçimde geniş bir anlamda kullanmadıkları için eleştirmektedirler. Çünkü üçüncü dünya, zenci ve lezbiyen gibi özelliklere sahip olan kadınlar bu sınıflamada yer almamaktadırlar. Postmodern feminist düşüncede evrensel bir "kadından ziyade belirli kadınlardan bahsetmek daha anlamlıdır. Zaten genel yargılar içeren ve evrenselleştirilmiş feminist iddialara şüphe ile bakmak postmodern olmanın doğası gereğidir. Bu yüzden postmodern feminist teoriler evrenselci özellikler taşımamaya özen göstermektedir.

Postmodern feminizm, bir feministin liberal, sosyalist, Marksist, radikal veya diğer bir bakış açısına sahip olup olmadığına bakmaksızın toplumsal ve siyasal düzlemde kadının ezilmişliğinin sona ermesini istemektedir. Adaletsizliği düzeltmek için örgütlenme ve siyasal hareketlerde yer alma

¹⁹⁰ Donovan, A.g.e., s.186

postmodern feminizm yaklaşımının en temel özelliklerindedir. Bu yönüyle postmodern feminizm, tüm diğer postmodern yaklaşımlarda olduğu gibi doğası gereği pragmatist ve yanılabiliridir. Buna göre çocuk bakımı, toplumsal güvence ve konut gibi sorunlar birçok kadının ortak sorunu olmasına karşın, evrensel düzeyde bütün kadınların ortak sorunu değildir. Yine postmodern feministler Batılı modernist feministler ile “üçüncü dünyalı” kadınlar arasındaki ilişkiyi sorgulamakta ve bu ilişki özelinde modern feminist söylemlerin içinde saklı bulunan bir “evrensel kız kardeşliğin” olmadığını savunmaktadırlar. Hatta bu “kız kardeşliğin” çoğu kez üçüncü dünyalı kadınları kurtarmak adına ataerkil yapıların yeniden üretilmesine katkıda bulunması sebebiyle eleştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.¹⁹¹

Postmodern feministler sınıf, ırk, kültür, yaş, siyasal eğilim ve cinsel uygulamalar açısından ele alındığında, tıpkı erkek ve kadın arasındaki “ötekilik” gibi modern feminist teorilerin tümünde, kadın hakkında bir “açıklama” yapılırken” Batılı, orta sınıf, heteroseksüel, beyaz kadın” ile bu özelliklere sahip olmayan “diğer kadınlar” arasında da bir “ötekilik” ilişkisinin olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadırlar. Böylece kadınların halledilmesi gereken sınıf ve toplumsal cinsiyet problemleri dışında da başka önemli problemlerinin olduğu gösterilmiştir. Bu farklılıkların kadınlar arasında negatif güçten ziyade pozitif güç şeklinde aktarılabileceği görüşünü de getirmişlerdir.

Postmodern feministlere göre, dünyaya toplumsal cinsiyet ayrımı (gender) yön vermeye devam ettiği sürece, kadınlar daima erkeklerle karşı karşıya gelmek zorunda kalacaklardır. Sürekli erkek ve ataerkillik aleyhine olmak, sürekli ataerkil yapıya taraf olmaktan farklı değildir. Heteroseksüel söylem içinde işleyen feminist mantık, erkeklerle kapışmak zorunda kalacaktır.

Postmodern feminist mantık, rasyonalizmin eril eğilimini reddettiği kadar, onun yerine kadınsı bir eğilimin geçme teşebbüsünü de reddetmektedir. Buna göre tek bir gerçek yoktur; fakat birçok gerçekler vardır

¹⁹¹ Mahmut Mutman-Meyda Yeğenoğlu, *Sosyal Bilimlerde ve Toplumda Post Modernizm, Birikim Dergisi*, Sayı 33,1992, s.43-58

ve toplumsal cinsiyet ayırımı doğrultusunda hiçbir diğçerlerine göre ayrıcalıklı değildir. Kısaca postmodern feministler erkeğre gerektiği halde kadına yardım edilmesini veya erkek değçerlerinin yerini tümçden kadın değçerlerinin almasını kabul etmemektedirler. Ayrıca erkek ve kadını birleştirip yeniden yapılandırıp cinsiyetin belirgin olmadığı androjen bir toplum kurma fikrine de, totaliter ve farklılıkları ortadan kaldıracı yönüne dikkat çekerek karşı çıkmaktadırlar. Postmodern feminizm kadın/erkek zıtlığını kabul ederek ama aynı zamanda onu çatlatarak aşmaya çalışmaktadır.¹⁹²

Postmodern feminizmin postmodernizmden aldığı diğçer bir özellik de toplumsal cinsiyete dayalı iktidar hiyerarşileri ve büyük öykülerin meşçrulaştırılmamasıdır. Liberal teori insanın ıslahı, iyileşçmesi ve eşçitliğı için büyük idealler sunup büyük mutluluğca erişçebilmek için güçlü bir ilerleme kavrayış ve insanlığı toptan kurtuluşca erdirecek bir meta anlatı önermektedir. Postmodernizm ise böyle anlatıların meşçruluğunu sorgulamaya aççmaktadır. Postmodern feminizm de liberal veya Markist feminizm gibi modernist feminist ekollerin kadınları toptan kurtuluşca erdirecek ççözümçlerine karşı çıkmakta ve evrensel olarak kadınları kurtuluşca erdirecek bir meta anlatının olamayacağını, bu gibi aşçkın iddiaların tarihte kaldığını söylemektedir. Modernist düşünçce erkek/kadın, aktif/pasif, güneş/ay, kültür/doğca, gündüz/gece, anne/baba, zihin/beden, gibi ikilemlere dayanmaktadır. Bu ikilemlerin ikinci kısmı hep kadına tekabül etmektedir. Postmodern feministler kadın ve erkek ilişkileri çerççevesindeki bu ikilemleri ortadan kaldırma eğçilimindedirler. Buna göre erkelik kadınlığın sadece zıttı değildir. Çünkü bu ikisi birbirine bağılıdır. Postmodern feminizm kadın ile erkek arasında farklılıkları kabul etmekte, kadınlar arasındaki farklılıkları da incelemeye çalışmaktadır. Bir yandan biyolojik kadınlık (femininity) ile kadınsılık (femaleness) arasındaki bağılantıyı eleştirirken, diğçer yandan da kadınlara topluluk içinde tarihsel olarak oluşmuş bireyler olarak yaklaşımakta, soyut bir kadın kategorisini kabul etmemektedirler. Soyut erkek ve kadın kategorileri yerine somut hayat içindeki kadının ne anlama geldiğı üzerinde durmaktadırlar. Postmodern

¹⁹² Demir, A.g.e., s.126

feministlere göre kadın yorumundan bağımsız olarak kadın yoktur. Çünkü postmodernizm daha çok, erkeklik veya kadınlık söylemlerinin ve metaforlarının çözümlenmesi ile “gerçek” dünyayı tartışmaktadır. Buna paralel olarak da postmodern feminizm kadın ve erkeğin somut toplumsal koşul ve bağlamlarda nasıl var olduklarını anlamayı öne çıkarmaktadır.¹⁹³

1.3- İNGİLİZ EDEBİYATINDA VİKTORYA DÖNEMİ KADINI

1.3.1- Viktorya Dönemi

İngiltere tarihinde önemli bir yer tutan Viktorya Dönemi 1837’de Kraliçe Viktorya’nın tahta çıkmasıyla başlar ve 20. yüzyılın başlarında 1901’de kraliçe’nin ölümüyle sona erer. Bu dönem ekonomik, dini ve sosyal açıdan pek çok köklü değişikliklere sahne olmuştur. Bu değişiklikler beraberinde bir takım sıkıntıları da getirir. Endüstri devriminin etkisiyle maddecilik, toplumun tüm tabakalarında ahlaki değerleri alt üst etmekte gecikmemiştir. Bu devrim özellikle aristokrat sınıfın refah seviyesine özenen alt sınıf insanını hırslı ve çalışmanın kölesi yapmış, ticaret ruhunu orta sınıfın günlük hayatına egemen kılmış ve köyden kente göçü hızlandırmıştır. Özellikle sefalet içindeki işçi sınıfı ve orta sınıf için yeni bir dönem açılmış, çalışmaya ve ticarete verdikleri aşırı önemin meyvesini dönemin ortalarına doğru toplamaya başlamışlardır. Bir müddet sonra orta sınıf burjuvazisi ortaya çıkmıştır. Ne aristokrat ne de orta sınıf olan bu burjuva sınıfı için ticaret, her şeyden önce gelir. Dönemin başlarında öğrenim, özellikle yükseköğrenim ise çalışma ve servet yapma tutkusunu köreltecek bir düşman, acınması ve küçümsenmesi gereken bir olgudur. Çünkü öğrenim para getirmez, oysa para beraberinde hem saygınlık hem de güç getirir. Sınıflar arasındaki engeller, burjuva sınıfının artan zenginliğine ve aristokrat sınıfın azalmakta olan saygınlığına bağlı olarak yıkılmaya başlamıştır. Bu durum ekonomik yarış daha da hızlandırır.¹⁹⁴ John Sterling’in de belirttiği gibi

¹⁹³ Donovan, A.g.e., s.79-85

¹⁹⁴ Walter Houghton, *The Victorian Frame of Mind 1830-1870*, Yale University Press, New Haven London, 1957, s.125-132

servete tapma artık yalnızca iş dünyasıyla sınırlı kalmayıp aristokraside de yaygınlaşır. Hemen hemen bütün meslekleri etkiler. Israrlı çabaları sayesinde üst seviyelere ulaşan insanlar, diğerlerinin başarısızlığını kolayca karakter zayıflığına bağlamaya başlarlar. Bu arada ticaret ruhuyla uyummadığı için toplumsal hoşgörü azalır, çünkü dönemi belirleyen amansız mücadele, Viktorya dönemi ahlakçıların eleştirdiği sert ve acımasız bir bencilliğe sebep olur. İnsanı ekonomik mücadeleye sürükleyen toplumsal hırs, toplumun gelişmesinin kutsal araçlarından biridir. Bütün bu gelişmelerin doğal sonucu olarak, insanın toplumsal piramitte daha yüksekte görünme özenti, ahlaki ve entelektüel değerlere bakmaksızın kendisinden üstün olanlara dalkavukluk etmesi ve kendisinden aşağıdakileri küçümsemesi gibi durumlar ortaya çıkar.¹⁹⁵

Viktorya dönemi insanının ekonomik refah seviyesine ulaşma tutkusundan söz ederken, dini - özellikle Püriten - etkiyi göz ardı edemeyiz. Püritenizme göre, çalışma insanı kurtuluşa ve saygınlığa eriştirir; insan çalışmak için yaratılmıştır, bu yüzden aylaklık ahlaki ve toplumsal bir günahdır. Din çevreleri ve Püritenizme düşkün orta sınıf *"güvercin avlayarak zaman öldüren aristokratları"* küçümserler; çünkü onlara göre, insan çalışmasına gerek olmayacak kadar zenginse ülkesine ve halkına hizmet etmelidir.¹⁹⁶ Püritenizmin çalışmaya verdiği önem özellikle orta sınıf, daha sonraları da burjuva sınıfı üzerinde etkisini göstermiş ve onların tükenmek bilmez bir hırsıyla refah seviyesini yükseltme çabalarına destek olmuştur. Başta yeni türeyen endüstriyel burjuva sınıfı olmak üzere, şimdi toplumun bütün katmanları daha fazla para kazanmanın peşindedir. Paranın güç, gücün ise her şeyi yapma hakkı getirdiği düşüncesi, Viktorya çağı insanının hayat felsefesi haline gelmiştir. Artık Viktorya toplumunu oluşturan sınıfların birleştikleri bir nokta vardır o da servete tapma. Sefaletten bıkmış olan alt sınıf, her türlü sağlıksız koşullar altında para kazanmaya çalışır. Gözünü aristokrasinin varlıklı hayat tarzına dikmiş olan orta sınıf, doğuştan kazanamadığı bolluk içindeki bu hayatı, paranın toplumda sağladığı güç ve

¹⁹⁵ Houghton, A.g.e., s.140

¹⁹⁶ Houghton, A.g.e., s.148

saygınlıkla elde etmeye çalışır. Öte yandan gücünün azaldığını hisseden aristokrasi, eski konumuna kavuşmak için para peşinde koşar. Sosyal sınıflar arasındaki gelir dağılımı son derece düzensizdir. Bu durumdan en çok zarar gören işçi sınıfıdır. Erkek, kadın ve çocuk işçiler çok ağır koşullar altında uzun saatler çalıştırılır, ancak karşılığında çok az para alırlar. Bu durum Benjamin Disraeli ve Mrs. Gaskell'in romanlarında ve özellikle Elizabeth Browning'in *The Cry of the Children* adlı şiirinde çarpıcı bir şekilde dile getirilir. Para ve saygınlıktan sonra, Viktorya dönemi toplumunun üçüncü önemli tutkusu başarıdır. Aristokrat sınıfın dışında kalanlar için en önemli şey başarılı olmaktır. Ekonomik mücadelede başarılı olup tüm rakiplerini elemek, en üst kademeye gelip insanlara emirler yağdırmak zaferlerin en parlak olanıdır. Para, saygınlık ve başarı öğelerinin bir araya gelmesiyle ortaya kendiliğinden sosyal yaptırım gücü çıkar. O sırada toplumun bu güce olan düşkünlüğü inkâr edilemez bir gerçektir.¹⁹⁷

Öte yandan Viktorya dönemi, bir geçiş dönemi olması sebebiyle karşıt öğeleri içinde barındırır. Bu dönemin iki önemli özelliği vardır. Birincisi, endüstriyel burjuva toplumunun ortaya çıkışı, diğeryse insan, toplum ve evren hakkında duyulmaya başlanan şüphedir. Viktorya çağı, endüstriyel, bilimsel ve teknik gelişmelerle yapılan atılımların ve köklü değişikliklerin sonucu olarak yaşanan sefaletle rağmen toplumun tüm sınıfları için ümit, zenginlik ve refah vaat eden bir çağdır. Endüstri devrimi alt sınıfa iş imkânları sağlarken, durumları biraz daha iyi olup zenginlik peşinde koşan ve ticareti bir hayat tarzı haline getiren orta sınıfın ekmeğine yağ sürmüş, bu arada aristokrat sınıfın feodal tutumunu da sınırlamıştır. Her ne kadar iş imkânı sağlasa da, endüstri devrimi işçi sınıfını yoksullaştırır.

Alexis de Tocqueville yeni gelişen sanayi kenti Manchester'ı gördükten sonra, endüstrinin getirdiği refah ve yoksulluğun sergilediği çatışmayı şöyle ifade eder:

¹⁹⁷ Hilary Fraser, *Beauty and Belief: Aesthetics and Religion in Victorian Literature*, Cambridge U.P., Cambridge, 1986, s.38

“Dünyanın en büyük sanayi nehri bu pis lağımdan kaynaklanıp bütün dünyayı verimli kılıyor. Bu leş gibi kuburdan som altın akıyor. İnsanın doğası burada tam bir erdeme de, tam bir hayvanlığa da varıyor, uygarlık hem mucizelerini yaratıyor, hem de uygar bir insan gerileyip neredeyse bir vahşi durumuna düşüyor”.¹⁹⁸

Endüstri devrimiyle gelen bu garip karşıtlık Viktorya döneminde yaşanan olağan bir çatışmadır. 1832 ve 1867’de peş peşe kabul edilen reform tasarıları ve uygulamaya konulan serbest piyasa ekonomisi (laissez faire) ticari, endüstriyel ve tarımsal alanlarda özellikle orta sınıfa büyük umut ve coşku veren çarpıcı gelişmelerdir. 1871’de sendikaların kurulmasına izin veren Trade-Union Act (ticari birlik anlaşması)’in yasallaşması işçi sınıfına bir ümit ışığı verir ve işçi sınıfının kendi içinde örgütlenmesine destek olur.¹⁹⁹

Öte yandan bilimsel ve dinsel alandaki gelişmeler, insanı geçmişin ağır ve kasvetli yükünden kurtaracak boyuttadır. Artık toplum doğaya egemen olmanın, sorulara cevap bulmanın ve geleneklere meydan okumanın zevkini yaşamaktadır. Doğa ve Tanrı kavramları ve ilahi ruhun doğaya yansıdığı inancı, 1830 ve sonrasında sırasıyla Charles Lyell’in Principles of Geology (1830), Robert Chambers’in Vestiges of Création (1844), Charles Darwin’in The Origin of Species (1859) adlı kitaplarında ve Thomas Huxley’nin On the Physical Basis of Ufe (1868) adlı konferansında ileri sürülen iddialarla tamamıyla sarsılır. Bu bilimsel gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan sorgulamayla, Viktorya çağı insanı dinin, özellikle Püritenizm’in aşırı baskılarından, cennet veya cehennem kaygısından ve batıl inançların sebep olduğu ıstıraplardan kurtulmuştur. Artık kıskanç öfke Tanrısı (Püritenizm’de Tanrı inancı), sonsuz azapla cehennemde cezalandırılma, doğuştan günahkâr insan doğası inançlarından kaynaklanan dehşet yok olmuş, onun yerini bu yüklerden kurtulmanın verdiği kendine güven duygusu ve yaşama sevinci almıştır.²⁰⁰ İnsanlar Genesis’teki yaratılış hikâyesini, yeniden doğuşu, bakire Meryem’in İsa’yı doğuruşunu, İncil’deki tüm mucizeleri ve Kilise’nin doğaüstü ayinlerini tartışabilmektedirler. Böylelikle

¹⁹⁸ Mina Urgan, İngiliz Edebiyatı Tarihi III, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1991, s.193-194

¹⁹⁹ Urgan, **A.g.e.**, s. 193-194

²⁰⁰ John Sutherland, **Victorian Fiction**, Longman Group UK Limited., London, 1988, s.169

Viktorya dönemi insanı dogmatik Hıristiyanlıktan kurtulur ve ancak inanmak istediğine inanmaya başlar. Modernizm, çoğu Viktorya çağı insanı için inancın rahatlığını yok etmeye yönelik bir tehdit olsa da, belli bir azınlığa göre de inancın rahatsızlıklarını yok etmek için bir ümittir. Dogmaların sorgulanması ve dinin tekdüze gereklerinin terk edilmesi, teolojinin çöküşüne sebep olur. Kilise içindeki çeşitli liberal akımlar bu özelliklere birbirine benzer tepkiler gösterirler. İngiliz Kilisesinde Broad Church mensupları olan din adamları, teolojinin çöküşünü zamanın uğursuz bir işareti olarak düşünenlere şiddetle karşı çıkarlar. Aksine, onlara göre insanlar pek çok batıl inançtan ve cehaletten kurtularak Hıristiyanlığın gerçek anlamını öğrenmeye başlamışlardır. Gerçek Hıristiyanlık, uygulanması olanaksız katı kurallar değildir. Dindar ve erdemli bir yaşam şeklidir. Akılcılar, din alanında yaşanan bu değişimi bilimsel olarak nitelendirip, insan ve evren kavramları hakkında yeni bakış açıları getirdiğinden dolayı olumlu bulurlar. Edebiyatta da yansımaları bulan bu değişimin etkisiyle George Eliot, muhafazakâr Protestan inançlarını reddeder. Öte yandan Hıristiyanlığın çöküşü, toplumsal karmaşaya yol açar. İnançtaki çöküntü ahlakın yaptırım gücünü yok ederek toplumun parçalanmasına sebep olur.²⁰¹

Kökleşmiş din, ahlaki zorunluluğun bir yaptırımıdır. Emirlerle otorite katar, yanlış yapma korkusunu ve beraberinde sorumluluk duygusunu getirir. Yerleşik bir inanç hakkında şüphe uyandırmak doğrudan doğruya toplumsal kargaşaya sebep olur. Öte yandan toplumun agnostisizme ve hatta ateizme kayma tehlikesi vardır. Agnostisizm (bilinemezlik) teistlerin Tanrı'nın var olduğu-ateistlerin Tanrı'nın var olmadığı-tezinin tersine, Tanrı'nın var olduğunun ya da var olmadığına ilke olarak ya da uygulamada bilinemeyeceğini öne sürer. Varlıkların doğaları hakkında dindeki katı kuralların doyurucu olmadığını ve bu yüzden varlıkların doğası hakkında kesin bilimsel kanıtlar olmadığı sürece susmak gerektiğini savunur. Agnostisizm, insanın kutsal kitabı ve tanrısal vahyi sorgulayıp eleştirmeden kabul etmesini zorlaştırır, ama yine de Tanrı'nın varlığı inkâr edilmez.

²⁰¹ Urgan, A.g.e., s.198

Viktorya çağında ortaya çıkan hiç bir şeyden emin olmama duygusu, sorgulanan eski düşünce ve inançlarla birlikte yenilere de duyulan şüphe, insan zihnini içinden çıkılmaz bir labirente sürüklemektedir. Bu durum yavaş yavaş inancı öldürmektedir. Artık Viktorya toplumunun inançları sarsılmış ve şüpheliğe düşmüşlerdir, inançlardan kurtulmanın verdiği rahatlık, şimdi yerini ateizm tehlikesine bırakmıştır. Bu tehlike işçi sınıfına mensup insanlar arasında daha yaygındır ve ihtilal korkusunun artmasına sebep olur. Radikal düşüncenin şüpheli karakteri, Anglikan kilisesinin yeni yerleşim merkezlerinde yaşayan nüfusu görmezden gelip ihmal etmesi ve din adamlarının muhafazakâr parti ve aristokrasi yanlısı tutumları sebebiyle kiliseye karşı uyanan ön yargı, işçi sınıfının ateizme olan eğiliminin başlıca etkenleridir.²⁰²

Mathew Arnold, John Newman ve Muhafazakar Protestanlar arasındaki mezhep ayrılıklarının ortak noktası John Wesley'in 18. Yüzyılda başlattığı dini akıma dayanır. Hepsi de sözde Hıristiyanlığa ve onunla birlikte devam eden ahlaki hayatın zayıf kavramlarına saldırır. Çünkü artık din kolay ve hoş bir hale gelmiştir, ciddiyet kalmamıştır. İnsanlar artık eskisi gibi günah işlemek için nefisleriyle mücadele etmezler.

Ekonomik hırs ve özentisi, ahlaki ve dini çıkmazlar içinde kıvranıp duran Viktorya dönemi toplumunun, dönemin başında bir ihtilal beklentisi içinde olması pek şaşırtıcı değildir. Thomas Cariyle, Thomas Arnold ve dönemin pek çok aydınına göre, bu durumun asıl sebebi ekonomik değil ahlakidir ve bu yüzden politik değişiklik pek büyük bir yarar sağlamayacaktır. Bu işin kesin çözümü aristokrasinin kökten yenilenmesine bağlıdır. Arnold'a göre içinde yaşadıkları kaostan kurtulmanın çaresi, bencilliğe karşı kazanılacak mücadelede yatmaktadır. Bu bencillik büyük ölçüde aristokrasiden kaynaklanmaktadır. Çünkü özellikle toprak sahibi aristokrat sınıf, *"hem bencilce kendi zevklerinin peşinde koşar, av mevsiminde güvercin avlar ve Londra'ya dönüş mevsiminde asil bir tembellikle Mayfair'e gider,*

²⁰² Urgan, A.g.e., s.196

*hem de yüksek kiralarla evlerini kiralar ve Tahıl Yasası'nı korur.”*²⁰³ Bunu yaparken de yoksulların sıkıntılarına ve Fransa'nın 1879-94 yıllarında düştüğü durumlardan alınacak derslere karşı kayıtsızdır.

Bu kadar karmaşa ve huzursuzluğa karşı hala kendilerinden memnun olmaları ve kendilerini neredeyse kusursuz görmeleri dönemin ikiyüzlülüğünün bir göstergesidir. Yaşadığı ahlaki çöküntüye rağmen Viktorya dönemi toplumu hem namuslu ve ahlaklı tavırlar takınır, öyle ki kadın bacağına benzediği için piyanoların bacaklarına pahalı kumaşlardan kılıflar geçirir hem de işine gelen ahlak dışı davranışlara eğilim gösterir. Sözde aşırı derecede dindardırlar, tutucu bir ahlak yapıları vardır ve son derece iffet sahibi insanlardır, hatta bu duruma İngilizler “Mrs Grundy” ismini takmışlardır. Mrs. Grundy, Thomas Morton'un Speed the Plough (1798) adlı oyununda bir kadın karakterdir. Toplumda aşırıya kaçan ahlak savunucularına ve iffet taslayıcılarına verilen ortak addır. Yapılan işlerin doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında, insanlar arasında şaka yollu "Mrs Grundy sonra ne düşünür?" sorusu sorulur, ikiyüzlülük artık Viktorya toplumunun kanına işlemiş ve hayat tarzı olmuştur.²⁰⁴ Yüce ruhlu geçinip asil duygulardan bahsederler, ama sanata da güzelliklere de düşmandırlar. D. H. Lawrence bu çağda yaşanan çirkinliği şu sözlerle ifade eder:

“Bunu belki hiç kimse bilmediği halde, 19. yüzyılda insan ruhuna gerçekten ihanet eden şey çirkinliktir. Viktorya çağının refah günlerinde paralı sınıfların ve sanayide kalkınmayı sağlayanların işledikleri büyük cinayet, emekçileri çirkinliğe, çirkinliğe ve gene çirkinliğe mahkûm etmekte: Bayağı, biçimsiz, çirkin bir çevre; çirkin ülküler, çirkin bir umut, çirkin bir sevgi, çirkin giysiler, çirkin mobilyalar, çirkin evler, çalışanlarla işverenler arasında çirkin ilişkiler. İnsan ruhunun, ekmekten fazla güzelliğe gereksinimi vardır.”²⁰⁵

Bu çirkinliğe destek olan burjuva sınıfı, endüstrideki işveren kesimi ve aristokrasi aynı zamanda ikiyüzlüdür. Ancak ikiyüzlülük ve tutarsızlık, daha

²⁰³ Walter Houghton, **The Victorian Frame of Mind 1830-1870**, Yale University Press, New Haven & London, 1957, s.125

²⁰⁴ John Holloway, **The Victorian Sage**, Macmillan and Co.Ltd., London, 1953, s.84

²⁰⁵ George Landow-Stefan Collini, **Victorian Thinkers**, Oxford University Press, Oxford, 1993, s.92

çok orta sınıf için geçerlidir. Çünkü aristokrat sınıf zaten günahkârdır, dans edip kâğıt oynar, eğlenceden geri kalmayıp aylıklıkla vakit öldürür. Bunu gizlemeden yaptığı için de, Püritenizmin etkisindeki orta sınıf tarafından ayıplanır. Oysa üst-orta sınıf aristokrat sınıfın bu işiltılı hayatına özenmekte ve kısmen de olsa taklide yeltenmektedir. Başta orta sınıf olmak üzere toplum bir yandan dini ve ahlaki değerleri savunurken, diğer yandan işine gelmeyen rahatsız edici gerçekleri görmezden gelip kaçmaktadır. Butler'in dediği gibi *"eğer aziz tuttıkları bir gelenekten şüpheye düşerlerse, yapabildikleri kadar bunu görmezden gelirler"*.²⁰⁶ Gerçekten 20. Yüzyılda Lytton Stracheys'in yönelttiği bütün eleştirilerin içinde Viktorya toplumu yalnızca bir tanesinde suçunu kabul eder, iyimserliğini, katı kuralcılığını, güce olan hayranlığını, tutucu ahlak yapısını savunup mazur gösterir; ancak yersiz bir ikiyüzlülüğe sahip olduğunu da itiraf eder. Bu ikiyüzlülük, büyük ölçüde insanların kendi inanç ve düşüncelerini gizlemelerinden ve kendi duygu ve isteklerini toplumun doğruları uğruna bastırmalarından kaynaklanır. Topluma göre doğru olan şeyi yapıp doğru olan şeyi söylerler; böylece içtenliklerini topluma uyum için kurban ederler. Bundan daha da kötüsü, olduklarından daha iyiymiş gibi görünmeye çalışırlar. Takındıkları bu yapay tavırlar, hayata dürüstçe ve tarafsızca bakmalarına engel olur. Düzene aykırı ya da tatsız olan ve işlerine gelmeyen tüm gerçeklere karşı gözlerini yumup yokmuş gibi davranırlar.²⁰⁷ Bu durum Samuel Butler'in *Erewhon* ve *The Way of All Flesh* adlı romanlarında etkileyici bir şekilde göz önüne serilir. Yapmacılığın insanlara bu derce egemen olmasıyla üç tip Viktorya dönemi insanı ortaya çıkar. Birinci tip bu toplumsal oyunu hakkıyla oynar ve uyumculuktan memnundur; ikinci tip hissiz bir duygusallıkla kurallara boyun eğer; üçüncü tip ise yaşadığı ikiyüzlü hayattan, gerçek duygu ve düşüncelerini ifade edememekten ıstırap duyan bilinçli ve vicdanlı insandır. Başkaldırsa bile, kendi doğruları için vereceği bu inanç ve düşünce mücadelesinin sonunda işini kaybetmek, toplum tarafından hor görülme ve dışlanma gibi tehlikeler

²⁰⁶ Holloway, **A.g.m.**, s.94

²⁰⁷ Arnold Kettle, **The Nineteenth Century Novel**, Heinemann Educational Books in Association with the Open University Press, Oxford,1981, s.89

onu bekler. Uyumsuzluğun bütün bu tehlikelerini göğüslemeye hazır olsa bile, toplumun bunun bedelini ailesine de ödeteceğinin farkındadır.²⁰⁸ 1849'da Freud, *The Nemesis of Faith* adlı yapıtını yayınladığında, İncil'in mutlak vahyini inkâr ettiği için gazetelerin acımasız saldırı ve karalamalarına maruz kalır. Üstüne üstlük, University College'ın senatosu tarafından seçildiği okul müdürlüğü görevinden de ayrılmaya zorlanır. Bu üçüncü tip bilinçli insan, toplumun yaptırım gücü karşısında, dürüstlikle ikiyüzlülük arasında bocalayıp, bitmeyen bir vicdan azabı çeker. Kısacası, bu dönemin en yürekli insanları bile, istemeseler de kendilerini ikiyüzlülük içinde bulabilirler.²⁰⁹

Viktorya çağında, bunca olumsuzluğun yanı sıra toplumu ayakta tutan bazı kavramlar da vardır. Bunların başında aile, yuva ve kadın gibi kavramlar gelir. Dönemin ayırt edici özelliklerinden olan maddeciliğin kısılcasına sıkışan Viktorya çağı insanı, çareyi evine ve ailesine sığınmakta bulur. Ev, özellikle erkekler için yoğun iş hayatının içinde akşamdan akşama gidilen bir yer olmaktan çıkmış ve artık tam bir yuva olma özelliği kazanmıştır. Bu yuva modern hayatın yıprattığı erdemlerin korunduğu, dış dünyadan apayrı bir yerdir. Bu dönemde ev hayatının iki önemli özelliği vardır; hem insanın modern hayatın sıkıntılarından kaçıp sığınabileceği, ruhunu tatmin edebileceği bir huzur sığınağıdır, hem de ticari ve eleştirel zihniyetin yok etmek üzere olduğu, ahlaki ve tinsel değerler için bir korunaktır. Bu yüzden de toplumun gözünde kutsal bir yer, adeta bir tapınaktır. Böylece aile, Viktorya dönemi yaşamında merkezi bir yer işgal eder. Alışılmış aile tabloları çizilir, örneğin tüm ev halkı topluca dua etmek için bir araya gelir, hep birlikte Pazar ayını için kiliseye gidilir, akşamları ev halkına kitap okunur; ailece yılda bir tatile gidilir. Oturma odasında masanın üzerinde aile albümü durur. Houghton bunu şöyle açıklar: "*Kadınlar zaten evle ilgili oldukları için, Viktorya çağındaki bu gelişme erkeklerin ev yaşamına karşı tutumlarının değişmesine bağlanmalıdır.*"²¹⁰ 18. yüzyılda, genellikle kahvehaneler erkeğin sosyal hayatının merkezini teşkil ederdi. Fakat 19. yüzyılda geniş aile yapısının

²⁰⁸ Walter Houghton, *The Victorian Frame of Mind*, Yale University Press, New Haven & London, 1957, s.136

²⁰⁹ Houghton, *A.g.e.*, s.128-135

²¹⁰ Houghton, *A.g.e.*, s.120

ortaya çıkmasıyla ev hayatı önem kazanır. Geniş aile yapısı, tıp alanında ve sağlık standartlarındaki gelişmelere, bebek ölümlerinin azalmasına ve aile planlamasındaki cehalete bağlı olarak ortaya çıkar. Ailenin genişlemesiyle ev yaşamının sorunları da artar. Artık erkekler, evin sorunlarına daha fazla zaman ayırmak ve dikkat etmek zorundadır. Özellikle orta sınıfta, bu gereklilik toplumsal hırs tarafından da desteklenir. Ailenin toplumsal piramitte yükselebilmesi için babalar oğullarını Oxford ve Cambridge'in en iyi kolejlerine göndermek ya da onlara iyi bir meslek edindirmekle, kızlarını da doğuştan asil birileriyle evlendirmekle uğraşırlar. 19. yüzyıl aile yaşantısındaki bu köklü değişikliği J. S. Mill 1869'da *The Subjection of Women* adlı yapıtında şöyle ifade eder: *"Günlük yaşamda, erkeklerin kadınlarla ilişkileri öncekinden çok daha yakın ve eksiksizdir. Erkeklerin yaşamı daha evcildir, önceden zevkleri ve seçtikleri uğraşları erkeklerin arasında ve erkeklerin paylaşımında yer alırdı, eşleriye yalnızca yaşamlarının bir parçasıydı. Bugün uygarlığın ilerlemesi ve önceden erkeklerin boş saatlerini dolduran bayağı eğlence ve ziyafetler hakkındaki düşüncelerin değişmesi, kişisel ve toplumsal zevkleri için erkeği eve ve ev halkına daha fazla itmiştir, öte yandan kadınların eğitiminde meydana gelen gelişmenin derecesi ve türü de onlara, bir noktaya kadar düşüncede ve zihinsel beğenide erkeklere ortak olma şansı verir".*²¹¹ Eğlencedeki aşırılıklara gösterilen tepkiyi ve gelişen görev duygusunu, muhafazakâr Protestanların yeniden ortaya çıkmalarına da bağlayabiliriz.

John Ruskin ise, Viktorya çağında yuvanın vaat ettiği huzuru coşkun bir akıntının ortasındaki kayaya benzetir. Güven veren geleneksel inançlar ve kurumlar ne kadar çok sorgulanır ya da değiştirilirse, Viktorya dönemi insanı da geleneklerin en eskisine o kadar sıkı bağlanır.²¹²

Yine Houghton'a göre *"şehre duyulan tiksintinin içinde, yuva, kırsal bir hayal gücünün ışığıyla aydınlanarak, yaşamın şefkat dolu ve görevin doğal olduğu bir huzur ve masumiyet ülkesi gibi görünür."*²¹³ Bu yuvada

²¹¹ John Stuart Mill, *The Subjection of Women*, New York, Prometheus Pub., 1986, s.83

²¹² Mill, *A.g.e.*, s.90

²¹³ Houghton, *A.g.e.*, s.128

özellikle Viktorya dönemi erkeği kaybetmek üzere olduğu insanlığı yeniden kazanabilir. Çünkü hayat kavgasının ağır yükü altında ezilmektedir. Gittikçe kendisini bir para makinesi gibi ya da iş hayatının yoğun temposunda bir dişli çark gibi hisseder. Çalışma ve hayat şartlarının etkisiyle acıma ve sevmeye duyguları körelmeye yüz tutar; üstleri, astları ve eşit derecedekiler gerçek ya da potansiyel düşmanları haline geldikçe ilişkileri anlamını kaybeder. Fakat evdeyken en azından günün bir bölümü için bu insanlıktan uzak dünyadan kaçabilir. Ailesinin bağlayıcı ve şefkat dolu atmosferinde yüreğinin yeniden attığını hissedebilir. Cariyle bu durumu şöyle dile getirir; “*Eve geldiğimizde, maskelerimizi bir yana bırakıp aletlerimizi atarız ve artık avukat, gemici, asker, devlet adamı, din adamı değil yalnızca insan oluruz. En az bizim kadar bize ait olan en önemli ilişkilerimizin içine düşeriz yine. Yaşam yarışındaki mücadeleyi keseriz ve kalbimizi tamamıyla sevgiye terk ederiz*”.²¹⁴ Böylece aile ve ev yaşamı Viktorya döneminde toplumun katmanları arasındaki farkı kaldıran bir diğer öge haline gelir.

Viktorya çağında ev aynı zamanda kutsal bir yerdir. Hıristiyan geleneği, kuralların katılığı sebebiyle toplum üzerinde etkisini kaybettiğinde ve din adamlarının önemi azaldığında, asıl kilise “yuvadaki tapınak” haline gelir. Bu tamamıyla bir benzetme değildir. Hıristiyan kuramlarınca yuva gerçekten kutsanmıştır. Ruskin’e göre kutsaldır, çünkü çatısı ve ateşi korunağın ve ışığın simgesidir. Çağın ünlü vaizlerinden Baldvin Brovvn’a göre ise, “*yuva tıpkı ilk insan gibi ilahi bir saflıkla Tanrı tarafından yaratılmıştır*”.²¹⁵ Kingsley de evdeki ilişkilerin ilahi karşılıklarını bize öğretmek için verildiğini iddia eder. Ona göre Tanrı, babanın ilahi karşılığıdır, İsa tüzel bir kişi olan Kilise’nin kocasıdır ve bütün insanlar da aynı ilahi babanın çocuklarıdır. Öte yandan agnostiklere göre de ev bir tapınak haline gelmiştir, fakat laik bir tapınaktır. Onlara göre, aile Hıristiyan ahlak sisteminin yerini alması için güvendikleri fedakârca duyguların ilk kaynağıdır. Yuvanın batıl inançların engellerinden kurtulmuş tüm insanlara bağlılık, arkadaşlık ve

²¹⁴ Michael Davis-Richard Helmstadter, **Religion and Irreligion in Victorian Society**, Routledge, London and New York, 1969, s.138

²¹⁵ Davis-Helmstadter, **A.g.e.**, s.140

dostluk duygusunu, bize bir şeyler öğretebilecek, rehberlik edebilecek ve bizi yüceltebilecek insanlara karşı saygıyı; hayatımızı ve iyi huylarımızı borçlu olduğumuz o insanları korumaya, bağrımıza basmaya ve onlara yardım etmeye bizi zorlayan sevgiyi öğreten yer olduğuna inanırlar.²¹⁶ Bütün bu asil duygular önce yuvada öğrenilir, sonra da insanlığa ve uygarlığın geleceğine doğru yayılır.

Bu kutsal tapınağın “dişi papazı”, hem eş hem ana olan kadının omzuna, modern endüstri toplumunun ahlaksız ve din dışı akıntısına ailesinin kapılmasını önlemek gibi ağır bir yük binmiştir. Viktorya döneminde kadın efendisini yani eşini sevmek, yüceltmek, ev işlerini yürütmek ve çocuklarını yetiştirmekle yükümlüdür. Ancak bu kavram da değişimden nasibini alır. Tennyson’ın *The Princess* adlı şiirinde “yeni kadın” kavramını bulabiliriz: bu kanuni ve toplumsal sınırlamalara isyan eden, erkeklerle eşit haklara, örneğin aynı eğitime, aynı oy hakkına, mesleki ve politik kariyerde eşit fırsatlara sahip olmak isteyen²¹⁷, kalıpları kıran bir kadın tipidir. Radikal ve muhafazakâr düşünce tarzlarından kaynaklanan bu iki uç arasında kalan ve tamamıyla dönemi yansıtan bir görüş daha vardır: kadınlar için yükseköğrenim aptalcadır, oy hakkının verilmesi şüpheli, mesleki kariyer ise tehlikelidir. Çünkü her şeye rağmen kadın bir erkek gibi olamaz; onun kendine özgü bir doğası ve hayatta bir görevi vardır, erkeğinkinden aşağıda değildir ama tamamen farklıdır. Ruskin, *Of Queens’ Gardens* adlı konferansında, kadının sorgusuz sualsiz, bir köle gibi boyun eğdiği erkeğinin gölgesi olduğu düşüncesini reddeder. Ona göre, kadın bir arkadaş olarak erkeğe entelektüel boyutta eşlik eder. Kadının gücü savaş için değil yönetmek içindir ve zekâsı da icat ya da yaratmaya değil zararsız emirlere, düzenlemelere ve kararlara yatkındır. Kadın yuvasıyla bütünleşmelidir, çünkü evi bir tapınak ve bir erdem yuvası yapan kadındır. Özellikle dönemin başında ve ortalarında kadın haklarından söz etmek neredeyse imkânsızdır. Muhafazakârlar bir yana feministlerin erkeklerle aynı eğitime, aynı mesleki fırsatlara ve entelektüel

²¹⁶ Jasodhara Bagchi, *Literature, Society and Ideology in the Victorian Era*, Sterling Pub. Private Ltd., Jadavpur Univ. Calcutta, 1991, s.115

²¹⁷ Bagchi, *A.g.e.*, s.130

eşitliğe sahip olma iddialarına liberaller bile şiddetle karşıdılar.²¹⁸ George Eliot, Mrs Humphry Ward ve Mrs. Lynn Linton gibi pek çok aydın kadın bile kendi cinslerinin özgürlüğü düşüncesinden rahatsız olmaktaydılar. Çünkü bu özgürlük kadının dikkatini dış dünyaya yönelterek ya da doğasını bayağılaştırarak kadının toplum üzerindeki ahlaki etkisini zayıflatabilirdi. Öte yandan maddecilik ve zor hayat koşulları kadınlara ağır bir darbe indirmişti; özellikle alt sınıf kadınlarının önemli bir kısmı hayatlarını sürdürüebilmek için kötü yola düşmüştür. Dönemin ortalarında bu kadınların sayısı öyle artar ki, bu olay İngiltere'nin toplumsal yaralarından biri haline gelir, öte yandan bu durumu engellemek için evlilik kurumuna verilen önem artar, ama yine de bu evliliklerin çoğu sevgiden yoksun, çıkar evlilikleridir. Fakat yine de kadın Viktorya döneminde evdeki melek, her türlü kötülükten arınmış ana, erkeğine boyun eğen sadık eş ve kutsal bir varlıktır.²¹⁹

1.3.2- Viktorya Dönemi Edebiyatı

Toplumsal açıdan böylesine değişikliklerin yaşandığı 19. yüzyıl İngiltere'si tıpkı kaynayan bir kazana benzemektedir. Viktorya çağını diğer çağlardan ayıran en önemli özelliği bir geçiş dönemi olmasıdır. Endüstri devriminin orta sınıfın refah seviyesini yükseltirken işçi sınıfının sefaletini artırması, kırsal hayatın terk edilip kente göç edilmesi ve kentlerin etrafında varoşların kurulması, bilim alanındaki gelişmelerin inançları sarsması ve maddeciliğin ahlaki değerleri yıkması Viktorya çağını geçiş dönemi yapan köklü değişikliklerdir. Yüzyılın ortalarında insanlar artık haksızlık ve sömürülere başkaldırmaya başlarlar. Bu arada eskiyle yeninin çatışmasından garip bir durum ortaya çıkar. Toplum ahlaki ikilemlere düşer. Geçiş dönemindeki bu baş döndürücü ilerleme, İngiltere'ye hem bir takım zorluklar, hem de refah ve ümit getirir. Bu değişim sürecinde en zararlı çıkan alt sınıf olmuştur, özellikle kırsal kesimden şehirlere göç arttıkça, büyük şehirlerin girdabına kapılan alt sınıf aradığını bulamamış, üstelik elindekini de

²¹⁸ Erdal Birkan, "The Scientific, Religious and Philosophical Background of The Victorian Period", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 1982, s.26

²¹⁹ Houghton, A.g.e., s.123

kaybetmiştir. Şehrin gürültülü ve maddeci hayatı, kırsal kesimin sade ve çıkarsız yaşantısını tehdide başlar.²²⁰ Bu durum dönemin edebiyatına da yansır; örneğin Charles Dickens, Thomas Hardy, Emily Bronte ve Anthony Trollope gibi yazarların romanlarında kırsal kesimin sadeliği, sıcaklığı ve masumiyetinde yaşayan başkişilerin basit düzenlerini, hep büyük şehirden gelen insanlar ya da öğeler bozar, özellikle Londra'nın kırsal kesim üzerinde gittikçe artan etkisi, endüstriyel merkezlerin ve şehirlerin fiziksel ve ahlaki çirkinlikleri Trollope'un *The Warden*, Dickens'in *Old Curiosity Shop* ve *Hard Times* ve Benjamin Disraeli'nin *Sybil* adlı romanlarında oldukça çarpıcı bir şekilde sergilenir. Mrs Gaskell'in *Mary Barton*, *North and South*, *Cranford* ve Disraeli'nin *Coningsby* gibi romanlarında ustaca yansıtılan endüstri devriminin işçi sınıfına getirdiği ağır çalışma koşulları, maddecilikle birlikte gelen ahlâk ve inançtaki çöküntü dönemin edebiyatına yansıyan diğer değişim etkenlerindedir. Öte yandan R. Polhemus pek çok Viktorya dönemi romanında geçmişte kalan hayat tarzına bir gönderme, hüznü bir özlem bulunduğunu ifade eder. Zaten dönemin çoğu romanlarında da pastoral bir hava sezilir. Hardy'nin *Far From The Madding Crowd*, *Tess of The D'Urbervilles* ve *Under the Greenwood Tree* gibi romanlarıyla örneklediği pastoral, şehirleşme dönemlerinde gelişen bir edebiyat türüdür, insanın eski güzel günleri yeniden yaşamaya duyduğu özlemin bir göstergesidir. Döneme hâkim olan bu değişiklikler en çok muhafazakârları korkutur; çünkü onlar değişimin var olan durumu daha da kötüleştireceğini düşünürler. Bu durum dönemin romanlarında çeşitli şekillerde ifade edilir; örneğin *The Warden*'da romanın başlarında bir cennet köşesi gibi betimlenen bakım evinin bahçesi, değişim gerçekleşikten sonra, romanın sonunda bir viraneye benzetilir. Bu orada yaşayan düşkünlerin değişim sonucu iyiden kötüye giden hallerinin göstergesidir.²²¹

Tüm bu değişikliklerden oldukça etkilenen Viktorya dönemi yazarları genellikle orta sınıfa yönelik olarak yazarlar. İngiliz halkı, sorunlarını

²²⁰ Urgan, *Ag.e.*, s.190

²²¹ Michael Davis-Richard Helmstadter, *Religion and Irreligion in Victorian Society*, Routledge, London and New York, 1969, s. 150

irdeleyecek ve sosyal ve ahlaki ölçülerine uyacak, gerçekçi bir edebiyat türü olan romanı tercih eder. İngiltere’de okuryazar sayısı artıça romana gösterilen talep de doğru oranda artmıştır. Bu çağda roman okuyucularının çoğu, ülkenin ekonomik hayatına olduğu kadar, kültürel hayatına da tümüyle egemen olan orta sınıftandır. Roman yazarları, genellikle bu sınıfın kişilerini ve sorunlarını ele almışlardır. Romana olan aşırı talebin bir sebebi de, orta sınıfın romanın içinde hem kendi çevresini ve hayatını seyredebilmesi, hem de gündelik hayatta gerçekleşme olasılığı olmayan serüvenlerin heyecanını yaşayabilmesidir. Böylelikle Viktorya döneminde roman çok önemli bir edebiyat türü haline gelir. Öte yanda orta sınıfın çok düşkün olduğu bu edebiyat türünü, aristokrat sınıfın sahiplendiği edebiyat dalı olan şiire bir rakip olarak da görebiliriz. Şiirin öneminin azalması, aristokrat sınıfın gücünün azaldığının da bir simgesidir. Viktorya dönemi romanının en çarpıcı özelliklerinden biri dönemin iki önemli akımı olan realizmi ve romantizmi, döneme ait olmayan Jane Austen ve Walter Scott gibi yazarlara borçlu oluşudur. Roman Viktorya döneminde hayattaki olayların gerçekçi bir sunumudur ve sosyal bir amaç taşır. Toplumsal sorunlar edebiyata yansidikça, gerçekçi roman toplumsal iyileşme için bir propaganda aracı olmaya başlar. Böylelikle tarz romandan “sosyal roman” dediğimiz önemli bir roman türü doğar. Sonraları bu türden, insanları ve insan ilişkilerini inceleyen, insan doğasının özelliklerini açığa çıkarıp okuyucunun önüne seren “psikolojik roman” ortaya çıkar. Öte yandan melodramatik ve Gotik roman hâlâ ilgi toplar. Dönemin en ünlü romancılarının başında Benjamin Disraeli, Mrs.Gaskell, Charles Dickens, W. M. Thackeray, Anthony Trollope, Charlotte ve Emily Bronte, George Eliot, George Meredith ve Samuel Butler gibi isimler gelir.²²²

Benjamin Disraeli ve Mrs. Gaskelin romanlarında işçi sınıfının sefaleti gözler önüne serilir. Disraeli’nin yapıtlarında, işçi sınıfının dayanılmaz acılara ve sıkıntılara nasıl katlandığını ve nasıl insanlıktan çıktığını görebiliriz. Fakat yazar bu sorunlara çözüm getirmez. Ütopik birkaç öneri ileri sürse de,

²²² Michael Davis-Richard Helmstadter, A.g.e. s.145

bunlar mantıkdışı ve gerçeğe ilişkisiz çözümlerdir. Disraeli özellikle *Coningsby*, *Sybil* ve *Tancred* gibi romanlarında siyasal roman türünü tercih ettiği ve çözüm ileri sürmese de toplumsal sorunları yansıttığı için İngiliz romanına önemli bir katkıda bulunmuştur. Mrs. Gaskell ise *Mary Barton*, *Cranford* ve *North and South* gibi romanlarında aynı toplumsal sorunları irdeler, yalın bir şekilde aktarır ve bunlara gerçekçi çözümler bulmak için çabalar. Siyasal romanda Disraeli'den daha başarılıdır. Her iki yazarın da yapıtlarında Viktorya döneminden çarpıcı kesitler bulabiliriz; örneğin alt sınıftan pek çok insan kraliçelerinin ya da bağlı oldukları dinin adını bile bilmezler, açlıktan ölmek için köpeklerle birlikte çöp tenekelerini karıştıranlar ve besleyemedikleri çocuklarını öldürenler vardır. Öte yandan hem Disraeli, hem Mrs. Gaskell İngilizlerin iki ulustan, varlıklı ve yoksul ulustan oluştuğunu ve bu iki ulusun arasında aşılmaz bir uçurum olduğunu iddia ederler. Ama romanlarında ileri gitmekten çekinerek, yumuşak ve uzlaşmacı bir tavır sergilemeye çalışırlar.²²³

Yalnızca Viktorya dönemi romancıları içinde değil, tüm İngiliz romancıları içinde en popüler olanı Charles Dickens'tır. Toplumsal romanlarıyla ünlü olan yazar, yapıtlarında sert taşlama öğeleri kullanmaz, insan karakterinin doğasındaki iyiliğe inancını asla kaybetmez. En büyük özelliği, İngiliz toplumunun değişik kesimlerine mensup canlı karakterler yaratmış olmasıdır, fakat bu karakterler pek gerçekçi değildir. Abartılı duygusallığı, değişik mizah anlayışı, toplumda güçsüzlere olan şefkati, derin hayal gücü ve tipik Viktorya dönemi gelenekçiliği onu büyük bir romancı yapar. *Oliver Twist*, *Bleak House*, *Old Curiosity Shop*, *Great Expectations* ve *David Copperfield* en önemli romanlarıdır. Dickens'da hem romantik hem de realist olanı bir arada görmek mümkünken W. M. Thackeray için romantik sıfatını kullanamayız. Dikkatli bir gözlemci olup topluma eleştirel bir gözle bakar. Dickens gibi nüktelidir, ama onun toplumun sorunlarına çözüm bulma kaygısı yoktur. Karakterleri üzerinde bir kukla grubu gibi tam bir kontrole sahiptir. Şüphesidir, gerçek hayatı romana uyarlar ve alaycı bir tavırla işler.

²²³ Birkan, A.g.e., s.88

Yüksek sosyetenin eleştirisini yapar. Önemli yapıtlarından *Vanity Fair*, 19. yüzyıl İngiliz orta sınıfını hicveder. *Pendennis*, *The History of Henry Esmond* ve *The Newcomes* diğer önemli romanlarındandır.²²⁴

Viktorya çağı gibi tutucu bir çağda, takma ad kullanarak roman yazan kadın yazarlardan Charlotte Bronte, *Jane Eyre* adlı romanında realizm ve romantizmi birlikte kullanmış, biraz da kendi yaşam öyküsünü yansıtmıştır. Kardeşi Emily Bronte'nin romanı *Wuthering Heights*'daki gotik abartmalar ve şiddet sahneleri, insanı vahşi fakat duygusal bir atmosfere sürükler, öte yandan insan ruhunun çatışmalarını eşsiz bir şekilde betimler.

Psikolojik roman Dickens, Thackeray ve Bronte kardeşlerle başlamıştır, fakat George Eliot (Mary Ann Evans) psikolojik romana gerçekçi bir özellik kazandırır. Yaptığı psikolojik analizler yapıtlarını önemli kılar. Okuyucu Dickens, Bronteler ya da Thackeray'nin karakterleri ile özdeşleşemezken, Eliot'un karakterleri için aynı durum söz konusu değildir. Çünkü Eliot, karakterlerini yaşayan, aramızda dolaşan tiplerden yaratmıştır. Oysa diğerlerinin karakterleri ilginç, fakat gerçeklikten uzak, daha çok karikatür ya da kurgusal tiplerdir. *Adam Bede*, *Middlemarch* ve *The Mill on The Floss* önemli yapıtlarıdır.²²⁵

Psikolojik romanı tam anlamıyla modern safhaya götüren adımı George Meredith atmıştır. Kişilerin birbirleriyle ilişkilerini, insanların psikolojik yapılarının çapraşıklığını ve karmaşık düşüncelerini inceler. Ahlaki ve toplumsal sorunlarda takındığı tavır, Viktorya çağı kalıplarına ters düşer. Romanlarında, toplumdaki sınıflar arası ayrımlara ve kadınlara yapılan haksızlıklara şiddetle saldırır. *The Egoist*, *Diana of the Crossways*, *The Amazing Marriage* ve *Beauchamp's Career* gibi romanları onun bu feminist tutumunu yansıtan yapıtlarıdır.

Meredith'in tavrı, Samuel Butler'ın çağına gösterdiği tepkinin yanında yumuşak kalır. Butler romanlarında kimsenin eleştirmeye cesaret edemeyeceği şeyleri eleştirir. Özellikle *Erewhon* ve *The Way of All Flesh* gibi

²²⁴ Birkan, A.g.e., s.90

²²⁵ Hilary Fraser, *Beauty and Belief: Aesthetics and Religion in Victorian Literature*, Cambridge U.P., Cambridge, 1986, s.149

yapıtlarında, Viktorya çağındaki sözde aydınların ne kadar bağınaz olduklarını ifade eder. Toplumun ne denli ikiyüzlü ve kendini beğenmiş olduğunu, ahlâk ve din savunuculuğunu yaparken her ikisine de nasıl ters düştüğünü göz önüne serer.²²⁶

Sonuç olarak, Viktorya döneminde yaşanan bütün bu gelişmelere paralel bir şekilde, dönemin romanının da önemli evrelerden geçerek gerçekçi bir kimliğe bürünmeye başladığını söyleyebiliriz. Yukarıda söz edilen yazarlar romanın gerçekçi temeller üzerine oturmasında çok önemli rol oynamışlardır.

1.3.3- Viktorya Döneminde Kadın

'Bir kadının takdir edilmeyi hak etmesi için çok iyi bir müzik yapma, şarkı söyleme, resim yapma, dans etme ve modern dilleri bilme yetilerine sahip olması gerekmektedir ve bütün bunların yanında kadın, edasında, yürüyüş tarzında, sesinin tonunda ve ifadelerinde farklı bir şeylere sahip olmalıdır aksi takdirde takdir edilmeyi tam anlamıyla hak etmiş sayılamaz'.²²⁷

Jane Austen, Aşk ve Gurur

Viktorya dönemi kadın yazarlarının ifadeleri arasında Mary Wollstonecraft'ın aşağıdaki söylemi Viktorya döneminde kadının toplumdaki yerini göstermesi açısından oldukça önemlidir:

“Aslında kadının toplumdaki aldığı eğitimdeki en önemli paya sahip olan bölümü mutluluğun hazzıdır. Kısaca her iki cinste ama özellikle kadınlar, medeniyetin getirdiği bütün çılgınlık ve zaafı elde ederken, onun asıl faydalı olan meyvelerini kaçırdılar. Bu nedenle kadınların bütün duyguları tahrik edilmiş, anlama yetileri göz ardı edilmiş ve sonuç olarak kendi hislerinin esiri olmuş ve hayattan aldıkları hazzın da tekrar tekrar ellerinden uçup gittiği bir duruma düşmüşlerdir”.²²⁸

²²⁶ Fraser, **A.g.e.**, s.168

²²⁷ Jane Austen, **Pride and Prejudice**, Oxford Pub, Oxford, 1970 s.48

²²⁸ Mary Wollstonecraft, **A Vindication of the Rights of Woman: An Authoritative Text, Backgrounds, the Wollstonecraft Debate, Criticism**, Norton Pub., New York, 1988, s.92

Viktorya döneminde sadece erkeklerin ayrıcalıklı olarak alabildiği resmi eğitiminin dışında tutulan kadınlar evde aldıkları kısıtlı eğitimle duygularının esiri olmuşlardır. Viktorya ataerkil toplumunda erkekler kadınların koruyucu ve hamisi durumunda olduklarından, bu durum kadınları kaçınılmaz olarak 'öteki' yapmıştır. Zayıflık, kırılabilirlik ve duygusallık bu dönemdeki kadın imajını en iyi yansıtan özelliklerdir.²²⁹ Showalter'ın ifadesiyle kadınların anatomik olarak aşağı bir tür olduğunu iddia eden biyolojik eleştiri cinsiyet farklılıklarını onaylayan en radikal ve özcü görüştür. Örneğin, Viktorya dönemi fizikçileri kadının psikolojik fonksiyonlarının beyin aktivitelerinden olan yaratıcı enerjinin %25'ini kapsadığını düşünmekteydiler. Viktorya dönemi antropologları erkek beyninin ön loblarının kadınlarınkine oranla daha ağır ve daha gelişmiş olduğunu ve bu yüzden de kadınların zekâ olarak erkeklerden daha aşağı olduğuna inanmaktaydılar.²³⁰

Viktorya döneminde kadınlar anatomik olarak erkeklerden daha aşağı görüldüklerinden bu dönemde onları en iyi anlatan durum evdeki istikrarlı, durağan ve huşu içindeki halleridir. Ataerkil sosyal yapı içerisinde kadınlar, 'evdeki melek' ya da 'evdeki hizmetçi' olarak tanımlanıyor ve bu durum onların işyeri, fabrika ya da ofislerdeki çalışma ortamına da yansıyor ve bu sebeple kadınlar kırılabilir zayıf yaratıklar olarak görülüyordu.

Viktorya döneminin başlarında, kadınların kendi bedenleri, malları ve çocukları üzerinde çok sınırlı yasal hakları vardı. Erkeklerin avcı, kadınların ise onun oyuncacı olarak anlatıldığı, kadınların bu kovalamacada düzgün ve parlayan yaratıklar olarak resmedildiği ve feodal anti-feminist fikirlerin anlatıldığı anonim bir çalışma olan *The Princess* adlı eserin ancak 1847 yılında çağdışı olarak görülmesi bu duruma güzel bir örnek olarak verilebilir.²³¹ Basch'ın ifadesine göre kutsal kitabın başlangıç bölümlerinden alıntılanan erkek ve kadın rolleri temelde erkeğin aktif kadının ise pasif

²²⁹ Elaine Showalter, **Introduction: The Feminist Critical Revolution". The New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature, and Theory**, Pantheon Books, New York,1985, s. 3-17.

²³⁰ Elaine Showalter, **Feminist Criticism in the Wilderness. Writing and Sexual Difference**, Chicago UP, Chicago. 1980, s.9-35.

²³¹ Françoise Basch, **Relative Creatures: Victorian Women in Society and the Novel**, Schocken Pub. New York, 1974, s.123-128

doğasına vurgu yapmaktadır. Bu ilişkide erkek evin reisi ve mimarı konumundayken kadına ise hizmetçi, anne ve eş görevleri düşmektedir.²³² Dönemin insan hakları ve bireysel özgürlük savunucularından John Stuart Mill 'The Subjection of Women' (1869) adlı eserinde dönemin kadını aşağılayan fikirlerini çürütmeye çalışmıştır. Mill, kadının toplumda yasal olarak erkek karşısında ikincil durumda olduğunu ve bunun yanlışlığını ortaya koymaya çabalamıştır. Bu sebeple O, toplumda her iki cinsin de eşit olması ve ne erkeğin kadına ne de kadının erkeğe karşı herhangi bir üstünlük ya da imtiyazının olmaması gerektiğini savunmuştur.²³³ Sözü edilen eserinde konu ile ilgili şunları söylemektedir:

“Kadınların reisleri onlardan basit bir itaatten çok daha fazlasını beklidiler ve aldıkları eğitimin bütün gücünü onların üzerinde onları etkilemek için kullandılar. Kadınlar çok küçük yaşlardan itibaren kendi ideal karakterlerinin erkeklerinkinin zıddı olduğu inancı ile yetiştirildiler. Bu özellikleri ise kendi kendine yetemeyen, birileri tarafından yönetilmesi gereken ve daima birilerinin kontrolü ve himayesi altında olması gereken kişilik özellikleriydi.”²³⁴

Viktorya döneminde kadın erkek eşitliği konusunda çalışmalar yapan diğer bir yazar da Harriet Martineau'dur.²³⁵ Basch'ın ifadesine göre Mill ve Martineau kadınların sosyal, ekonomik ve politik açılardan erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğine inanmışlardır. Gayle Graham Yates'in ise bu konuda bütün insanlara eşit muamelede bulunulması gerektiğini belirterek, kadınların eğitim alma imkânlarının çoğaltılması ve iş sahibi olmalarının önemine vurgu yapmıştır. Amerikan Kadın Hakları kongresine yazdığı bir mektubunda Martineau, *“kadınlar da aynen erkekler gibi sosyal hayatta ve pratikte işlerine yarayacak eğitimi alabilmelidirler yoksa bu aldıklarına eğitim demek mümkün değildir”* diyerek görüşünü bildirmiştir.²³⁶ 'On Female Education' adlı eserinde Martineau şu ifadelerle yer vermiştir:

²³² Basch, **A.g.e.**, s.130

²³³ Mill, **A.g.e.**, s.25

²³⁴ Mill, **A.g.e.**, s.37

²³⁵ Gayle Graham Yates, **Harriet Martineau on Women**, Rutgers Pub. New Jersey, 1985, s.84

²³⁶ Harriet Martineau, **Women**, Rutgers UP, New Jersey, 1985, s.84

“Keşke kadınlar sahip oldukları potansiyeli en etkili ve verimli bir şekilde kullanabilseler de bu potansiyelin altında sadece eğlence ürünleri aramak zorunda bırakılmasalar. Keşke kadınlar erkeklerin oyuncağı ya da hizmetçileri olmak yerine onların arkadaşı olsalar. Eğer onlar ev işleri için gerekli zekâyâ sahip eşler olarak anılacaklarsa, bekâr kadınların hayatları boyunca hataya düşmekten korunmaları gerekecektir.”²³⁷

Viktorya döneminde kadına karşı takınılan ve Mill’in sert bir şekilde eleştirdiği tutum işte tam da budur. Mill’e göre kadınların sadece iyi bir eş ya da anne olmaları gerektiği düşüncesi evrensel olarak kabul görmüş ve bunun tersi de asla kabul edilemez olarak görülmüştür. Mill’in belirttiğine göre İngiliz erkekleri asker ya da parlamento üyesi olmaya alışkın olmalarına rağmen kadınların bu işler için uygun insanlar olmadıkları düşünülmektedir. Bu sebeple çok ideal bir eş ve anne olarak kadınlar bütün o saflık ve faziletin kaynağı olmaları sebebiyle Viktorya dönemi toplumunun vicdanını temsil etmektedirler.²³⁸ Bu bağlamda Viktorya dönemi kadınının edebiyattaki rollünün de bir anne veya bir eş olmaktan öteye geçemediği ve erkek dünyasındaki fırsatlardan mahrum bırakıldıkları açıkça görülebilir. Bir anne ve bir eş olarak kadın koşulsuz olarak erkeğinin yardımcısı konumundadır.

Showalter’in ifadesiyle Viktorya dönemi kadını herhangi bir meslek seçimine alışkın değildir çünkü kadınlığın kendisi bizatihi meslektir. Bunun sebebi kadınların çok az bir tecrübeyle duygularının beslenmesi ve romantizme gereğinden fazla değer vermeye zorlanmalarıdır.²³⁹ Ancak Mill bu düşünceye katılmamakta ve kadınları arkalarından bütün kapıları kapatarak evliliğe zorlayanların aynı akıbete uğramaya açık hale geldiklerini söylemektedir.

Kadının yaratıcılık, aksiyon ve otorite ile ilgili bütün yetenekleri inkâr edildiğinde, onun bir anne ve eş olarak erkek dünyasına katkısı da sadece duygusal ve ahlaki rehberlikten öteye geçememektedir. Açıkça görülmektedir ki Viktorya döneminde kadın hem ekonomik hem de sosyal olarak erkeğe

²³⁷ Martineau, **A.g.e.**, s.122

²³⁸ Mill, **A.g.e.**, s.94

²³⁹ Elaine Showalter, **A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing**, Princeton UP Princeton, 1977, s.142

bağımlıdır. Bu bağımlılık Viktorya toplumundaki iktidar ilişkileri ve kurulu cinsiyetçi durumu açıkça göstermektedir. Ne yazık ki Viktorya dönemi kadınına ataerkil toplum tarafından dayatılan bu boyun eğici rol, kadınlarda kendini gerçekleştirme ve özgürlüğün, ancak toplumdaki kurumların zayıflaması ve ortadan kalkması ile gerçekleşebileceğine düşünmelerine sebep olmuştur. Toplumda var olan sınırlar ve normlar yüzünden kadının kendisini keşfetmesi ve annelik ya da eş olmaktan başka bir iş bulması neredeyse imkânsızdır.²⁴⁰

Burada feminizm ve feminist eleştiriye de vurgu yapmak yararlı olacaktır. Edebiyatta feminist çalışmalar arasında ilklerden sayılabilecek olan 'The Literature of Their Own' adlı eserinde Elaine Showalter, Viktorya dönemindeki unutulmuş kadın yazarların çalışmalarına tarihsel bir perspektiften bakmış ve bu yazarların hem sıradan hayattan hem de edebi hayattan nasıl dışlandığını açıkça ortaya koymuştur. Sözü edilen çalışma kesinlikle radikal bir yaklaşımı benimsemiştir.²⁴¹ Viktorya dönemi toplumunda ve kurumlarında kadın ve erkek ayrımı devam etmiş ve kadınlara biçilen 'Evdeki Melek' rolü kadınların hayatının merkezi konumunu teşkil etmiştir. Bu kavram İngiltere ve Amerika'da sanayi sonrası dönemde ortaya çıkmış ve kadının erkeğe karşı itaatkâr durumunu anlatmak için kullanılmıştır. Aslında Evdeki Melek ifadesi ilk kez Coventry Patmore tarafından eşini bütün kadınlara örnek olabilecek bir melek gibi gösterdiği ünlü şiirinin başlığı olarak kullanılmıştır. Eşi Emily'nin mükemmel bir Viktorya dönemi kadını olduğuna inanan şair, 1854'te 'Evdeki Melek' şiirini yazmış ve bunu yayınlamıştır. Patmore tarafından yazılan bu şiirde Viktorya dönemindeki kadın ile erkek arasında ideal bir ilişkinin nasıl olması gerektiği çok açık bir şekilde anlatılmıştır.²⁴² İlk yayınlandığı dönemde yeterince ilgi görmemesine rağmen, bu şiir, 19. Yüzyılın kalan kısmında ve hatta 20. yüzyılda bile popülerliğini korumuştur. Evdeki Melek ifadesi dönemin ideal kadın portresini göstermede

²⁴⁰ Françoise Basch, **Relative Creatures: Victorian Women in Society and the Novel**, Schocken Pub., New York, 1974, s.134

²⁴¹ Elizabeth Abel, **Feminist Criticism in the Wilderness**, Chicago UP, Chicago, 1980, s. 9-35.

²⁴² Showalter, **A.g.e.**, s.40

o kadar etkilidir ki Virginia Woolf, bir kadın yazarın yaratıcı olabilmesi için 'Evdeki Meleği' öldürmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁴³

Janet Wolff, Showalter'ın kadın erkek sınıflarının temelleri ile ilgili görüşlerine katılmakla beraber bu ayrımın doktorlar ve çalışan kadınlar için geçerli olmadığını savunan Catherine Hall'den alıntı yaparak tartışmayı ileri bir boyuta taşımıştır.²⁴⁴ Wolff'un aktardığına göre 1830'lara kadar kadınlara sadece annelik ve ev hanımlığı rollerini veren ev işleri ile ilgili algı hala çok güçlüydü. Bundan başka, ev dışında çalışmasına izin verilen kadınların çalıştığı işler sadece öğretmenlik, terziilik ve perakendecilik alanları ile sınırlıydı.²⁴⁵ Dönemin birçok gözlemcisi, Viktorya dönemi kadınlarının ilk profesyonel meslekleri olan sosyal reformcu, hemşire, yönetici, roman yazarı gibi mesleklerde dahi kadının rolünün ya sadece ev ile sınırlı ya da erkeğin yardımcısı ya da anne olmak arasındaki bir tercih yapmaktan ibaret olduğunu belirtmişlerdir.²⁴⁶

İngiltere'de 1851 yılında yapılan nüfus sayımında 10 yaşından büyük 2.8 milyon kadın iş hayatına dâhil edilmiştir. Fabrikalarda kadınlar ve kızlar buhar tezgâhı gibi makinaları kullanıyorlardı ve bazı fabrikalarda çalışan işçilerin tamamı kadındı.²⁴⁷ 1830-1850 yılları arasında kadınlar nüfusun çoğunluğunu oluşturuyor ve fabrikalarda istihdam ediliyorlardı, ancak yine de onlar aşağı bir sınıf olarak görülüyor ve çoğunluğu bu fabrikalarda kayıt dışı olarak çalışıyordu.²⁴⁸ Gaskell'in iddiasını doğrular nitelikte 1861 nüfus sayımı göstermiştir ki ofislerde çalışan kadınların yalnızca %1'i kayıtlı olarak çalışıyor ancak onlar da erkeklerle aynı işi yapmalarına rağmen erkeklerin yarısı kadar bir ücret alabiliyorlardı.²⁴⁹ Ancak öğretmenlik kadınların büyük

²⁴³ Showalter, *A.g.e.*, s.9-35

²⁴⁴ Janet Wolff, *Feminine Sentences: Essays on Women and Culture*, Polity Press, Cambridge, 1990, s.124

²⁴⁵ Wolff, *A.g.e.*, s.110-120

²⁴⁶ Elaine Showalter, *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*, Princeton UP, Princeton, 1977, s.95.

²⁴⁷ Peter Gaskell, *The Manufacturing Population of England: Its Moral, Social, and Physical Conditions, and the Changes Which Have Arisen from the Use of Steam Machinery*, Arno Pub., New York, 1972, s.134

²⁴⁸ Norman McCord, *British History: 1815-1906*, New York, Oxford UP, 1991, s.148

²⁴⁹ Lilian Melani, *Angel in the House*, Arno UP, New York, 1972, s.108

oranda dâhil olduğu bir iş sahası idi. 1871 yılında neredeyse 100.000 kayıtlı kadın öğretmen ve başka meslekleri yapmalarına izin verilmediği için de 1881 yılında sadece 25 çalışan kadın doktor bulunmaktaydı. Kadınların fabrikalarda, bazı ticari işlerde ve belirli aile şirketlerinde çalışıyor olmaları onların evdeki itaatkâr ev hanımı, anne ya da eş rollerinin baskısı altında çoğunlukla görmezden geliniyordu.²⁵⁰

Diğer taraftan erkeklere bankalarda, politik örgütlerde, gönüllü topluluklarda ve kültürel kurumlarda çok çeşitli iş imkânları sağlanıyor ve bu imkânlar geliştiriliyordu. Devlet kademelerindeki birçok iş sadece erkekler için tahsis edilmişti.²⁵¹ Ne yazık ki kadınların bu toplumsal alanlara ulaşabilmesi daima gayri resmi yollardan olmuştur. Elbette kadınlar bu örgütleri ve kurumları ziyaret etmekte serbesttiler ancak hiçbir zaman bu kurumların resmi çalışanları olamadılar. Her ne kadar dönemin kadınları halka açık mekânlara gidebilseler de, bunu bir erkeğin refakati olmaksızın yapmaları yasaktı. Bu dönemde boş vakit geçirilen herhangi bir sosyal mekânda bir kadının kocası ya da uygun bir erkek tarafından refakat ediliyor olmaması ona fahişe olarak bakılmasına sebep oluyordu. İşte bu sebepler kadınların kaçınılmaz olarak sosyal alana dâhil olmalarını engelliyor ve erkekler ile eşit hak ve imkânlarla sahip olmalarını imkânsız kılıyordu.²⁵² Kadınların hazır giyim mağazaları ve pastaneler dışında barlara, kafelere ya da diğer yemek yenilen sosyal alanlara gitmeleri yasaktı. Bu yüzyılın ikinci yarısından sonra ve ancak bir erkeğin refakatinde tiyatrolara gitmelerine izin verildi. Birçok büyük şehirdeki müzik ve konser hayatının artmasıyla, her ne kadar çoğunluğu evlerde özel gösteriler olsa da, hem kadın hem de erkek izleyicilerin karışık olarak katılabileceği başka bir saygın alan daha açılmış oldu. Dolayısıyla bu sınıf ayrımı, cinsiyet ayrımı ve eşitsizlikleri de beraberinde getirdi. Erkek egemen bir alana giren kadın ya çok erkeksi

²⁵⁰ Janet Wolff, **Feminine Sentences: Essays on Women and Culture**, Polity Press Cambridge, 1990, s.108

²⁵¹ Norman, **A.g.e.**, s.14

²⁵² Wolff, **A.g.e.**, s.92

olmakla itham ediliyor ya da fahişe damgası yiyordu.²⁵³ İşte bu nedenlerle sosyal imkânları, düzgün bir eğitim alabilmesi ve hatta sokakta yalnız yürümesi dahi kısıtlanmış bir kadın evli ya da değil aşağı bir sınıf olarak muamele görüyordu. Viktorya dönemi burjuva sınıfına mensup erkek ya da kadın gezginler genellikle hizmetkârları ile birlikte seyahate çıkıyorlardı. Ancak bu seyahatlerde burjuva bir beyaz kadına rastlamak pek mümkün değildi. Çünkü keşif, tercüme ve bilimsel çalışma amaçlarıyla yapılan bu seyahatlerin sadece erkeklere özgü bir iş olduğu düşünülüyor ve buna karşı çıkan kadınlar da seyahatlere ya kılık değiştirerek çıkıyor ya da sadece bu duruma isyan ediyorlardı. Bu duruma en güzel örnek sadece bir erkek gibi özgürce sokaklarda başıboş dolaşabilmek için Fransız yazar George Sand'ın erkek kıyafetleri giyerek sokaklara çıkmasıdır.²⁵⁴

Viktorya dönemi kadınlarının eğitimsiz bırakılmalarının sebebi ait oldukları sınıf değil onların cinsiyetleridir. Kadınlara üniversitelerde eğitim görmek yasak iken, erkekler bu ayrıcalığı sonuna kadar kullanma hakkına sahiptiler.²⁵⁵ Dönemin erkek yazarları istedikleri zaman üniversitelerde ya da kafelerde alanları ile ilgili çalışmalar yapabiliyor, belli topluluk ve gruplara üye olabiliyor, onları yönlendirmeleri ve rehberlik yapmaları için deneyimli yazarlarla görüşebiliyor ve çağdaşlarıyla edebi tartışmalara girebiliyorlardı. Ancak 19. Yüzyıl boyunca kadınlar üniversitelerden men edilmiş, eve hapsedilmiş, kendilerinden yaşlı kadınlar tarafından onlara refakat edilmiş ve çok acı bir şekilde başkalarıyla arkadaşlık kurmaları kısıtlanmıştı. Edebi hayatın kişisel alışverişleri onlara kapalıydı. Bu olmadığı için hemcinslerinin yazdıkları eserleri büyük bir gizlilik içinde okuyorlar ve bu yazarları çok basit ve kaba bir şekilde sadece yazdıklarından tanımaya çalışıyorlardı.²⁵⁶

Yazı yazmak isteyen Viktorya dönemi kadını bunu baskı altında gizli saklı ve oto-sansür uygulanarak yapmak zorunda bırakılmıştı. Bu sebeple

²⁵³ Janet Wolff, **Feminine Sentences: Essays on Women and Culture**, Polity Press Cambridge, 1990, s.53

²⁵⁴ James Clifford, **Travelling Cultures**, Cultural Studies, Penguin Readers, London, 1984, s.98

²⁵⁵ Showalter, **A.g.e.**, s.124

²⁵⁶ Mary Poovey, **Uneven Developments: The Ideological Work of Gender in Mid-Victorian England**, Chicago UP, Chicago, 1988, s.39

Viktorya döneminde herhangi bir üniversite eğitimi almamış ve toplumdaki bütün kısıtlamalara rağmen kendi çabalarıyla bir şeyler yazmak isteyen ve üreten kadınlar takdir edilmeyi hak etmektedirler.²⁵⁷ Viktorya toplumunda okuyan ve yazan bir kadın kendi içinde bir çelişki ve rahatsız edici bir öge idi çünkü kadınlara cariyelik ve hizmetçilik dışında herhangi bir rol biçmek yanlıştı. Bu nedenle dönemin kadın yazarlarının çoğu kendi kendilerini eğitmişlerdir ve bundan daha ilginç olan ise edebiyat dünyasında erkekler ile aynı standartlarda yazmaları beklenmiştir.²⁵⁸ Klasik eğitim erkek ve kadın arasındaki entelektüel bölünme çizgisiydi; zeki kadınlar büyük bir hevesle Yunanca ve Latince çalışıyorlardı ve bu bilginin erkek dünyasındaki güç ve bilgelik kapısını onlara açacağını düşünüyorlardı. Bu sebeple kadın yazarlar kaçınılmaz olarak kendi yaratıcılıklarını öldürebilmek için erkek yazarları taklit ettiler ve romanlarında erkeksi fiziksel betimlemelere yer verdiler. Bu aynı zamanda Viktorya dönemi kadın yazarlarının güçlü kadın figürlerini erkeklere özgü betimlemelerle anlatmalarına ve romanlarında orijinal kadınsı özelliklerin bulunmamasına sebep olmuştur.²⁵⁹

Showalter kadınların edebiyatta erkeklere göre daha aşağılarda bulunmasının sebebini kadınların aldıkları sınırlı eğitime bağlamaktadır. Ayrıca Viktorya döneminde kadınlar hırs, tutku, öfke ya da onur gibi bir takım hissi duygulardan arındırılmış birer ruhani varlık (melek gibi) olarak tanımlandıklarından, kadınların hayatın ancak yarısını açıklayabileceklerine inanılmaktaydı ve çalışmak doğal olarak kişisel gelişimi de beraberinde getireceği için, bu durum dönemin ideal kadın tipi ile çatışmaktaydı. Bu sebeple doğal olarak Viktorya dönemi kadınları kocaya ya da babaya bağımlı ve itaatkâr olmak ile kendini gerçekleştirmek arasında bir ikileme düştüler ve itaatkâr olmayı tercih ettiler.²⁶⁰ Kadınların bu ikincil konumunun sebebini Mill şu şekilde açıklamaktadır:

²⁵⁷ Showalter, **A.g.e.**, s.28

²⁵⁸ Mill, **A.g.e.**, s.29

²⁵⁹ Showalter, **A.g.e.**, s.3-17

²⁶⁰ Showalter, **A.g.e.**, s.19

“Erkeklerin kadınlar üzerindeki hegemonyası zorlama bir durum değil aksine kadınlar tarafından bizzat kabul edilen ve bu durumdan şikâyetçi olmadıkları bir olgudur. Aslında Viktorya dönemi kadınları gönüllü olarak güce boyun eğdiler çünkü o zamanlar kadınların ellerinde buna karşı koyabilecekleri bir silahları bulunmuyordu”.²⁶¹

1870 yılında çıkarılan Eğitim Kanunu ile ancak 19. yüzyılın sonlarında kadınlar üniversitelere girebilme hakkını elde ettiler. 1870’lerde yeni yeni başlayan feminist hareket, 19. yüzyılın sonlarında kadınların giyim kuşamı ile davranışları üzerinde büyük bir devrim yaptı.²⁶² 1870 ile 1880 yılları arasında İngiltere’deki büyük şehirlerin çoğunluğunda kadın haklarını savunan topluluklar oluşmaya başladı ve bu topluluklar 3 milyona yakın imza toplayarak kadınların da oy kullanabilme haklarının olması talebiyle parlamentoya akın ettiler. Ancak Kraliçe Viktorya bu talebe çok düşmanca yaklaştı ve bu da bu tür hareketlerin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep oldu. Yates’in tarihçi Janet Courtney’den aktardığına göre; 1830’larda kadınlar ve kadın hareketleri büyük ilerleme kaydetti ancak bu ilerlemeler Kraliçe Viktorya’nın ve Viktorya toplumunun baskısı altında kaldı.²⁶³

Çoğunlukla 1866’da toplumun dikkatini daha çok çekmeye başlayan bu oy kullanma hareketinin etkileri ile Mill parlamentoya kadınların oy kullanma hakkı elde edebilmeleri için dilekçe verdi. 1882’de çıkarılan evli kadınların mülk edinebilmesi ile ilgili kanuna göre artık kadın kendi malının sahibi olabilecek ve kazandığı parayı kendisi için saklayabilecekti. Bu, kadınlara ekonomik özgürlük veren en önemli reformdu. Böylelikle kadın hakları ile ilgili büyük kazanımlar elde edilmiş oldu.²⁶⁴

Mill ve Martineau’nun da daha önce belirttikleri gibi kadınlar artık eşit ve özgür bireyler olmak istiyorlardı. Aslında teorik olarak kadınların seçme hakkının temelleri 1792’de Mary Wollstonecraft’ın *‘Kadın Haklarının Haklılığı’* adlı eserine kadar uzanmaktaydı. Bu eser ilk modern feminizm manifestosu ve Fransız İhtilalinden etkilenen ilk sofistike batılı feminist teori olarak kabul

²⁶¹ Mill, A.g.e., s.38

²⁶² McCord, A.g.e., s.68

²⁶³ Gayle Graham Yates, **Harriet Martineau on Women**, New Jersey: Rutgers UP, 1985, s.83.

²⁶⁴ Mill, A.g.e., s.49

edilmektedir. Bu eserde Wollstonecraft biyolojik cinsiyet farklılığının hiçbir politik hakkı kullanabilmeye engel olamayacağını iddia ederek sonraki feminist hareketlere gidilmesi gereken yolu göstermiştir.

Çok uzunca bir süre batıdaki ataerkil gelenek kadını aşağı cins olarak gördü. Bunun sebebi de kadınların erkekler gibi mantıklı ya da rasyonel olamayacaklarına inanılmasıydı. Bu sebeple kadınların ekonomik ve siyasi alana dâhil olmalarına izin verilmemekteydi.²⁶⁵ Rasyonel olmanın fazileti bu tür hakları elde etmenin temeli olduğu için, kadınlarında en az erkekler kadar rasyonel olabilme kapasitesine sahiptiler. Ayrıca kadınların görünüşteki bilgi eksikliği onların aşağı bir cins olmalarından değil aldıkları kısıtlı eğitimden kaynaklanmaktaydı ve bu da kadının sosyal hayata dâhil olmada erkeklerle eşit olamamasına yol açıyordu.²⁶⁶

Viktorya döneminde kadınların seçme hakkını savunan kadın yazarlar olduğu gibi buna karşı çıkanlarda vardı. Mill'in kadınlara seçme hakkı verilmesi ile ilgili olarak parlamentoya sunduğu dilekçeye toplamda 1500 kadın imza atmıştı. Dilekçe Barbara Bodichon, Jessie Bouchxerett, Rosamond Hill ve Elizabeth Garrett tarafından yazılmıştı.²⁶⁷ Ancak bu dilekçede dönemin önde gelen kadınlarının imzalarını görmemek gerçekten çok şaşırtıcıdır. Örneğin tezimizin de konusu olan Middlemarch adlı romanın yazarı George Eliot, Florence Nightingale, Charlotte Bronte ve Elizabeth Gaskell gibi yazarlar bu dilekçeye imza atmayı reddetmişlerdir. Aslında George Eliot Elizabeth Barret Browning gibi feminizmi onaylıyordu ancak Viktorya dönemi kadınının politik anlamda eşit olma sorumluluklarını anlamaya hazır olmadıklarına inanıyordu. Bununla birlikte Gaskell ise kadınların kendileri için değil başkalarının hakları için mücadele etmeleri gerektiğine inanıyordu.²⁶⁸ Her ne kadar bu kadın yazarlar kadınların toplum

²⁶⁵ Mary Poovey, **Uneven Developments: The Ideological Work of Gender in Mid-Victorian England**, Chicago UP, Chicago, 1988, s.98.

²⁶⁶ Carol H. Poston, **A Vindication of the Rights of Woman: An Authoritative Text, Backgrounds, the Wollstonecraft Debate, Criticism**. Norton, New York, 1988, s.58

²⁶⁷ Showalter, **A.g.e.**, s.20

²⁶⁸ Peter Gaskell, **The Manufacturing Population of England: Its Moral, Social, and Physical Conditions, and the Changes Which Have Arisen from the Use of Steam Machinery; With an Examination of Infant Labour**, Arno Pub. New York, 1833, s.68

içindeki statülerinin yükselmesi gerektiğine inanıyor olsalar da, politik alandaki bu mesafeli duruşları kendi içlerindeki çelişkinin de göstergesiydi.

18. yüzyılın sonlarına doğru kadınlar da artık Shakespeare'in çalışmaları üzerine düşünerek, tartışarak, yorum yaparak ve klasikleri çevirerek bu işten para kazanmaya başlamışlardı. Bu sebeple Woolf; *“Eğer tarihi yeniden yazıyor olsaydım 18. yüzyılın sonlarındaki Haçlı Seferlerinden ya da Güllerin Savaşı'ndan çok daha önemli bir gelişmenin olduğunu yazardım. Bu gelişme orta sınıf kadınının yazmaya başlamasıdır.”* demektedir.²⁶⁹

İlk feminist hareketlerin merkezinde olması gereken sınıf ayrımı, evin kadına dışarının ise erkeklere tahsis edilmiş bir alan olması gibi konular öncelikli olarak sorgulanamamıştır. Bu yüzyılın başlangıcındaki küçük bir hareketlenmeden sonra küresel, politik ve sosyal anlamda yapılacak eleştirilerin ses getirebilmesi için birkaç tutucu yıl daha beklemesi gerekecekti. Kadınların politik ve cinsiyet açısında özgürlüğe kavuşmaları ancak genel bir liberalleşmenin yaşandığı 1870'ten sonra gerçekleşebildi.²⁷⁰

Viktorya dönemindeki zengin kadınlar bilimsel ve insani girişimlere maddi destekler sağlayarak kadınların entelektüel ve kültürel gelişmelerini destekleyen patronlar olmaya devam ettiler. Ancak onların kültür üretimine olan aktif katılımları Viktorya döneminde sınırlı olmuştur. Sadece aktif katılım değil aynı zamanda yazma işinin bizatihi kendisi de kadınların protesto yöntemleri arasında yerini almıştır. Bir meslek olarak yazma işi 19. yüzyıl kadınına kişisel ve profesyonel zorluklar yaşatıyordu. Sadece bir kadın olarak yazmanın kendisi dahi Viktorya dönemi kadını karakterize eden kadınsılık ve dişilik özelliklerine bir meydan okumaydı. Doğal olarak kadınların yayınlanması için yazdıkları her deneme yiğitçe bir girişimdi.

Sınırlılıklarına rağmen yıllarca entelektüel kadınların ve yazarların kafasını meşgul eden kadın sorunu dönemin romanlarının merkezi oldu. Sir Walter Scott'ın tarihi romanları ile Jane Austen'in ev içi işlere odaklanan

²⁶⁹ Virginia Woolf, *The Common Reader*, Harvest Books, New York, 1953, s.113

²⁷⁰ Basch, A.g.e., s.114

romanlarından farklı olarak bu dönemin romanları “*sosyal-problem*” romanı olarak adlandırıldı ve Marksist ve feminist teorisyenlerin büyük ilgisini çekti.

Buraya kadar genel olarak Viktorya döneminde kadının toplumdaki yeri ve Viktorya dönemi edebi hayatına kısaca değinilmiştir. Bir sonraki bölümde yukarıda anlatılanların ışığında daha özele inilerek tezimizin konusunu oluşturan *Middlemarch* romanında kadın sorunu, kadınlara karşı takınılan ön yargılı tutum ve romandaki kadın karakterlerin durumu incelenecektir.

1.3.4- *Middlemarch* Romanında Kadın

*“Erkekler kendi hikâyelerini anlatmada bizden her bakımdan daha avantajlı idiler. İstedikleri gibi bir eğitim alabiliyorlardı ve kalem onların tekelindeydi”.*²⁷¹

Jane Austen, Persuasion

1871 yılında George Eliot tarafından yazılan *Middlemarch* romanı yazarın yetişkinler için yazdığı başyapıtı olarak kabul edilmektedir. Romanda bir yandan gündelik işlerin arasına sıkışmış bir yandan da kendini yetiştirme arzusu olan, öğrenmeye aç tipik bir Viktorya kadını Dorothea'nın toplumda verili cinsiyet rollerinin dışına çıkma çabası anlatılmaktadır. Yazarın Dorothea'ya karşı tavrı aynı feminizme karşı tavrında olduğu gibi karmaşık ve çelişkili görünmektedir. Eserin önsöz bölümünde Dorothea bize *geç doğmuş Theresa* olarak tanıtılmaktadır. Kahraman ve kutsal bir azize gibi görünmekle beraber Dorothea daha sonraları ihtişamlı ve lüks hayatı isteyen bir karaktere dönüşmektedir. Dorothea'nın kendisinin ulaşamayacağı dünyayı değiştirme çabası ve isteği saflık ve hayal edilemez bir durum olmaktan öteye gidemez. Çok küçük yaşta babasını kaybeden Dorothea'nın ideal bir baba figürü ve bilgelik arayışı onu Casaubon'un ideal bir eş olabileceği yanılgısına düşürmüştür. İronik bir şekilde Dorothea bu gerçeği ‘ölüm ve çöküşü’ sembolize eden şehir olan Roma'da öğrenecektir. Dorothea'nın evlilik hayatı

²⁷¹ Jane Austen, *Persuasion*, Oxford UP, Oxford, 1971, s.2.

bir hapis ve ölüm durumuna benzemektedir çünkü Dorothea Lowick'te diri diri toprağa gömülmüş olarak tasvir edilmektedir. Dorothea'nın hayatındaki gerçekleri anladığı şehir olan Roma Casaubon'un karakteri ile paralellik göstermektedir. Azize Theresa'nın epik hayatını kendisine örnek almasına rağmen, Dorothea cinsiyetinden dolayı yeteneklerini gösterememektedir. Casaubon'dan sonra Ladislaw ile evlenen Dorothea bu evlilikten fiziksel ve ruhsal bir doyuma ulaşmış gibi görünse de, bir kadın olarak sosyal ve entelektüel gücünü bu evliliğe feda etmek durumunda kalmıştır.

Bu bölümde romandaki cinsiyet sorununu anlayabilmek için romanın kadın kahramanları üzerinden bir inceleme yapılacaktır. Çünkü eserdeki kadın karakterleri anlayabilmek için erkek egemen toplumun kadın algısı ve erkeklerin hayatına giren kadınların onlarda meydana getirdiği değişimler ile bunun sosyal alana nasıl yansıdığı incelenmesi gerekmektedir.

Middlemarch romanının birinci bölümünde tarihsel ve sosyal açıdan kadınların kendilerini nasıl ikincil bir konumda ve erkeğe bağımlı olarak görmeye zorlandıkları detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. İngiltere'de Viktorya dönemindeki cinsiyet kavramını belirleyen temel sosyal koşullar eserin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple cinsiyetin değişken ve geçişken bir durum olduğunu savunan kültürel feministlerin bu görüşleri ışığında eserdeki kadın karakterlerin eşleri, babaları ve erkek kardeşleri ile olan ilişkilerde kendilerine biçilen değişken roller incelenecektir. Cinsiyet, kültürel olarak inşa edilen ve değişmeye açık bir olgu olmasından dolayı romanın neredeyse tamamında özellikle de Dorothea'da değişen cinsiyet rollerini gözlemlemek mümkündür.

Dorothea'nın durumu ve karşılaştığı tipik ikilem birçok Viktorya dönemi kadınının yüz yüze olduğu bir durumdur. En çarpıcı olan ise Dorothea'nın bu durumu bir Viktorya dönemi kadın yazarı olarak George Eliot'ın da kendi statüsüne ayna tutmaktadır. Çünkü o erkek dünyasında erkek takma adı kullanarak yazı yazmaya çalışan bir kadındı. Onun takma adı erkek dünyasında kadın olmanın sınırlılıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu sebeple romandaki kadın sorunu incelenirken George Eliot dönemi kadın yazarlarının da toplumdaki yerinin bilinmesi gerekmektedir. Çünkü roman

1830'lardan itibaren başlayan ve 1872 yılına kadar devam eden sosyal ve siyasal reformların yapıldığı bir dönemde yazılmıştır. Eserin tarihsel ve sosyal konusu kendisini ataerkil Viktorya toplumunda ikinci sınıf vatandaş ve erkeğe bağımlı olarak görmeye zorlanan kadınlar oluşturmaktadır. Bu sebeple Eliot'ın kadına ve feminizme bakışını anlayabilmek için Viktorya dönemi toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet algısı bir önceki bölümde incelenmiştir.

Middlemarch romanında kadın sorunu öne çıkan bir politik sorun olarak görünmemekle birlikte romanın temel konularından birini oluşturmaktadır. Showalter'in "*The Greening of Sister George*" adlı eserinde Middlemarch romanındaki Dorothea karakterinin feministlerin dikkatini çektiği ve hatta onlarda bir saplantı haline geldiği belirtilmektedir.²⁷² Feminist okuyucular Dorothea'nın romanda başına gelenlerle çok sıkı bir irtibat kurmuş ve yazarın Dorothea için evliliği çalışmaya alternatif olarak görmesi Eliot'ın kadınlar üzerindeki gücünü göstermesi onlarda dehşet ve kızgınlığa sebep olmuştur. Eliot'ın kadın karakterleri ve romanlarının kurgusu onun kadınların eğitimi ve çalışma hayatı ile ilgili problemlerinin farkındalığını açıkça ortaya koymaktadır. Romanda açıkça görülüyor ki Eliot kadın karakterlerinin daha iyi bir eğitim alma ve iş hayatına girme ihtiyaçları konusunda farkındalık yaratmaktadır. Eliot, kadınların Viktorya döneminde belli sosyal sınırlar içine hapsolmuş konumlarını göremeyecek kadar kör değildi. İşte bu sebeple yazar romanda Viktorya dönemi kadınının bilgiye ulaşmak için gösterdiği çabayı Dorothea karakteri üzerinden okuyucuya aktarmaktadır. Roman karakterlerinden Mary Garth sayesinde kadınların sınırlı iş imkânlarını ve Rosamond karakteri üzerinden de Viktorya dönemi kadınlarını tasvir eden *melek* kavramının kırılmasını görebilmekteyiz.

Bütün bunlara rağmen Eliot kadın sorunu konusunda devrimci bir tutum takınmamıştır. Öyle görünüyor ki Eliot bu konuda çifte bir açmazın içindedir. Patricia Lorimer Lundberg'in ifadesine göre son dönemlerdeki eleştiriler Eliot'ın çalışmalarının feminist yönlerine vurgu yapmakla birlikte onun "*Kadın Sorunu*" konusundaki duruşu üzerinde bir fikir birliği

²⁷² Elaine Showalter, "*The Greening of Sister George*", *Nineteenth Century Fiction*, Literature UP, London,1980, s.292-311.

oluşturmamıştır ve bu sebeple Patricia Lorimer Lundberg Eliot'ı proto-feminist olarak tanımlamaktadır.²⁷³

Eliot bu eserde erkek karakterleri ahlaki olarak zayıf varlıklar olarak göstermekte ve konuyu onlardan bir şekilde intikam almaya dönük olarak farklılaştırmaktadır. Bunun yanında kadınlar erkek egemen sistemin kurbanları olarak betimlenmektedir. Bununla birlikte kadın karakterler toplumun bütün kısıtlamalarına rağmen kendi içlerinde bir şekilde zafere ulaşmaktadırlar. Bu sebeple feminist edebiyat eleştirmenleri Eliot'ın bu duruşunu çok belirsiz olarak tanımlamaktadırlar.²⁷⁴ Middlemarch romanı ile ilgili feminist çalışmalara bakıldığında şu özellikler ön plana çıkmaktadır: Eliot feminizmi yanlış anlamıştır, feminizm konusunda bir kafa karışıklığı içerisindedir ya da tutkulu bir feministtir. Barbara Hardy Eliot'ın romanlarının feminist başkaldırıcı çok sessiz ve derinden yaptığını söylemektedir.²⁷⁵

Laurence Lerner Middlemarch'ın feminist bir roman olduğunu vurgulamakta ve bu iddiasını eserin önsözünde yer alan "*bu roman kadının bizzatı kendisi ile ilgilidir*" sözüne dayandırmaktadır.²⁷⁶

Diğer taraftan bu roman Dorothea'nın hikâyesi ile başlayıp onunla bitmesine rağmen, sadece onun hikâyesi değildir. Her ne kadar roman Dorothea ile başlasa da bu kişisel vurgu bir anda dağılmaktadır. Feministler bu romanın Dorothea'nın hikâyesini anlatan bir roman olmasını istemiş olsalar da, Middlemarch hiçbir zaman feminist ideolojiyi anlatan kutsal bir metin olma iddiasında olmamıştır. Bunun yerine yavaş yavaş değişmeye başlayan bir toplumun tarihini anlatan bir roman olmuştur.

Middlemarch ve kadın sorunu üzerine yapılan tartışmalar daima çok kapsamlı olagelmiştir. Çünkü burada hem kişisel hem de edebi konular tehlike altındadır.²⁷⁷ Eserde açıkça görülmektedir ki Eliot Dorothea'ya hayatı

²⁷³ Patricia Lorimer Lundberg, "George Eliot: Mary Ann Evans's Subversive Tool in "Middlemarch", Studies in the Novel, University of North Texas Volume:18:3, 1986, s. 270-282.

²⁷⁴ Ellin Ringler, "Middlemarch: A Feminist Perspective", Studies in the Novel, University of North Texas, Volume 15:1, 1983, s.55-61.

²⁷⁵ Barbara Hardy, **The Novels of George Eliot: A Study in Form**, Athlone Pub., London, 1963, s.83

²⁷⁶ Laurence Lerner, **The Truth-tellers: Jane Austen, George Eliot, D.H. Lawrence**, Schocken Pub. New York, 1967, s.47

²⁷⁷ Showalter, **A.g.e.**, s.292-311.

boyunca o çok istediği özgürlüğü sonuna kadar yaşama şansını hiçbir zaman vermemektedir. Bu durumda feminist eleştirmenler Dorothea'ya dayatılan sınırlılıkları sorgulamaktadırlar. Acaba Eliot kadın sorunundan uzak kalmayı mı tercih etmektedir?

Aslında burada sorgulanması gereken şey Eliot'ın Dorothea'ya istediği şeyi bilinçli olarak mı vermeyi reddettiği yoksa buna zorlandığı mıdır? Eliot'ın kendisi de alışılmışın dışında bir hayat sürdürdüğünden, kadınların erkek egemenliği altında bulunmalarını eleştiren ayrılıkçı yaklaşımları kabul etmemiştir. O zaman Dorothea için epik bir hayat neden mümkün olamamaktadır? Bunun sebebi George Eliot'ın topluma yönelttiği eleştiri mi yoksa kadını merkeze alan tutumunu dur?

Middlemarch'taki erkek karakterler üzerinden de tipik olarak anlatıldığı gibi ataerkil Viktorya toplumunun kadını sınırlayan tutumu kadının belli alanlara girebilmesini engellemiştir. Middlemarch kadının ataerkil toplumdaki acziyetini açıkça ortaya koymaktadır. Romandaki kadın karakterlerin tamamı kadın olmanın getirdiği yoksunluğu yaşamaktadırlar. Roman Dorothea gibi bir kadının kahramanın var olabilmelerini imkânsız kılarken aynı durum romandaki erkek karakterler için geçerli değildir. Aslında bir yönüyle Eliot romanda erkeklerin hem kendi hem de kadınlar adına konuşabilmesini kadınların toplumdaki ikincil durumuna kanıt olarak göstermektedir.

Aslında Middlemarch romanı hem kadınların hem de Casaubon ve Lydgate'de olduğu gibi erkeklerin sınırlılıklarını göstermektedir. Bu sebeple genelde erkeklerin gözünde kadınların nasıl görüldüğünü anlayabilmek için öncelikle ataerkil yapının aldatıcı tarafları incelenmelidir.²⁷⁸ John Stuart Mill "The Subjection of Women" adlı eserinde erkeklerin gözünde kadınların profesyonel anlamda ilgilenmeleri gereken tek işin iyi bir eş ve anne olmak olduğunu belirterek bu durumu eleştirmektedir.²⁷⁹ Romanda özellikle Bay Brook ve Casaubon'un temsil ettikleri karakterler Dorothea ve Celia'ya sürekli kadın olmalarından kaynaklanan sınırlılıklarını otoriter bir tonda

²⁷⁸ William Deresiewicz, "Heroism and Organicism in the Case of Lydgate", Studies in English Literature, Volume: 38:4, 1998, s.723-740.

²⁷⁹ Mill, A.g.e., s.56-60

hatırlatmaktadır. Middlemarch'ta Bay Brook kadınlara karşı dışlayıcı tavrını sık sık tekrarlamaktadır. Bay Brook Dorothea'nın yardım teklifini reddederek Casaubon'a kadınlara kendi belgelerine dokunma izni vermediğini çünkü genç bayanların çok akli havada olduklarını söylemektedir. O bilginin gücünün kız çocuklarından ziyade erkek çocuklarında olduğuna inanmaktadır ve bu konuda Dorothea'ya “*bu tip şeyler bayanların durdukları çizgide olmaz*” diyerek bu duruma olan inancını göstermektedir. Başka bir konuşmasında Bay Brook Bayan Cadwallader'e politika ile ilgili olarak politikanın kadınların hiçbir zaman anlayamayacağı bir şey olduğunu ve kadınların mantıklı düşünen varlıklar olmadıklarını söylemesi de bu konudaki duruşunu ve fikrini açıkça göstermektedir. Bay Brook Casaubon'a toplumun kadın konusundaki sabit bakış açısını anlatırken; klasikler, matematik gibi derin çalışma isteyen alanların kadınlar için çok karmaşık olduğunu söylemekte ve bu konudaki görüşlerini şu şekilde sürdürmektedir:

“Kadın zihninde bir incelik vardır bu nedenle onlar sanat ve müzik gibi şeylerle sadece belirli bir oranda ilgilenmelidirler o da bu alanların sadece estetik yönü olmalıdır. Bir kadın sizin karşınıza oturup bir enstrüman çalabilmeli ve iyi bir eski İngiliz şarkısı söyleyebilmelidir. Benim kadında var olmasını istediğim ve beklediğim özellik budur.”²⁸⁰

Açıkça görülüyor ki erkekler kadınlara kendi istedikleri kadar eğitim imkânı sağlamakta ve onları bu konuda engellemektedirler. Mill'in belirttiği gibi kadınların profesyonel eğitim almalarına izin verilmiyor ve okuyan kadınlarda toplumda çelişkili ve rahatsız edici unsurlar olarak görülüyordu. Kadınlara evde hizmetçi olma dışında herhangi bir eğitim imkânı sağlanması normal sayılmıyordu.²⁸¹ Eliot romanda bu durumu Bay Brook'un Dorothea'ya nasihat ederken sanki ileride bir felakete sebebiyet verecekmiş gibi söylediği şu sözler ile anlatmaktadır; “*biliyorsun ki bir kadın olarak senin çok fazla eğitim almanı engellemeliyiz.*”

²⁸⁰ Eliot, A.g.e., s.243

²⁸¹ Mill, A.g.e., s.63

Viktorya dönemi kendi içinde çelişkilerle dolu bir dönemdir. Örneğin evlilik hem bir bağımsızlık hem de bir hapis durumu olarak algılanıyordu. Showalter bu durumu evliliğin Viktorya dönemi kadını için bir özgürleşme yolu olduğunu belirterek Bay Brook'un şu sözlerini buna gerekçe olarak göstermektedir: “*Artık o (Dorothea) evli olduğu için istediği her şeyi okuyabilir ancak şunu da aklımızdan çıkarmamalıyız ki okumanın çoğu zararlıdır*”. Bay Brook'un bu sözleri Viktorya döneminde evli kadınların bekâr olanlara oranla çok daha geniş bir tecrübe alanına sahip olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte Elizabeth Langland'ın belirttiği gibi Dorothea Brook gibi bir bayan böyle boş ve gereksiz bir hayatı ancak sıkıcı bulabilirdi.²⁸²

Roman karakterlerinden sadece Bay Brook değil aynı zamanda Casaubon, Bay Bulstrode, Sir James, Bay Chichely, Bay Farebrother, Caleb Garth ve Tertius Lydgate de kadınların toplum içindeki yeri ve görevleri ile ilgili benzer düşüncelere sahiptiler. Örneğin Bay Chichely mükemmel kadını tasvir ederken şu özellikleri sıralamaktadır: sarışın, endamlı, kendine özgü bir yürüyüş tarzı ve kuğu gibi bir boynu olmalıdır. Bay Chicley'in bu benzetmesine yakın olan roman karakterlerinden Rosamond sarışın ve naif bedeniyle çoşkulu bir şekilde müziği ve çiçekleri çağrıştırmaktadır. Lydgate'e göre ideal kadın bir kuş gibi müziğin enfes etkisini yaratabilmelidir ve Rosamond Vincy bu melodik büyüye sahip görünmektedir. Bununla birlikte kadında kadınsı bir aydınlık olmalıdır. Lydgate bu kadınsı aydınlığı çiçekler ve kuşlar gibi metaforlarla bağdaştırarak onların sadece zevk ve neşe kaynağı olduklarını ve bu şekilde kadınlar arasında çok özel bir yere sahip olabileceklerini iddia etmektedir. Ayrıca kadınların erkekleri memnun etmek için var olduklarını söyleyerek onların işveli ve fattan olmaları gerektiğini çünkü erkeklerin bir çeşit meydan okuma olan kadınlardaki bu özellikleri sevdiklerini dile getirmiştir. Bay Bulstrode kadınlarda olması gereken bu fattanlığı şeytani bir özellik olarak görmekte ve Lydgate ile bu konuda tartışmaktadır.

²⁸² Elizabeth Langland, *Telling Tales: Gender and Narrative Form in Victorian Literature and Culture*, Columbus UP, Ohio State, 2002, s.48

Middlemarch'taki erkek karakterler için ideal kadın estetik bir hayvan olan kuğuya benzeyen mükemmel bir güzelliğe sahip olmalıdır. Fiziksel mükemmeliyetinin yanında erkeklere karşı itaatkâr olmalı ve onları memnun edebilmelidir. Eliot'ın buradaki tanımlaması ilginçtir çünkü Viktorya dönemi kadınları tutkudan arındırılmış birer ruhani varlık olarak görülmektedirler. Ancak Eliot'a göre kadında bulunan şeytani bir özellik olan fattanlık kadının karmaşık yapısını göstermektedir çünkü bir kadın hem itaatkâr hem de şeytani olabilmelidir.

Yukarıda anlatılan sebeplerden dolayı Viktorya döneminde erkekler için evlenilecek bir kadında bulunması gereken özellikler şu şekilde sıralanabilir: müzik bilgisi, kuşlar gibi şarkı söyleyebilmesi, uysallık, kadınsı olmak, yüzünde parlaklık, çiçek gibi bir güzellik ve fattanlık. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta kadınlar müzik ve müzikal cazibe ile ilişkilendirildiği için doğal olarak müzik ve erkekler arasında zıt bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Romanda bu şu şekilde karşımıza çıkar. Rosamond kardeşi Fred Vincy'yi flüt çalarken görünce ondan flüt çalmayı bırakmasını çünkü flüt çalan bir erkeğin aptal gibi göründüğünü söylemiştir. İşte tam bu noktada müzik cinsiyet rolleri arasında ayrışma çizgisi olarak karşımıza çıkar. Kadının doğasına atfedilen müzik kadınsı özellikler barındırmaktadır. Bu sebeple Viktorya döneminde erkeklerin müzikle uğraşması uygun değildir çünkü bu kadınsı bir özelliktir.

Benzer şekilde Sir James de kadının, itaatkâr özelliklerinin önemine vurgu yaparak her kadının kocasına eşlik edebilmesi için mükemmel bir at binicisi olması gerektiğini söylemektedir. Bu noktada Bay Farebrother kadının eşine yardımcı olması ve ona destekçi ve refakatçi olması gerektiği konusunda şu sözleri söylemektedir: *İyi bir eş ve iyi bir kadın kocasına onun daha bağımsız olabilmesi için her anlamda yardım etmelidir.* Caleb Garth ne kadar iyi olursa olsun bir kadının kocası tarafından ona dayatılan hayata katlanmak zorunda olduğunu söylemektedir. Dorothea'nın Ldygate'ı belalardan kurtarmak için gösterdiği çabayı yorumlayan Bay Farebrother bu çabalara her ne kadar sempati ile yaklaşılması gerektiğini belirtse de yine de bir erkeğin yapabileceği yardımın çok daha etkili olacağına inandığını

belirtmeden de edemez. Bununla birlikte bu konuda Sir James daha katıdır. Kesinlikle bir kadın çok temkinli olmalı ve dünyayı ondan çok daha iyi bilen insanları dinlemelidir. Lydgate ile ilgili gerçeklere ulaşarak onu aklamayı kafasına koyan Dorothea bu gibi cesaret kırdırıcı sözlere boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Middlemarch romanındaki Viktorya toplumunda sadece erkekler değil aynı zamanda kadınlar da kadınlara belli sınırlamalar konulması gerektiğine inanıyorlardı. Bay Featherstone'un kız kardeşi Bayan Walue, Bayan Bulstrode'u bu konuda eleştirerek şunları söylemektedir: *“Kırkıktan sonra bir kadının aklının bir karış havada olması ve her şeye olur olmaz kahkahalar atması bir kadın için hiç de uygun olmayan bir davranıştır”*.

Dorothea Brook'un evlendikten sonra Casaubon'a gösterdiği itaatkâr bağlılık onu mutlu etmiş ve bu evlilik ile ilgili öngörülerini doğrulamıştır. Casaboun kendisinden yaşça küçük bir bayanla evlenmesi ile ilgili şu ifadelere yer vermektedir: kariyeri iyi olan bir erkek evlenecek kadını seçerken çok dikkatli olmalı ve onda bazı özellikler aramalıdır. Genç olması bir kadında aranacak en önemli özelliklerdendir. Çünkü kadın ne kadar genç olursa o kadar itaatkâr ve dini ilkeler ile yaradılış faziletine sahip olarak daha eğitilebilir olur. Böyle genç bir kadına hiçbir şey sunmadan karşılığında ondan ailevi mutluluk bekleyebilirsiniz.

Casaubon'un Dorothea'ya yazdığı mektup onunla ilgili görüşlerini açıkça ortaya koymaktadır. Casaubon Bütün Mitolojilerin Anahtarı adlı eserini tamamlayabilmek için Dorothea'dan gerekli bütün yardımı alabileceğini ve daha ağır işlerde ondan faydalanabileceğini öngörmüştür. Dorothea zihinsel yetenekleri ile itaatkâr ruhundan dolayı Casaubon'un hayatında büyük bir boşluğu doldurabilecek bir eş adayıdır çünkü Casaubon kendisine bir sekreter aramaktadır. Casabubon daha önce Bay Brook'a Dorothea için mükemmel bir sekreter benzetmesi yaparak niyetini belli etmiştir aslında. Casaubon' un ideal bir eşte aradığı tek özellik onun koşulsuz itaat eden bir sekreter olmasıdır. Bu sebeple Casaubon'un Dorothea'ya yazdığı mektup sevgi ve aşk bağlamında hiçbir anlam ifade etmeyen profesyonel bir iş daveti olmaktan öteye geçmemiştir. Ancak Dortohea bu durumu her zaman tersten

okumaya çalışmıştır. Şöyle ki Sir James'e konuyla ilgili şunları söylemektedir: *"Her ne kadar gerçek orda bir yerlerde olmasına rağmen cahilliğimden dolayı her zaman karar vermekte zorlanıyor ve gerçeği göremiyorum."* Clifford'un ifadesiyle Casaubon'un mektubu onun insanları bir araç olarak gördüğünün kanıtıdır. Clifford, Casaubon ile ilgili görüşlerinde daha da ileri giderek şunları söylemektedir: *"Casaubon dünyayı aydınlatmak için üzerinde çalıştığı projeye hizmet edecek sadık ve iyi eğitilmiş bir köpek aramaktadır. Böyle bir hizmetkârda onun amaçlarına ulaşabilmesi için gerekli bazı özellikler bulunması gerekmektedir ve her ne kadar böyle bir hizmetkâra genç bayanlar içinde çok rastlanmasa da Dorothea aranan bu özelliklere uygun bir kadındır".*²⁸³

Görünen o ki Casaubon çok çalıştıktan sonra biraz ara verirken yorgunluğunu dindirecek bir kadının yoldaşlığına ihtiyaç duymaktadır. Ne yazık ki Dorothea Casaubon için çalışmalarına ara verdiğinde onu eğlendirecek ve dinlendirecek bir eğlence ve oyun objesi olmaktan öteye geçememektedir. Casaubon'un son zamanlarında ise Dorothea onu rahatlatan bir hemşireden başka bir şey değildir. Çünkü artık hayatının son demlerini yaşamakta ve yalnızlaşmaktadır. Bu sebeple Casaubon yıllar geçip gitmeden ve çok geç olmadan artık evde tadabileceği bütün zevkleri tatmak istemektedir. Aynen Casaubon gibi Bay Trumbull'un da eşi ile ilgili görüşleri benzer niteliktedir. Bay Trumbull'un şu sözleri bu konudaki görüşünü açıkça ortaya koymaktadır: *"Eğer bir erkeğin hayatı kendisi için değerliyse eşini kendisi için bir hemşire olarak düşünmelidir. En azından ben evli olsaydım öyle yapardım."*

Casaubon Dorothea'dan hayatın her alanında çok kibar bir hanımefendi olmasını ve kocasının zekâsına güvenerek ona değer vermesini beklemektedir. Eliot burada erkeklerin kadınlar ile ilgili bencilce düşüncelerini açıkça göstermekte ve toplumda bir kadının kocasını mutlu etmesi gerekliliği varken kocanın böyle bir sorumluluğu olmadığını göstermektedir. Eşlerini birer hemşire, sekreter ya da hizmetkâr olarak gören erkekler için evlilik

²⁸³ Clifford, A.g.e., s.68

onlara büyük bir rahatlık getirmektedir. Benzer şekilde Lydgate de çok çalışan bir erkek için en iyi şeyin evlilik olduğunu belirterek şunları söylemektedir: *“Artık erkek kişisel dedikoduların hedefi olmaktan uzak evinde istediği her şeye sahiptir ve artık dinginlik ve özgürlüğü elde edebilir .”*

Casaubon evliliği boyunca Dorothea’yı hiçbir itirazda bulunmaksızın isteklerini yerine getiren bir nesne olarak görmüştür. Ölümünden sonra bile Dorothea’nın ona olan itaatini devam etmesini istemektedir. Bu konuda ondan her istediğini yapmasını ve öldükten sonra yarım kalan çalışmalarını bitirmesini istemesi Casaubon’un bir kez daha ne kadar bencil olduğunu göstermektedir. Ancak daha sonra Casaubon yazdığı vasiyetnamede ölümünden sonra Dorothea’nın Ladislav ile evlenmesi halinde bütün servetinden yoksun bırakılmasını istediğini Dorothea da öğrenmiştir. Casaubon’un Dorothea’dan ölümünden sonra bile beklediği bu itaatkâr tutumu Stuart Mill *The Subjection of Women* adlı eserinde bize şu şekilde hatırlatmaktadır: *“Erkekler kadınlardan sadece onlara itaat etmelerini değil aynı zamanda onlardan duygularını da istemektedirler. Çok zalim olanlar haricinde bütün erkekler kadınlardan onlara zorla değil ama istekli birer köle olmalarını ve tamamen erkeklere bağımlı kalmalarını istemektedir. Bu nedenle erkekler kadınların zihinlerini esir etmek için bütün enstrümanlarını kullanmışlardır”*.²⁸⁴

Casaubon Middlemarch romanındaki diğer erkek karakterlerden farklı değildir. Hepsi birbirine benzemekte ve aynı dominant gücü temsil etmektedirler. Eliot romanın neredeyse tamamında ciddi işlerle uğraşmayı ve doğru bilgiye ulaşabilmeyi amaçlayan bütün aktiviteleri erkekler üzerinden göstermektedir. Ne yazık ki kadınlar daha nazik şeylerle uğraşıp kocalarını ya da babalarını mutlu etmekle meşgul olmuşlardır. Özellikle erkeklerin kadınlar ile ilgili önyargıları Viktorya dönemi kadınıni sınırlamakta ve başta eğitim olmak üzere birçok alandan onları yoksun bırakmaktadır. Bu durumu Mill şu şekilde ifade etmektedir: *“erkekler kadınlarla eşit olma fikrine henüz*

²⁸⁴ Mill, A.g.e., s.78

katlanabilecek seviyeye gelememiştir.²⁸⁵ Klasik eğitim Middlemarch'ta kadın ile erkek arasındaki entelektüel ayrışma noktasını oluşturmaktadır. Bu sebeple kadınlar eğitimi erkeklerin güç ve bilgeliğe dünyasına girebilmek için bir araç olarak görmekteyler. 1880 yılına kadar dönemin kadınsı romanları erkeklerin aldıkları eğitim seviyesine ulaşabilmeyi amaçlayan kadınların hikâyelerini anlatmaktadır. Romanlarda genellikle kadın kahraman gerçek bilgiye ulaşabilmek için klasikleri incelemekte ve bu onun için tek amaç haline gelmektedir.²⁸⁶

Bu noktada Eliot ataerkil toplumda kadınlara atfedilen ve tarihsel olarak kabul gören nesne, boş sayfa ve itaatkâr yaratık benzetmelerine meydan okumaya başlayarak, kadınların daima bir şeyler öğrenmeye çalışan ve hayatta bir işe yarayan insanlar olarak değerli varlıklar olduklarını göstermek istemiştir. Bu sebeple Eliot bir yazar olarak babaları ya da eşleri için bir nesne ya da boş bir sayfadan daha değersiz görülen kadınların çılgınlığı olmuş ve kadın bir yazar olarak bunun başarılabilirliğini göstermiştir.

²⁸⁵ Mill, A.g.e., s.57

²⁸⁶ Showalter, A.g.e., s.292-311.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENİNDE ROMANIN ANALİZİ

2.1- Yazarın Biyografisi

İngiltere'de Kraliçe Victoria'nın hüküm sürdüğü 1830'lu yıllardan 1900'lerin başına kadar süren Viktoryen dönemde kadınlar önce babasına, sonra kocasına aitti. Kişisel malvarlığı edinemez, 1857'ye kadar boşanamaz, sonrasında boşansa da çocukları dâhil hiçbir hak iddia edemezdi. Her genç kızın hayallerini sadece beyaz gelinliğin süslemesi gerekirdi. Eğitim görmek erkek çocuklara mahsustu, erkek egemenliğin en güçlü sığınağı "erkeğin kültürü ürettiği, kadının doğaya ait olduğu" düşüncesi bugünkü gibi çürümeye yüz tutmuş bir varsayım değil, katı gerçektir. Kadınlar okula gitse dahi dikiş, örgü, ev ekonomisi, resim veya müzik öğrenebilirdi. Dönemin aydınları dâhil tüm erkekleri hassas ve korunmaya muhtaç varlıklar olan kadınlardan itaat etmelerini, çocuk doğurmalarını ve evde oturmalarını isterdi.²⁸⁷

Böyle bir dönemde, İngiltere taşrasınının katı kurallarıyla yetişen ama hepsine başkaldıran, kendinden büyük erkeklerle evlilik dışı ilişkiler yaşayan, felsefe çevirileri ve gazetecilik yapan Mary Anne Evans'ın, ciddiye alınabilmek için romanlarını "George Eliot" takma adıyla yayınlaması elbette çok anlaşılırdı. Bir makale yazarak yerden yere vurduğu aşk ve evlilik masallarından ibaret aptalca romanlar yazan kadın yazarlardan biri olmayı reddediyor ve ataerkil bir toplumda gerçek bir kadın olarak saygı görmek istiyordu.²⁸⁸

Romanlarını entelektüel birikimiyle ustalıklı dokuyan Evans için ünlü yazar D. H. Lawrence, "*salt olayları anlatmayı bir kenara bırakarak aslında her şeyi başlatan oydu*" demişti. 1970'lerden sonra onu okuyan feministlerin, hayat ve şartlarla "denize kavuşmaya çalışan ırmak" gibi mücadele eden,

²⁸⁷ Françoise Basch, *Relative Creatures: Victorian Women in Society and the Novel*, Schocken Books, New York, 1974, s. 95.

²⁸⁸ Thomas Pinneve, *Essays of George Eliot*, Columbia Univ. Press, New York, 1963, s.199-206.

belki başarılı olamayan ama asla yılmayan, tam da bu sebeple etten ve kemikten bir gerçeklik kazanan kadın kahramanlarını "ılımlı" olmakla eleştirmeleri haksızlıktı. Zaten Virginia Woolf, "hemcinslerinin gururu ve ideali" Evans'ı, Times'ın kitap ekinde 1919'da yayınlanan makalesinde "*Önüne çıkan her engel yolunu genişletti. Herkesi tanıyordu. Her şeyi okuyordu. Böyle bir akıl için her şey kazançtı. Tüm deneyimi algısının katmanlarından süzülerek onu besledi ve zenginleştirdi*"²⁸⁹ sözleriyle tüm zamanlar adına savunmuştu.

Henry James'in dış görünüşünü "*huşu yaratan görkemli çirkin*" olarak tanımladığı ama romanlarını övdüğü Mary Anne Evans'ın mücadelesi, 22 Kasım 1819'da doğduğu taşra kentlerinden biri olan Warwickshire'da başladı. Marangoz olan babası varlıklı bir adamdı. Bu sayede istediği zaman Arbury kütüphanesine girebiliyordu. Burada daha sonra romanlarında etkisi hissedilecek olan Yunan klasiklerini de okuyarak kısa süren eğitimini derinleştirdi. Anglikan Kilisesi üyesi olan ailesinin dindarlığına karşı tepkileri henüz o yıllarda başladı; dinin katı ve dogmatik öğelerini reddediyordu. 1836'da annesi ölünce evin bakımı ona geçti, 4 yıl sonra erkek kardeşi de evlenince babasıyla beraber Coventry'ye taşındılar. Orada yakınlaştığı, Charles ve Cara Bray'in, döneme göre radikal liberal görüşlerin tartışıldığı evinde yeni fikirlerle tanıştı. Dogmatik inancı reddederek kiliseye gitmeyi kesti ve 1846 yılında David Strauss'un "İsa'nın Hayatı" kitabını İngilizce 'ye çevirdi. 1849'da ölen babasının cenazesinden sadece beş gün sonra Bray çiftiyle İsviçre'ye gitti. Bir süre Geneva'da yaşadı, 1950'de yazar olmak amacıyla Londra'ya yerleşti. Çevirisini yayınlayan John Chapman'ın evinde kalıyordu ve onun sayesinde dönemin en iyi dergilerinden biri olan, "felsefi radikaller" olarak anılan reformcuların düşüncelerini açıkladığı Westminster Review'da editör yardımcısı olarak çalışmaya başladı. Bir süre John Stuart Mill'in de editörlüğünü yaptığı dergide Evans makaleler ve kitap eleştirileri yayınladı; entelektüel kimliğiyle sivrildi.²⁹⁰ Virginia Woolf'un babası Leslie Stephen,

²⁸⁹ Virginia Woolf, **George Eliot, The Common Reader**, Harvest Books, New York, 1953, s.176.

²⁹⁰ Haight Gordon, **George Eliot: A Biography**, Oxford Univ. Press, New York and Oxford, 1968, s.493, 495, 535.

hayatını ve eserlerini incelediği uzun makalesinde bu özelliğine "*Bilgiye hakimiyeti sıra dışıydı, döneminin hiçbir yazarının onun kadar geniş entelektüel kültürü yoktu*" diyerek dikkat çekti.²⁹¹

Ama elbette her şeyin bir bedeli vardı. Fransızca, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca bilen Evans'ın sahip olduğu bilgiyle o dönemde kadına biçilen, "evlilik ve annelikle" sınırlanan rolü benimsemesi düşünülemezdi. John Chapman, Herbert Spencer gibi evli ve kendinden yaşça büyük erkeklerle yaşadığı ilişkiler büyük tepki çekti. 1851'de tanıştığı, çalışmalarında ona ömür boyu destek olan filozof ve eleştirmen George Henry Lewes de evliydi ve boşanması mümkün değildi. Yine de sosyal çevrelerine meydan okuyarak 27 yıl süren, imzanın gerekli olmadığı, sahici bir aşk yaşadılar. Beraberliklerinin on yedinci yılında, Evans'ın romanlarının sıkı bir hayranı olan Kraliçe Victoria'nın kızı Prenses Louise ile tanıştırmaları sayesinde mücadelelerinin karşılığını aldılar ve çevrelerinde Evans'ın baştan beri tanımladığı gibi "karı koca" olarak kabul gördüler.²⁹²

1954'te kendileri için balayı sayılabilecek Almanya seyahatine çıkmadan önce Evans, bir yandan Hegel felsefesinden kopuşu temsil eden Ludwig Feuerbach'ın "*Hıristiyanlığın Özü*" kitabını çevirip notlar alarak, makaleler yazarak yeniden yorumluyor, bir yandan hiç bir zaman yayınlanamayan, Spinoza'nın "*Ahlak'ının çevirisi üzerinde çalışıyordu*". Özellikle Feuerbach onun üzerinde derin izler bıraktı; ondan edindiği "*Kilisesiz bir İsa*" anlayışı, Tanrı'nın, iyilik kavramının insanı bir ideali olduğu" düşüncesi eserlerinin ruhunu oluşturdu. "*Eski din bize cennet size yardımcı olacak derdi, yenisi bize birbirimize yardım etmeyi öğretecek*" diyordu. Bencillik ve para hırsının insanı manevi olarak tükettiğini düşünüyor, bu

²⁹¹ Woolf, **A.g.e.**, s.180

²⁹² Haight, **A.g.e.**, s.535

tutkularından arınılırsa hayatın güzelleşeceğini umuyor, insana dair inancını her daim koruyordu.²⁹³

Almanya seyahatini tamamlayıp İngiltere'ye dönünce, kendine "George Eliot" adını seçerek roman yazmaya başladı, ilk hikâyeler serisi olan "Dini Hayattan Manzaralar" 1858 yılında yayınlandı. Ana karakterini babasından esinlenerek yarattığı ilk romanı "Adam Bede" ile edebiyat çevrelerinde büyük başarı kazandı. Yazarının kim olduğuna dair dedikodular artınca Evans, gerçeği açıklamak zorunda kaldı. Ancak Charles Dickens, bu gerçek ortaya çıkmadan çok önce, romanı okur okumaz George Eliot'ın aslında bir kadın olduğunu anlamıştı; belki yazar duyarlılığı, belki de kadın karakterlerin mücadele tarzı sayesinde. Eliot otobiyografik özellikler taşıyan, merkezinde kendine çok benzeyen Maggie ve elbette her daim kıskandığı, Lewes ile olan ilişkisi yüzünden koptuğu erkek kardeşinden esinlendiği Tom'un bulunduğu romanı "The Mill on the Floss" ile ününü perçinledi. Kadınsı özellikleri yüklediği erkek kahramanı Silas Marner'in adını taşıyan romanında, altınlarını kaybederek bir kız çocuğu bulan ve onu anne gibi yetiştiren bir adamın öyküsünü anlattı. Bu romanda bir yandan tuttuğu her şeyi altına dönüştüren Kral Midas efsanesini de ters yüz ediyordu. 1871 yılında ana karakter Dorothea Brooke'un cinsel ve zihinsel gelgitlerini içi içe geçmiş hayatlarla birlikte anlattığı, başyapıtı sayılan "Middlemarch" yayınlandı. Henry James tarafından "ayrıntının hazine evi" olarak adlandırılan romanda Dorothea'nın evliliğini bitirmeye hazır olmaması, günümüz feministleri için hayal kırıklığı oluşturuyordu. Dorothea yenilmişti belki ama hikayesi gerçekçiydi. Ne de olsa "gerçeği ısırsak acı tatları olduğunu" fark ederdik; dahası hayatta "yenilgiden çok daha kötü olan zaferler vardı".²⁹⁴

Daha sonra yayınlanan "Romola" ve "Daniel Deronda" kitapları da büyük beğeni kazandı. Bu arada sevgilisi ve manevi kocası Henry Lewes hastalandı. 1878'in sonunda onu kaybetmesi, Evans'ı "korkunç zayıf ve siyah

²⁹³ Rosemarie Bodenheimer, *The Real Life of Mary Ann Evans: George Eliot, Her Letters and Fiction*, Cornell University Press, 1994, s.359

²⁹⁴ Haight, *A.g.e.*, s.520

uzun elbisesinin içinde kendinin bir gölgesine dönüştürdü. Ama pes etmedi çünkü "yapacak daha çok şey vardı ve dünya dayanılmaz derecede ilginçti". Zaten bu yüzden sadece odasında oturup yazı yazan bir yazar olmadı hiçbir zaman. Sanayi Devrimi'nin etkilerinin hissedildiği ülkesinde, yoksul ve zengin arasındaki gerginlikler de romanlarında yer bulmuştu. Hatta bir ara İrlanda'nın bağımsızlığı için yapılan bir gösteriye katılmış, imza kampanyaları yürütmüştü.²⁹⁵

Birkaç yıl önce, Evans'ın mektuplarından yola çıkarak kişiliğini incelemeyi deneyen bir kitap yazan Prof. Dr. Rosemarie Bodenheimer, bu cesur kadının çok yönlülüğünü şu ifadelerle anlattı: "Eliot hayatı boyunca birçok maske yaratmak zorunda kaldı. Maskelerin hepsi aldatmacaydı ve yaşadığı döneme göre değişiyordu. Bazen sessiz ve meçhul bir kadın, bazen dedikoduların gözde kahramanı, bazense saygı duyulan ünlü bir yazardı". Belki de bu yüzden sadece George Eliot değil, "Polly Ann" gibi mutluluğu çağrıştıran takma isimler kullandı.²⁹⁶

Lewes'in ölümünden iki yıl sonra, 1880'de yine herkese meydan okuyarak kendinden 20 yaş küçük ABD'li bankacı John Cross ile evlenen ama aynı yıl hayata veda eden Evans, otobiyografik özellikler taşıyan romanı "The Mill on the Floss" hakkında yazdığı bir mektupta, neden bugün dahi zevkle okunabileceğinin ipuçlarını veriyordu: "*İnsanların kitaplarını okuduklarında, kendilerinden her yönüyle farklı olanların dahi acılarını ve sevinçlerini hayal edebilmelerini ve aslında sadece yorulmadan hatalar yapan varlıklar olduğumuza dair sonsuz gerçeği hissedebilmelerini istedim.*"²⁹⁷

İngiltere'de akademi, sanat ve yayın dünyasından 400 kadın arasında yapılan 'hayatınızı değiştiren kitaplar' konulu araştırmada "Middlemarch" romanı dördüncü olarak büyük bir başarı elde etmiştir. Eliot bugünün yazarlarında artık neredeyse kaybolmuş bir erdem olan "düşünceleriyle örtüşen bir hayat" yaşamanın bedelini, ömür boyu endişeli bir ruh haliyle ve bitmeyen baş ağrıları ile yaşayarak fazlasıyla ödemiştir. Ancak yine de

²⁹⁵ Pinneve, **A.g.e.**, s.199-206.

²⁹⁶ Bodenheimer, **A.g.e.**, s.365

²⁹⁷ George Eliot, **The Mill on the Floss**, Penguin Pub., London, 1985, s.49

bugüne kadar sadece iki kitabının, hem de diğerleriyle karşılaştırıldığında tali öneme sahip "Düşürülen Maske" ve "Silas Marner" in Türkçe'ye çevrilmiş olması yazarın ülkemizde yeterince tanınmadığını ya da görmezden geldiğinin açık bir göstergesidir.

2.2- ESERİN ÖZELLİKLERİ

2.2.1- Üslup

Bu tez kapsamında "Toplumsal Cinsiyet" konusu ile ilgili sosyolojik çözümlemesi yapılan "Middlemarch" romanı özelinde Eliot'ın kendine özgü üslubu, birkaç başlık altında incelenebilir.

Anlatım açısından değerlendirilecek olursa George Eliot'ın 1871 yılında yayımlanan *Middlemarch* adlı romanı, çoklu olay örgüsü ile kurgulanmış metinsel yapısıyla Viktorya dönemi gerçekçi romanlar arasında yerini almıştır.²⁹⁸ Kurgusundaki "panoramik" özelliği ile bu roman, farklı roman kişilerini topluluk düşüncesi altında birleştirerek yarattığı "ilişkiler ağını", bu ilişkiler yumağı içindeki iletişim kopukluğunu ve kişisel çatışmaları, çoklu olay örgüsünün sağladığı bakış açısı çeşitliliği içinde yansıtan ve inceleyen gerçekçi bir romandır.²⁹⁹ Genel olarak değerlendirildiğinde, gerçeğin aslına sadık bir biçimde gözlemlenmesi; sıradan olayların, kişilerin ve mekânların betimlenmesi gibi gerçekçilik ekolüne ait ilkeler, Viktorya dönemi romanına ve özelde de Middlemarch'a hâkimdir.³⁰⁰ Romanın alt başlığı "A Study of Provincial Life", kurgusal anlatımda kasaba hayatının inceleneceğini haber vermekte ve bu incelemenin önceki romanlardan farklı olacağına işaret etmektedir.

"İnsanlık tarihiyle ilgili çok şey bilmeyi ve gizemli karışımın Zamanın çeşitli deneylerinde nasıl hareket ettiğini önemseyen her kimse, Azize

²⁹⁸ Peter Garrett, *The Victorian Multiplot Novel*, Yale University Press, New Haven, 1980, s.86

²⁹⁹ Catherine Neale, *George Eliot, Middlemarch*, Penguin Books Ltd., London, 1989, s.342

³⁰⁰ René Wellek, *"The Concept of Realism in Literary Scholarship" Concepts of Criticism*, Yale University Press, London, 1963, s.222

Theresa'nın yaşamı üzerinde, en azından kısaca durmamıştır ki?" ³⁰¹ sorusuyla başlayan roman, okuru "gizemli karışımın... nasıl hareket ettiğini" görmeye davet ettiği bir "deney" gibi sunulmaktadır.³⁰² Romanın hemen başında anlatıcının deneyin yapıldığı bu dünyanın dışında duran, tarafsız bir gözlemci gibi konuşması, bu edebi deneyin hem karmaşık ve bakış açısı çeşitliliğini ön görmekte hem de anlatıcı ile okur arasındaki diyalogun daha yoğun bir tartışma havasında geçeceğini göstermektedir. Çünkü David Carroll'ın belirttiği üzere okur, yaşadıkları kurgusal dünyayı ve birbirlerini anlamaya çalışan roman kişilerini yorumlama ve eleştirme görevini üstlenen anlatıcıyı da yorumlamak durumundadır. Peter Garrett'in da belirttiği gibi "roman kişileri ve okur arasında kurulan bağ, yorumlama sürecinden doğmaktadır".³⁰³ Bu süreç değişime ve gelişime elverişlidir. Roman kişilerinin yaşadıkları deneyimlere gösterdikleri tepkiler, yorum çeşitliliğini getirmektedir. Bu sebeple *Middlemarch*, yorumlama edimi ile ilgili bir romandır.³⁰⁴ Dolayısıyla, romanın metinsel yapısı içine serpilmiş edebi ipuçlarının yardımıyla metnin anlamlarını alımlama sürecinde ortaya koymak, kavramak ve metne yeni anlamlar yüklemek, okurun kurgusal olaylara ve roman kişilerine nerden ve nasıl baktığına bağlıdır; diğer bir deyişle yapısındaki "çoklu olay örgüsü" yöntemiyle olay örgüsü çeşitliliği sağlayan bu roman okura, aynı zamanda bakış açısı çeşitliliği de sunmaktadır. Bu metinsel yapı, okurda bazı tepkiler oluşturma amacındadır. Diğer bir deyişle bu yapı, okurun tepki vermesi gereken "perspektif dünyasıdır".³⁰⁵

Romanı kullanılan dil açısından değerlendirdiğimizde metinde yalın ve günlük bir dil kullanılmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış bir eser olması sebebiyle bu kullanımlar gayet normaldir. Ancak Eliot, eserini oldukça uzun cümleler kurarak ve çok uzun psikolojik tahliller yaparak yazmıştır.

³⁰¹ George Eliot, **Middlemarch**, Penguin Books Ltd., London, 1989 s.25

³⁰² John L. Tucker, "George Eliot's Reflexive Text: Three Tonalities in the Narrative Voice of *Middlemarch*". **Studies on English Literature**, Volume:31, London,1991, s.91

³⁰³ Garrett, **A.g.e.**, s.126.

³⁰⁴ Lawrence Rothfield, **Vital Signs, Medical Realism in Nineteenth-Century Fiction**. New Jersey, Princeton University Press, 1992, s.269

³⁰⁵ David Carroll, **George Eliot and the Conflict of Interpretations, A Reading of the Novels.**: Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s.169

Yalnızca mekân ve karakterlere dair yapılan betimlemeler ve psikolojik açıklamalar değil, metnin genelinde de cümleler çok uzundur. Kullanılan dil her ne kadar açık ve yalın olsa da cümlelerin uzun olması, detayların aydınlatılmasında oluşan zorluk sebebiyle ana dili İngilizce olmayan bir okur ve araştırmacı için kısmen de olsa dezavantaj oluşturur. Bununla birlikte belki de Eliot'ın kullandığı bu dil sebebiyledir ki Middlemarch yetişkinler için yazılmış en iyi romanlar arasındaki yerini almıştır.

2.2.2- Mekân ve Zaman

Romandaki olay örgüsü 1830-1832 yılları arasında yazarın hayal ürünü olarak yarattığı İngiltere'nin kırsal kasabalarından Middlemarch'ta geçmektedir. Roman karakterlerinden Lydgate'in Fransa ve Bulstord'un İngiltere'de yaşadıkları dönemin ve Dorothea'nın Roma'da Casaubon ile geçirdiği balayının anlatıldığı bölümlerin dışındaki olayların tamamı Middlemarch kasabasında geçmektedir.

2.2.3- Karakterler

Dorothea Brook

Romanın başkahramanı Dorothea Brook anne ve babasını çok küçük yaşta kaybetmiş, amcası Bay Brook tarafından büyütülmüş ve hala onunla birlikte yaşayan, akıllı, zengin, dindar, güzel, yardıma muhtaçlara yardım etmeyi hayatının gayesi yapmış sıra dışı bir kadındır. Dorothea'nın yardımseverliğini tarım işçileri için kalacak yereler tasarlamasından, Lydgate'in hastanesine büyük miktarlarda para bağışlayarak fakirlerin de buradan hizmet alabilmesini ve Lydgate' e doğrudan para vererek onun Bulstrod'a olan borcunu ödemesini sağlamasından anlayabiliyoruz. Onun bu kadar insan sever bir yapıya sahip olması temelde iyi karakterli birisi olduğunu bize göstermektedir. Dorothea bütün bu güzel huylarının yanında çok inatçı ve hırslı bir yapıya da sahiptir. Bu duruma örnek olarak ona yapılan onlarca tavsiye ve itiraza aldırış etmeden kendisinden yaşça çok büyük olan Casaubon ile evlenmesi gösterilebilir.

Mike Edwards'ın ifadesiyle romanın başında "epik yaşam arzusu ile Azize Theresa'ya benzetilen Dorothea, 19. yüzyıl Viktorya Dönemi kırsal toplumunun düşünce yapısı içinde yetişmiş, ancak bu toplumun düşüncelerini benimsemediği için bu topluma ayak uydurmakta zorlanan bir roman kişisi olarak yansıtılmaktadır. Aşağıdaki alıntılarda, Dorothea'nın kişiliğiyle ilgili önemli bilgiler vermektedir.

"Dorothea, Pascal'ın Pensées'inden çoğu bölümü ve Jeremy Taylor'ı gönülden biliyordu ve ona göre Hıristiyanlığın ışığı altında görülen insanların kaderleri, kadınsı modanın endişelerini Bedlam için bir uğraşa dönüştürüyordu. Ebedi sonuçlar içeren bir ruhani yaşamın endişeleri ile süs oyası ve yapay kumaş süslemelerine olan yoğun ilgiyi bağdaştıramıyordu. Zihni kuramsaldı ve doğası gereği, Tipton bölgesini ve orada kendi davranış kuralını da kapsayan, dünya ile ilgili bazı yüce düşünceleri arzuluyordu; yoğunluğa ve büyüklüğe tutkundu ve bu özelliklere sahip gibi görünen herşeyi kucaklama konusunda sabırsızdı; sanki şehitlik mertebesini arıyor, cayıyor ve sonra aramadığı zamanda yakalıyor gibi. Evlilik çağındaki bir kızın kişiliğindeki bu tip özellikler elbette kaderine karışmaya çalışacak ve bu kaderin, geleneğe, hoş bakışlara, kibire ve köpeksi çekiciliğe göre belirlenmesine engel olacaktı.

Bayan Brooke'un iri gözleri, dini gibi, çok sıra dışı ve etkileyiciyken, kasabanın genç bayanlar hakkındaki fikri son derece sevimli ve masum görüntüsü olan Celia'yı destekler nitelikteydi. Zavallı Dorothea! masum görünüşlü kızkardeşi ile karşılaştırıldığında, Celia bilgili ve deneyimliydi; insan zihni, onu süsleyen dış görünüşten çok daha gizemlidir.

Ama bu söylenti yüzünden Dorothea'ya önyargıyla yaklaşanlar, bu söylentiyle garip şekilde uyan çekiciliğini fark etmişlerdi. Çoğu adam at sırtındayken onun büyüleyici olduğunu düşünürdü. Açık havayı ve kasabanın çoğu özelliğini seviyordu, gözleri ve yanakları zevkle parıldarken, koyu bir sofuya pek benzemiyordu. Vicdani huzursuzluğa rağmen ata binmek, kendisine izin verdiği bir uğraştı; ilkelce, duygusal bir zevk aldığını hissediyordu ve ata binmeyi bırakmayı her zaman dört gözle beklemişti. ...

Yaşamın bütün doğrularını öğrenme konusundaki sabırsızlığıyla Dorothea, evlilik ile ilgili düşüncelerinde çok çocuksu görünüyordu. Eğer akıllı Hooker'ı evliliğinde yaptığı berbat hatadan kurtarmak için tam zamanında doğmuş olsaydı, kör olduğunda John Milton'ı ya da tuhaf alışkanlıklarına dayanmanın muhteşem dindarlık sayılacağı diğer büyük adamları kabul edeceğinden emindi; ama şüphesini ifade ettiği konuşmalarında bile 'Aynen' diyerek karşılık veren hoş, yakışıklı baron - sevgili olarak onu nasıl etkileyebilirdi

ki? En iyi evlilik, eşinin bir baba gibi davrandığı ve arzu edersen sana İbranice öğreteceği bir evliliştir.³⁰⁶

Görüldüğü gibi yazar, Dorothea'nın içinde yaşadığı toplumun düşünce sisteminden ne derece ayrıldığını ve nasıl dışlandığını göstermekte; hatta Dorothea ile Celia arasında farklılıklar olduğunu ifade etmektedir. Kardeşi Celia hayatı olduğu gibi kabul edip, sıradan zevklerle memnun olabilirken Dorothea, sıradan olanı ya "ihtişamla" süslemekte ya da kendi amaçları doğrultusunda yeniden yaratmaktadır.³⁰⁷ Bütün bunlara rağmen yazar Middlemarch kasabasındaki diğer genç bayanlara kıyasla, farklı ve sıra dışı düşünceleri olan Dorothea'ya karşı genel toplumsal yargıyı aşağıdaki sözleriyle eleştirmektedir:

Dorothea nasıl evlenmesin ki? - böylesine çekici ve ümit dolu bir kız? Uyanık bir adamın evlilik teklifinden önce tereddüt etmesine, ya da onun tüm evlilik tekliflerini reddetmesine neden olan, yaşamı düşüncelere göre düzenleme ısrarından ve uç noktalara olan sevgisinden başka hiçbir şey buna engel olamazdı. Hasta bir işçinin yanında aniden diz çökebilen ve Havariler zamanında yaşadığını düşünürcesine hararetle dua eden - bir Katolik gibi oruç tutma ve gece boyunca eski din kitaplarını okuma gibi tuhaf arzuları olan soylu ve varlıklı genç bir bayan! Böyle bir eş, politik ekonomi ve binek atı yetiştirmeye karışarak, gelirini yeni bir plana uygulama düşüncesiyle sizi güzel bir sabah uyandırabilir: insan böyle bir ilişki yüzünden tehlikeye atılmadan önce, doğal olarak iki defa düşünürdü. Kadınların zayıf fikirlere sahip olması bekleniyordu: ancak toplumun ve ev yaşamının en büyük koruyucusu, bu fikirlere göre hareket etmemektir. Akli başında insanlar, komşuları ne yaparsa onu yaparlardı ki eğer etrafta çok deli varsa insan onları tanıyıp uzak durabilirdi.³⁰⁸

Dorothea kendisine sekreterlik ve hizmetkârlık yapacağını bile bile kendisini bütünüyle Casaubon'a adeta adanmış ve onun ölümü ile de yıkılmıştır. Dorothea'nın bütün bu ilgisine rağmen Casaubon onun bu adanmışlığını inandırıcı bulmamaktadır. Zaten Dorothea Casaubon'un ölmeden önce yazdığı vasiyetinde onun kuzeni Will Ladislaw ile evlenmesini yasakladığını öğrenince bu bağlılığı ortadan kalkmıştır. Bu sebeple de

³⁰⁶ Eliot, A.g.e., s.30-31-32

³⁰⁷ Neale, A.g.e., s.163

³⁰⁸ Eliot, A.g.e., s.31

Casaubon'un Dorothea'ya öldükten sonra çalışmasını bitirmesini istemesi de Dorothea için hiçbir anlam ifade etmemektedir. Casaubon'un ölümünden sonra Ladislaw ile evlenen Dorothea artık bir birey olduğunu hissetmeye başlamıştır. Bu evlilik karşılıklı anlayış ve işbirliğine dayanmaktadır. Bu sebeple her ikisi de eşit bir bireydir. Bu evlilik ile birlikte Dorothea o eski hırslı, aktif, enerjik günlerine geri dönmüştür.

Edward Casaubon

Tüm vaktini bilimsel araştırmalarını tamamlamakla geçiren, orta yaşlı bir rahip olan Casaubon'un kişiliği, kendisi için yarattığı görüntüye ve kasaba halkının bu roman kişisi hakkındaki düşüncelerine göre şekillenmiştir. Yazar,

“din adamı komşusunun ruhunun iddia edilen büyüklüğüne karşı Bayan Chadwallader'in nefretinden, rakibinin bacakları konusunda Sir James Chettam'ın kötü düşüncesinden, Bay Brooke'un insanları anlamadaki başarısızlığından, ya da Celia'nın orta yaşlı âlimin dış görünüşüne odaklanan eleştirisinden çıkarılan her türlü ön yargıya, kesin sonuca karşıyım. Kendi döneminde bile en büyük adam olarak kabul edilen bir kişinin, ... Çeşitli, küçük aynalardaki bu gibi zararlı yansımalarından kaçabileceğinden emin değilim ve hatta kaşık üzerindeki yansımasına bakan Milton bile bir ahmak gibi göründüğünü kabul etmelidir.”³⁰⁹

diyerek okuru, insanların Casaubon'u tek bir açıdan, dış görünüşüne göre nasıl değerlendirdiği konusunda uyarmaktadır.

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı gibi, itici ve sevimsiz dış görünüşüne rağmen Casaubon'un, tıpkı diğer roman kişileri gibi, umutsuzluğunun ve başarısızlığının beslediği korkularıyla kendini kandırabileceği bir iç dünyası bulunmaktadır. Dolayısıyla diğer insanların ona yaptığı gibi, o da çevresindeki insanları kendi kişiliğine ve iç dünyasına göre yorumlamaktadır.

Yazarın kendi bakış açısı ile yaptığı açıklamalar, Casaubon'u giderek daha insani bir vücuda büründürmektedir. Ancak yazar, Casaubon'un bencilliği ve güvensizliğini; eserini yazma konusundaki başarısızlığının, eşi

³⁰⁹ Eliot, A.g.e., s.98

dâhil diğer roman kişilerini algılama biçimini ve diğerlerinin onun anlama biçimini nasıl çarpıttığını okurun kavramasını isteyerek yapmaktadır. Casaubon'un kişiliği ve bakış açısı, etrafındaki insanların onu nasıl düşündüğüne göre şekillendiği için Casaubon, başarısızlığının da diğer insanlar tarafından nasıl görüldüğünü düşünerek yorumlamaktadır:

“(Casaubon 'un zorlu entelektüel çabalarının) kendine özgü en büyük sonucu 'Key to All Mythologies' değil, diğer insanların açıkça göstermemesi nedeniyle, ona hakkettiği değeri vermediklerini düşündüren çarpık bilinciydi - onunla dalga geçen görüşlerin, onun yararına olmadığını söyleyen daimi şüpheli tahmin - başarı için çabalarında, hırsın melankolik eksikliği ve hiçbir şey başarmamışlığın itirafına karşı ateşli direniş”.³¹⁰

Bu alıntıda kendi bakış açısı ile yazar, kasaba halkının düşüncelerini yorumlayan Casaubon'un, insanların davranışlarını değerlendirmesini etkileyen “çarpık bilincinin” yarattığı dar bakış açısını ve insanlara karşı güvensizlik duygusunu okura göstermektedir. İkiyüzlü ve bencil bir karaktere sahip olan Casaubon Dorothea ile evliliğinin altında yatan gerçek niyetini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Dorothea Brooke'la evlenirken, ölümüm halinde onun rahatını nasıl sağlayacağımı düşünmem gerekiyordu. Ancak bir insanın rahatı, kendine ait büyük bir mal varlığı ile güvence altına alınamaz; tam tersine, öyle durumlar belirebilir ki, onu daha büyük tehlikelerle karşı karşıya bırakabilir. Onun şefkatli gayreti ya da Donkişotvari coşkusu ile ustaca oynamayı bilen bir adamın gönüllü kurbanı olacaktır; ve zaten böyle niyetleri olan bir adam yanı başında durmakta - geçici arzusundan başka hiçbir kural tanımayan ve bana karşı kişisel düşmanlığı olan bir adam - bundan eminim - kendi nankörlük anlayışı ile beslenmiş ve duymuş kadar emin olmamdan dolayı sürekli alay ederek dışa vurduğu düşmanlık. Yaşasam bile, dolaylı etkisiyle ne yapmaya çalıştığına kayıtsız kalamam. Bu adam Dorothea'nın ilgisini kazandı ve dikkatini çekti; onun için yaptıklarımın daha fazlasını hak ettiği düşüncesiyle zihnini açıkça etkilemeye çalıştı. Ölürsem - ve o bunu dört gözle bekliyor - kendisiyle evlenmesi için onu ikna edecek. Bu (Dorothea) için bir felaket, onun içinse zafer olacak. Dorothea bunu felaket olarak düşünmez: o (Dorothea'yı) her şeye inandırır; çünkü Dorothea'nın, tepki vermediğim için içten içe beni kınadığı, aşırı bağımlılık eğilimi var ve zaten kafası onun fikirleriyle dolu. Beni kolay yutulacak bir lokma ve yuvama dalmayı kolay bir

³¹⁰ Eliot, A.g.e., s.454-455

zafer sayıyor. Buna engel olacağım! Bu türden bir evlilik Dorothea için ölümcül olabilir. Will, çelişki dışında başka herhangi bir şeyde ısrar etmiş miydi? Bilgi konusunda, küçük hesaplar pahasına mükemmel olmayı her zaman dener. Din konusunda, ona uyduğu sürece, Dorothea'nın çılgınlıklarının basit yankısı olabilir. Bilginin gösterişli üstünlüğü ne zaman kayıtsızlıktan ayrı tutuldu? Onun ahlakına kesinlikle güvenmiyorum, ve amaçlarını gerçekleştirmesini sonuna kadar engellemek benim görevimdir.”³¹¹

Görülüyor ki Casaubon, Will Ladislav'ın Dorothea'ya olan duyguları konusunda tahminler yürütmekte; Dorothea'nın geleceğini güvence altına almak ve eşini, bir “tehlike” olarak gördüğü Will'den korumak istemektedir. Kısacası Casaubon'un dar bakış açısı bencil davranışlarını belirlemektedir.

Tertius Lydgate

Dorothea gibi, romandaki olay örgülerinden birinin başkişisi olan, romanın bütünü içinde de önemli bir yeri bulunan Tertius Lydgate, Lawrence Rothfield'e göre 19. yüzyıldaki “yeni doktor” kimliğini temsil etmektedir.³¹² Bu roman kişisi bir yandan, meslek dallarında uzmanlaşmanın görüldüğü, 1820'lerde rastlanan “yeni insan” tipini örneklemekte³¹³; bir yandan da bu kurgusal dünyadaki diğer roman kişileri, azizeye benzetilen Dorothea ve kendini temize çıkarmaya çalışan günahkâr püriten Bulstrode gibi, Lydgate de geleneksel “bilim adamı-kâşif” görüntüsüne uymaktadır. Carroll'ın bu görüşü çerçevesinde düşünüldüğünde anlaşılmaktadır ki, ortaçağda yaşamış azize Theresa'nın arzuları ile Viktorya dönemindeki toplumsal ölçütün onaylamadığı, Dorothea'nın arzularını karşılaştırarak kurgusal dünyasında bir “deney” yapan ve bu dönemde kahramansal davranışların imkânsızlığını okura gösteren yazar, geleneksel “araştırmacı-bilim adamı” rolünü ve bu rolün, 19. yüzyıl sonlarına doğru nasıl değiştiği konusunu Lydgate'in öyküsüyle göstermekte ve incelemektedir.

³¹¹ Eliot, **A.g.e.**, s.458

³¹² Clifford Marks, “*Middlemarch, Obligation, and Dorothea's Duplicity*”, Rocky Mountain Review, Volume:54, 2000, s. 25-41.

³¹³ Carroll, **A.g.e.**, s.162

Lydgate, azim ve sabırla mesleki ve bilimsel gelişimini sürdürmek istemekte; modern dünya anlayışıyla hayatın ve insanın biyolojik anahtarını, “ana doku”sunu, diğer bir deyişle, kökenini aramaktadır. Lawrence Rothfield, romandaki kurgusal dünyada Lydgate’in, “bilginin işlevini” temsil ettiğini söylemektedir.³¹⁴ “Patolojinin karanlık bölgelerini” keşfetmeye kararlı Lydgate, Rothfield’in dediği gibi, François Bichat’ın izinden yürümeyi amaç edinmiştir; onun çıplak gözle göremediklerini mikroskop kullanarak araştırmayı ve anatomik patolojiyi bilim dalı olarak geliştirmeyi istemektedir.³¹⁵ Ancak görünmeyene doğru yaptığı araştırmada insan vücudunu, sağlık ya da hastalık konularında doktorlara has görme eğilimine dayanarak incelediğinden, Lydgate’in bu araştırması sınırlıdır. Diğer bir deyişle, insan vücudundaki “ana dokuyu” araştıran Lydgate, bu dokunun ne anlam ifade ettiği konusuna karşı kördür.³¹⁶

Middlemarch kasabasında bir “Bichat” ve “Vesalius” olmayı hayal eden Lydgate’in iki temel özelliği bulunmaktadır; bunlardan ilki, Dorothea’dan farklı olarak, Lydgate kendi amaçlarının ne olduğunu bilmekte ve Casaubon’dan farklı olarak da, amaçlarını gerçekleştirmek için gayret göstermektir. İkinci özelliği Lydgate’in sonunda bu amaçlarını gerçekleştirmesini imkânsız kılacak kişiliğinde çatlak, kusurlu ve eksik yönlerinin bulunmasıdır. Farklı bir kişiliğe sahip olan Lydgate’in bakış açısı ve hayallerini gerçekleştirme çabaları ile kasabadaki geleneksel düşünce yapısı arasında çok ciddi bir çelişki vardır. Lydgate’in mesleki amaçlarını gerçekleştirmede arzulu ve hırslı doğası, olayları kendi bakış açısı ile yorumlamasına sebep olan, amaçlarını gerçekleştirmesini engelleyen zayıf yönleri ve kusurları ile çelişmektedir. Bununla birlikte, kasaba halkının bu “yabancı doktora” karşı takındığı önyargılı tavır da Lydgate’in kişisel ve mesleki gelişim amaçlarını etkilemektedir. Romandaki kurgusal anlatım boyunca yazar, Lydgate’i anlamaya çalışan okura, bu roman kişisini dikkatle değerlendirmesi ve farklı açılardan görmesi gerektiğini söylemektedir.

³¹⁴ Carroll, A.g.e., s.117-180

³¹⁵ Lawrence Rothfield, *Vital Signs, Medical Realism in Nineteenth-Century Fiction*, Princeton University Press, New Jersey, 1992, s.248

³¹⁶ Rothfield, A.g.e., s.250

Lydgate'in, Viktorya döneminde giderek yayılan kolera ve ateşli hastalıklar için araştırma hastanesi kurma çabaları, teşhis ve tedavi süreçlerinde modern tıp aletlerini (örneğin stetoskop, mikroskop gibi) ve yöntemlerini kullanması, kasabadaki diğer doktorların Avrupa'da tıp eğitimi görmüş bu yabancı, genç doktora karşı önyargılı tutumları, bilimselliğe olan tutkusu ile bunun sebep olduğu kibirli duruşu ve kadınlara olan zaafı Lydgate'in kişiliğini gösteren önemli özelliklerdendir.

Mary Garth

Dorothea ve Rosamond gibi romandaki olay örgülerinden birinin başkışisi Mary Garth'ın da tipik "evdeki melek" kavramına uymadığı görülmektedir. Rosamond'un güzelliği ile Mary'nin sade görüntüsü arasındaki zıtlığı yazar, kasaba halkının sesiyle okura açıklamaktadır: "*Middlemarch'taki erkeklerin çoğu, Bayan Vincy'nin dünyanın en iyi kızı olduğunu düşünüyor, bazıları ona melek diyordu. Aksine Mary Garth, sıradan bir günahkâra benziyordu; koyu tenliydi ve dağınık, iri siyah bukleli saçları vardı*".³¹⁷ Bu zıtlık okura, hem toplumun kadınlara nasıl baktığını, hem de Mary'nin bu düşünceye neden uymadığını göstermektedir. Ancak anlatıcının Mary'nin dış görünüşünün ötesinde okura göstermek istediği özelliği, dürüstlüğü ve zekâsıdır: "*Rembrandt, onu zevkle resmederdi. ... Çünkü Mary'nin erdemi, dürüstlüğü ve doğru sözlü olmasıydı*" sözleriyle onun karakterini anlatmaktadır.³¹⁸

Harriet Bulstorde

Toplumsal görüntüsünü karanlık ve belirsiz geçmiş hayatından yaratmış Banker Nicholas Bulstrode romandaki "püriten tiptemenin" bir yansımasıdır. Carroll'a göre Bulstrode, "Max Weber'in Protestan etik ve kapitalist ruhun birleşimi olarak tanımladığı, tipik püriten tiptemesinin klasik bir versiyonudur: insanın kişisel seçimi ve hayattaki günlük mücadelesinde

³¹⁷ Eliot, A.g.e., s.132

³¹⁸ Eliot, A.g.e., s.140

bunu haklı çıkarması, dünyevi ilişkilerinde ihtiyaç duyduğu arınma güvencesi isteğinden kaynaklanmaktadır”.³¹⁹ Bulstrode, Middlemarch kasabasına yıllar önce gelen yabancı bir adam olarak kendini yeniden yaratmış ve toplumsal beklentileri ile dini inançlarını birbirine karıştırmış bir kişilik özelliği göstermektedir. “*Kendini iki farklı hayatı sürdürürken bulan*”³²⁰ Bulstrode’un öyküsü, dindarlık ile şekillenmiş bir yaşam görüntüsü altında, toplumsal statüsünü kaybetme korkusuyla sürekli yaratıcısı ile konuşan ve davranışlarını haklı çıkarmaya çalışan bir adamın öyküsüdür. Bulstrode’un kişiliğinde iki farklı yön gözlemlenmektedir: etrafındaki insanlara hem dini inançları güçlü birisi gibi görünmekte, hem de bankerlik mesleğiyle uğraşmaktadır. Bulstrode’un dini inançları güçlüdür, ancak bu inançları kendine göre yorumlamaktadır. Bulstrode, geçmiş hayatının şüpheli ve bilinmeyen yönlerini, yasa dışı yollardan kazandığı mal varlığı sayesinde Middlemarch kasabasında yeniden yarattığı hayatında, kasabada hayır işleri yaparak ört bas etmiştir. Diğer bir deyişle bu, karanlık geçmişin üstüne kurulan bir hayatla, insanın hem kendini hem de diğer insanları kandırması gerçeğidir.

Celia Brook

Celia Brook Dorothea'nin idealizmini ve güzelliğini paylaşmayan, daha geleneksel karakterdeki küçük kız kardeşidir. Her ne kadar Dorothea'dan oldukça zeki bir kız olarak söz edilse de kardeşi Celia tam aksine sıradan bir kız olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal bölgede yaşayan Middlemarch topluluğunun gözünde uysal ve masum görünümlü Celia kocaman gözleri ve çarpıcı fiziğiyle Dorothea'dan daha fazla benimsenmekte ve kabullenilmektedir. Yazar davranışlarında ve insanlar üzerinde bıraktığı etkide sadece kardeşi Celia'dan farklı olduğu için Dorothea'yı alaycı bir ifade ile 'zavallı' olarak tasvir etmektedir. Celia Viktorya toplumunun bir kadından beklediği tüm geleneksel özelliklere ve güzelliğe sahiptir. Bütün hayatı

³¹⁹ Rothfield, A.g.e., s.157

³²⁰ Eliot, A.g.e., s.157

boyunca sevebileceği ve birlikte yaşayabileceği bir eş bulma hayalini kurmuştur. Bu hayaline Sir James Chettam ile evlenerek ulaşmıştır.

Rosamond Vincy

Rosamond Middlemarch kasabasının belediye başkanı ve orta sınıf bir fabrikatör olan Bay Walter Vincy'nin kızıdır. Rosamond bir kadının gerçek bir hanımefendi olması için gerekli bütün şartları kusursuz yerine getirmiş, bütün güzel özelliklere sahip ve bu sebeple şöhreti kasabada kendinden büyük kadınların arasında bile çokça yayılmış bir karakterdir.

Dorothea'nın sıra dışı kişiliğinin geleneksel kasaba toplumunda yarattığı çelişki, Rosamond'un öyküsünde de vurgulanmaktadır. Rosamond'un nasıl ideal bir eş adayı olarak görüldüğü, toplumsal gelenek ve yargılara ne kadar uyduğu açıkça anlatılmaktadır.

Rosamond'un "evdeki melek" olarak hayatına gireceğini, bilimsel çalışmalarından sonra eve yorgun geldiğinde kendini rahatlatacağını zanneden Lydgate'in beklentileri ile Rosamond'un bu doktorla evlenerek Londra'ya taşınma, kasaba hayatından kurtulma ve toplumsal statüsünü değiştirme konusundaki beklentileri çelişmekte ve bu durum Rosamond karakterini bize az çok tanıtmaktadır.

Arthur Brook

Dorothea ve Celia Brooke'un çoğu zaman şaşkın ve pek zeki olmayan amcasıdır. Her ne kadar çevresinde o dönemin en kötü toprak sahibi zenginlerinden biri olarak tanınsa da Parlamente'da Reform Tasarısının geçmesi için çalışmalar yapmıştır.

Sir James Chettam

Dorothea'ya âşık toprak sahiplerinden biridir. Ona olan aşkından dolayı Dorothea'nın tarım işçileri için tasarlamayı planladığı evlerin yapımı ve organizasyonunda Dorothea'nın hep yanında olmuş ona yardım etmiş ve

gönlünü kazanmaya çalışmıştır. Ancak Dorothea'nın Casaubon ile evlenmesinden sonra büyük bir hayal kırıklığı yaşayarak Dorothea'nın kardeşi Celia ile evlenmiştir.

Fred Vincy

Çocukluğundan beri Mary Garth' a âşık olan Fred Vincy Rosamond'un erkek kardeşidir. Ailesi ondan çok çalışarak iyi bir din adamı olmasını beklemiş ama o eğer bunu gerçekleştirirse Mary'nin onunla evlenmeyeceğine kendisini inandırmıştır. Amcası Bay Featherstone tarafından kendisine sürekli bir şeyler vaat edilerek büyütülmüş olması onu sorumsuz ve düşüncesiz biri yapmıştır. Sonunda Mary'nin babasının yanında bir işe girerek Mary'nin istediği profilde bir eş adayı olmuştur.

Will Ladislav

Will Ladislav Bay Casaubon'un fakir kuzenidir. Middlemarchta hiçbir malı mülkü yoktur çünkü zamanında büyükannesi fakir bir Polonyalı müzisyen ile evlenmiştir. Büyük idealleri ve bu ideallerini gerçekleştirmek için gerekli yeteneği ve enerjisi olan Ladislav'ın bir mesleği yoktur. Dorothea'ya âşık bu genç adam onunla evlenebilmek için kuzeni Casubon'un ölmesini beklemek zorunda kalacaktır.

Bay Humphrey Cadwallader ve Bayan Eleanor Cadwallader

Brook ailesinin komşularıdır. Bay Humphrey Cadwallader saygın bir rahiptir. Bayan Cadwallader ise çıkarıcı, çok konuşan ve insanların kasaba ile ilgili görüş ve fikirlerinde hiçbir zaman dürüst olmadıklarına inanarak herkesi kötüleyen bir karaktere sahiptir.

Bay Walter Vincy ve Bayan Lucy Vincy

Bay ve Bayan Vincy Middlemarch kasabasının saygın, üretken ve çalışkan iki karakteridir. Bu sebeple kasabada sevilen karakterlerdir. Ancak onların bu saygınlığı çocuklarının yaptıkları yanlış evlilikler ile gölgelenmiştir. Çocuklarını sosyal ve mesleki anlamda çok iyi yetiştirme gayreti içinde olmalarına rağmen hem Rosamond hem de Fred yaptıkları evlilikler ile anne babalarını hayal kırıklığının uğratmışlardır.

Bay Caleb Garth

Genellikle tarım ve arazi işleri ile ilgilenen dürüst kibar ve cömert bir iş adamı olan Bay Caleb Garth Mary Garth'ın babasıdır. Fred'i çok sevdiği için yanında işe alarak onun Mary'e biraz daha yakınlaşmasını bilmeden de olsa sağlamıştır.

Bay Camden Farebrother

Amatör bir doğa bilimci ve papaz olan Bay Camden Farebrother fakir ama zeki bir karakterdir. Fred ve Lydgate'in arkadaşı olan Bay Camden Farebrother Mary Garth'a âşıktır.

Nicholas Bulstrode

Vincy'nin kız kardeşi Harriet ile evli olan Nicholas Bulstrode zengin bir bankerdir. Çok katı ve dindar bir Metodist olan Bulstrode bu inancını Middlemarch kasabasındaki insanlar arasında da yaymaya çalışmaktadır. Bunun yanında Bulstord insanlardan sakladığı kirli bir geçmişe de sahiptir. İnanıldığı din onun kişisel hırs ve ihtiraslarına hizmet etmekte ve başka insanları da düşünmekten alıkoymaktadır. Yıllarca mutsuz bir adam olarak yaşamış ve hayattan hiçbir zaman zevk alamamış bir karakterdir.

Bay Peter Featherstone

Stone Court'taki yaşlı toprak sahiplerinden biridir. Caleb Garth'ın kız kardeşi ile evlenen Bay Peter Featherstone kendine güvenen ve başarı odaklı bir karakterdir.

Bay Hawley

Bulstrode'un düşmanı küfürbaz bir işadamıdır.

Bay Mawmsey

Middlemarch kasabasında manavdır.

Dr. Sprague

Middlemarch kasabasının doktorudur.

Bay Tyke

Bulstrode tarafından desteklenen bir din adamıdır.

Rigg Featherstone

Featherstone'un okuryazar olmayan oğludur. Romanda Bay Featherstone'un vasiyetini okuduğu mektupta karşımıza çıkmaktadır. Bay Featherstone bütün mirasını oğlu Fred yerine Rigg'e bırakmıştır. Aynı zamanda Rigg kasabaya Bulstrode'un karanlık geçmişini ifşa etmeye gelen John Raffles'in ziyaretine gittiği kişidir. Rigg'in ortaya çıkışı romanın önemli dönüm noktalarından birisidir.

John Raffles

John Raffles palavracı, hayatı ciddiye almayan ve sorumsuz bir kişiliğe sahiptir. Bunun yanında o, çok zekice ve kötü planlar yapabilen ve bunları

hayata geçiren kötü bir karakterdir. Bulstrode'un karanlık geçmişini tek bilen kişi olarak Lydgate'in de geleceği onun ellerindedir. Bulstrode bu karanlık geçmişinden kurtulmanın tek yolunun ancak John'un ölümüyle gerçekleşeceğine inanmaktadır.

2.3- "MIDDLEMARCH" ROMANINDA TOPLUMSAL CİNSİYET

Middlemarch romanında kadınların sadece yetersiz eğitim almaları sınırlı iş imkânları ya da erkek egemen toplumda erkeklerin istedikleri gibi elde edebildikleri her imkâna ulaşamamaları değil aynı zamanda, toplumun onlarla ilgili önyargıları, kadınlar ile ilgili yaptıkları dedikodular ve algıları kadınların hayatlarını zorlaştırmaktadır. Ancak bu basmakalıp düşünce ve önyargıların sadece erkekler değil kadınlar tarafından da kabul edildiği gerçeğini de unutmamak gerekir. Yazar bu önyargıları romanda ironik bir dille anlatarak kadınlar ile ilgili sabit fikirleri ortaya koymakta ve roman kahramanlarının kendilerini bu yüzden güvende hissetmediklerini anlatmaktadır. Bu bölümde erkeklerin kadınlar ile ilgili görüşlerine ve tutumlarına kısaca değinmeye çalışarak romanda var olan önyargılardan kısaca söz edeceğiz.

Romandaki yanlış algılardan ilki erkeklerin kadınlardan üstün olduğunun düşünülmesidir. Evrensel olarak kabul gören en önemli önyargı kadınların entelektüel kapasiteleri ile ilgilidir. Bu konuda toplumda genel kabul gören şey kadınların zihinsel ya da entelektüel süreçlere girebilme konusunda erkekler gibi yeterli ve uygun bir yapıya sahip olmadıklarıdır. Kadınlardan beklenen genellikle zayıf düşüncelerdir. Bu sebeple de kadınlardan bir hanımefendi gibi davranılması istenmekte ve belirli davranış kalıplarının içine sokulmaktadırlar. Romanda bu önyargılardan birine örnek olarak Bay Brook'un evinde verilen akşam yemeğinde James Chettam'ın emrinde çalışan işçiler ve tarımsal faaliyetlerle ilgili planlarını anlatırken yemeğe katılanlar arasında geçen konuşmalar verilebilir. Dorothea sözü edilen bu planlara genç bir hanımefendiden beklenmeyecek bir enerji ile tepki göstererek şunları söylemektedir: "*Parayı işçilerin daha fazla tarımsal faaliyet*

yaparak daha fazla para kazanabilecekleri boş arazileri kullanmaya harcamak, buralarda atlar ve köpeklerin cirit atmasından çok daha iyidir".³²¹ Bay Brook Dorothea'nın bu düşüncesine karşılık şu şekilde cevap vermiştir: "Biliyorsun ki genç hanımefendiler politikadan ve ekonomiden anlamazlar".³²² Bu şekilde bir kadın olarak Dorothea'nın politika ve ekonomi ile ilgili cahilliği yüzüne vurulmaktadır. Aynı akşam konuşma belgelerin nasıl daha etkili ve verimli bir şekilde tasnif edilebileceği konusuna gelince Bay Brook Casaubon'dan bununla ilgilenmesini istemesine rağmen Dorothea büyük bir heyecan ile söze girerek bütün dosyalamayı harf sırasına gelecek şekilde kendisinin yapabileceğini söylemiştir. Ancak burada Bay Brook kadınlar ile ilgili sabit fikirlerini göstererek şunları söylemektedir: "Genç hanımefendilerin belgelerimle ilgilenmelerine izin veremem. Çünkü onların akli bir karış havadadır." Bay Brook'un bu düşüncesi basmakalıp bir düşüncedir çünkü bayanları sabırsız olarak nitelemekte ve onları işleri düzgün yapabilecek yeterlilikte görmemektedir. Böylelikle bireysel farklılıklara bakmaksızın Bay Brook bütün kızları ve kadınları bir sınıfa sokmaktadır.

Bay Brook kadınların zekâsı ile ilgili düşüncelerini bütün kadınlara genellemektedir. Eski rahibin karısı Bayan Cadawallader'in Bay Brook'un politik duruşunun kasaba halkı tarafından çok çelişkili bulunduğunu söyleyerek onu eleştirmesi üzerine Bay Brook bu durumdan rahatsızlık duyduğunu belirterek şunları söylemiştir: "Bir kadınla politikayı tartışmam. Çünkü sizin cinsiniz düşünen varlıklar değil."³²³ Aslında burada Bay Brooke kendisi hakkındaki yaygın görüşleri kendi otoritesine karşı bir tehdit olarak algılamaktadır. Kendini güvende hissetmediği her durumda yaptığı gibi yine kadınlara karşı aynı sınıflandırmayı yapmaktadır. Benzer şekilde Bay Brook kadınların entelektüel kapasitelerini aşağılayarak onların müzik gibi sanat dallarıyla uğraşarak boş vakit geçirmeleri gerektiğini düşünmektedir. Çünkü ona göre kadın zihninin yumuşaklığına en uygun uğraşı alanları bunlardır. Bay Brook'a göre klasikleri okumak ve matematik gibi derin çalışma

³²¹ Eliot, A.g.e., s.457

³²² Eliot, A.g.e., s.460

³²³ Eliot, A.g.e., s.462

gerektiren alanlar kadınlar için çok zordur. Ona göre kadınlar bu tür alanları sadece belirli bir noktaya kadar ve yüzeysel olarak öğrenmelidirler. Bu konuda Bay Brook kadınların derin bilgiler edinebilme yeteneğine sahip olmadıklarını düşünmektedir.

Middlemarch romanında kadınlar ile ilgili olarak bu türlü önyargılara ve basmakalıp düşüncelere sahip tek kişi Bay Brook değildir. Dorothea'ya âşık olan genç toprak sahibi James Chettam'da Dorothea'nın dominant tavırlarından rahatsızlığını belirterek bununla baş edebileceğini düşünmektedir. James zekâsından hoşlandığı Dorothea'nın dominant tavırlarına katlanabilme konusunda hiçbir fikre sahip değildir. Çünkü ona göre erkek zihni her zaman için kadına göre daha avantajlı ve üstün bir konumdadır. Hatta o bu konuda daha ileri giderek erkeklerin cahilliklerinin bile kadınlarınkinden daha üstün olduğunu ileri sürmektedir.

Dorothea'nın kendine olan aşırı güveni ve olayları çabuk algılama yetisi her ne kadar James Chettam'ın hoşuna gitse de ileride evlenmeleri halinde Dorothea'nın bu dominant tavırlarının problem yaratacağını düşünmektedir. Bu konuda James erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğu gibi yanlış bir düşünce ile kendisini avutmaktadır. Bazı küçük ve önemsiz konularda kadınların haklı olması erkeklerin bu üstünlüğünü değiştirmez. James içinde yaşadığı toplumun kadınlar ile ilgili düşüncelerinin ve mitlerinin tuzağına da düşmektedir. Dorothea'ya Maltadan bir köpek satın alır ve onun bu köpeği hiç düşünmeden kabul edeceğini düşünür. Dorothea bu köpeklerin ev hayvanı olarak yaşayan asalak ve işe yaramaz olduklarını öne sürerek onu reddetmesi üzerine James Dorothea'ya kadınların genelde Malta'lı köpeklere ilgi duyduğunu ve onları sevdiklerini söylemiştir. Burada Dorothea'nın oyuncak gibi bir ev hayvanını reddetmesi ileride James ile muhtemel bir evlilik ya da onun oyuncak olma durumunu da kesinlikle reddedeceği anlamına gelmektedir.

2.3.1- Romandaki Kadın Karakterlerin Karşılaştıkları Problemler

Kalabalık ancak bir o kadar da küçük olan Middlemarch toplumunda kadınlar doğuştan ellerinde var olanla yetinmek durumundaydılar ve hayatları

boyunca verecekleri bütün kararlarda toplumun kendilerine biçtiği cinsiyet rollerinin gerektirdiği şartların dışına çıkmaları yasaktı. Middlemarch'taki kadınlar aynen Viktorya toplumunda olduğu gibi erkeklerin hegemonyası altında ve hangi sosyal sınıfa ait oldukları, zenginlikleri ya da kişisel farklılıkları dikkate alınmaksızın toplumdan soyutlanmış bir şekilde yaşamaktaydılar.

Middlemarch romanında yazar kadın bir figür olan Rahibe Teresa'yı hatırlatmakla onun ve romanın kadın karakteri Dorothea Brook'un hayattan beklentileri konusundaki benzerliklerine dikkati çekmektedir. Aristokratik bir hayatı hiçbir zaman istemeyen Rahibe Teresa, inançları uğruna acı çekmeyi arzu etmiştir. Bu sebeptendir ki yedi yaşındaki erkek kardeşiyle birlikte evden ayrılarak inandığı değerler uğruna şehit olmaya gitmiştir. Ancak Rahibe Teresa gibi epik ve kahramanca bir hayat yaşamak isteyen roman kahramanı Dorothea için işler biraz daha karmaşık ve imkânlarda daha sınırlıydı. Bu sebeple her ne kadar bu dönemdeki kadınlar da böyle yüce idealler peşinde koşmak isteseler de, onların bu çabaları ve istekleri hiçbir zaman onaylanmamıştır. Middlemarch'taki kadın karakterler içinde yaşadıkları sosyal ortamda modern birer Teresa olma idealine sahip olsalar bile, onların bu istekleri ait oldukları toplumun değer yargıları ile örtüşmediği için akamete uğramıştır. Rahibe Teresa ve Dorothea gibi modern zamanların Teresaları arasında karşılaştırma yapan Alison Case ve Harry E. Shaw'da bu konuda şunları söylemektedirler:

“Rahibe Teresa ile ilgili en önemli şey onun hem uhrevi hem de dünyevi pratikleri birbiri ile örtüştürebilmesi ve bu dönemde yaşayan rahibelerin gündelik hayatlarını daha rahat yaşayabilmelerini sağlayabilmesidir. Bu iki durumu birbiri ile uyumlu bir şekilde pratik hayata uygulayabilmesi aslında kendi yaşadığı hayatın da hem dünyevi hem de uhrevi yönlerinin birbirinin tamamlayıcısı olduğunu göstermektedir”.³²⁴

Ne yazık ki Dorothea gibi modern zamanların Teresaları eşyanın tabiatını anlamada çok daha büyük güçlüklerle karşılaşmışlardır. Çünkü

³²⁴ Alison Case-Harry E. Shaw, **Reading the Nineteenth-Century Novel**, Blackwell Publishing, Victoria, 2008, s.83

modern dünyada hayat insanlar için parçalar halindedir. Teresanın yaptığı gibi gündelik hayatımızı uhrevi hayatımızla kusursuz bir şekilde bağdaştırmamız imkânsızdır çünkü hayatın bütün parçalarını tek bir odak noktasına taşıyabilecek entelektüel kapasiteye ve uhrevi derinliğe sahip değiliz. Ayrıca Case ve Shaw'ın yorumlarından anlıyoruz ki Middlemarch'ın yazıldığı dönemdeki toplumda kadınlar ne kadar uhrevi derinliğe sahip olursa olsunlar ve bunu pratik hayata dökmede ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar, tutkulu bir şekilde bilgiye ulaşma ve onu pratik hayata aktarabilme gücünden yoksundular. Dorothea'nın karakteri ve Bayan Brook'un eylemleri birleşerek ancak Rahibe Teresa'nın yaptıkları ve düşünceleri ile örtüşmektedir. Ancak bu şekilde görüldüğünde Dorothea'nın karakteri, yaptıkları ve aldığı kararlar Rahibe Teresa örneği ile paralellik gösterebilmektedir. Bu davranış biçimi sadece Dorothea'nın değil aynı zamanda diğer kadın karakterlerin de toplumda kendilerine verilen fırsatlar ve imkânların sınırlılıklarını göstermesi açısından sembolik bir rol model oluşturmaktadır.³²⁵

2.3.2- Romanındaki Kadın Karakterlerin Sınırlı Eğitim İmkânları

George Eliot'ın karakterlerini belirlemede kilit faktörlerden birisi eğitimidir ve kadın karakterlerin hayatta karşılarına çıkan imkânlardan faydalanabilme konusunda her zaman hazırlıksız oluşları romanlarının ana fikrini teşkil eder. Romanda aldıkları yetersiz eğitim her bir kadın karakterde farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Dorothea ve Celia Brook'un kişiliklerinin birbirinden farklı olmasından dolayı kısıtlı imkânlara karşı verdikleri tepkiler de farklılaşmaktadır. Diğer taraftan Rosamond Vincy ve Mary Garth aldıkları eğitim ve davranışları dikkate alınması gereken iki farklı karakterdir. Aşağıda romandaki kadın karakterlerin yaşadığı eğitim sorunları her bir karakter üzerinden tek tek analiz edilmeye çalışılmıştır.

³²⁵ Harriet Farwell Adams, "Dorothea and 'Miss Brooke' in Middlemarch", Nineteenth-Century Fiction, London, Vol. 39, 1984, s.69-90

2.3.2.1- Dorothea Brook ve Celia Brooke

Middlemarch romanında erkeklerin rahatlıkla ulaşabildikleri eğitim imkânlarına kadınlar hiçbir zaman ulaşamamışlardır. Sosyal statüsü, ailevi ilişkileri ya da hayattan beklentisi ne olursa olsun, neredeyse her kadın aldığı yetersiz eğitimin dezavantajlarını hayatının bir kısmında öyle ya da böyle yaşamıştır. Bu durum aristokrat bir geçmişe sahip kadınlar için de farklı değildir. Brooke kardeşler Dorothea ve Celia önce bir İngiliz ailenin ve daha sonraları da Lozan'da İsviçre'li bir ailenin yanında informel ve basit bir eğitim almışlardır. Aldıkları eğitimin informel ve basit olarak tanımlanmasının sebebi bu eğitimin herhangi bir plan veya program dâhilinde gerçekleşmemiş olması dolayısıyla sistematik olmamasından kaynaklanmaktadır. 19 yaşında oldukça zeki bir kız olan Dorothea Brook zengin bir ailede dünyaya gelmiştir. Her ne kadar ailesi aristokrat olmasa da onu ve kız kardeşi Celia'yı büyüten amcası Arthur Brook'un çok iyi bağlantıları vardı. Romanda Dorothea ile ilgili verilen ilk bilgilerden onun yaşadığı yere ya da zamana göre beklentilerinin çok da sıradan olmadığı söylenebilir. Bilgiyi elde etmek için gösterdiği tutkulu istek ve kendi çabalarıyla öğrendikleri bunun kanıtıdır. Jeremy Taylor'dan ve Pascal'ın 'Pensees' adlı eserinden birçok bölümü ezberlemiştir. Ancak kitabın yazarı Dorothea gibi genç bir kızın Jeremy Taylor ve Pascal'ı derinlemesine okuyup anlayabilecek bilgi birikimine sahip olamayacağını ironik bir dille anlatmaktadır.

Her ne kadar Dorothea'nın geleceğe dönük birçok planı olsa da bu planlarla ilgili ne yapacağı konusunda kafa karışıklığı içerisindedir çünkü aldığı sınırlı eğitimi pratik hayata ne kadar ve nasıl aktarılacağı konusunda herhangi bir bilgiye sahip değildir. Bununla birlikte Dorothea ruhi derinliğe ve dini altyapıya sahip olduğundan kendisini yüce ve kutsal bazı şeyler yapmaya zorunlu hissetmektedir. Dorothea'nın ilk planlarından birisi Tipton Grange adlı bölgeye orada yaşayan fakir insanların içinde yaşayabileceği küçük evler inşa etmektir. Ancak burada altı çizilmesi gereken durum onun bu konuda aceleci ve çok teorik davranmasıdır. Aslında Dorothea'nın faydalı bütün işlerde takındığı tutum ve hayallerindeki belirsizlik onun potansiyel aceleciliği ile birleşince ileride alacağı kararların güvenilirliği

ve doğruluğu ile ilgili bize az çok bilgi vermektedir. Dorothea, uğruna kendini feda edebileceği çok önemli bir gerekçe aramaktadır ancak bu gerekçenin ne olduğu ve nasıl davranması gerektiği konusunda hiçbir fikre sahip değildir. Dorothea'daki onu her şeyin en doğrusunu yapmaya zorlayan Püriten enerji güçlü ruhani duygular ile birleşmiştir. Örneğin Dorothea gece yarısına kadar oturup dini kitaplar okumaktan zevk alabilen bir yapıya sahiptir. Burada yazar ironik bir şekilde Dorotheanın bu özelliğinin dönemin erkekleri açısından nasıl riskli bir durum olduğunu şöyle açıklamaktadır.

“Böyle bir eş bir sabah uyanıp kadınların da para kazanabilmesi ya da kadınların da atlara eyer vurabilmesi gerektiği ile ilgili dönemin genel kabul gören politik ya da ekonomik inanışlarıyla ters düşen yepyeni bir argümanla karşınıza çıkabilir ve bu yüzden doğal olarak böyle bir kadınla birlikte olacak bir erkek iki kere düşünmelidir”.³²⁶

Romanda yazarın da ima ettiği gibi Dorothea'nın açıktan ya da gizli olarak anlatılan plan ve eylemlerinin içinde yaşadığı ataerki toplumun değer yargıları ile çarpışacağı açıkça görülmektedir. Ancak içinde yaşadığı toplumun bu her şeye açık, hayatın gerçeklerini arayan ateşli kızın gerçekleştirmek istediği hayallerine olumlu cevap verip vermeyeceği şüphelidir. Dorothea hayatı kendi gerçeklerine göre düzenlemeyi sevdiğinden muhtemelen kendisiyle aynı fikirde olmayarak ona olumsuz düşüncelerini söyleyenler karşısında bir hayal kırıklığına uğrayacaktır. Bu sebeple doğuştan zengin ve zeki olmasına rağmen Dorothea hayallerini tam olarak nasıl somut planlara çevirebileceğini bilememektedir çünkü aldığı eğitim bunun için yeterli değildir. Aldığı eğitim onu sosyal hayatta pratik ve değerli işler yapmaktan ve insanların refahı için çalışmaktan alıkoymuştur. Kasabadaki halkın bakış açısı da kadınların eğitimi ile ilgili sınırlı vizyonunu açıkça göstermektedir. Middlemarch romanındaki toplumun inanışına göre kadınların fikirleri zayıf ve değersizdi ancak zihni faaliyet gerektirmeyen ev içi işlerde kusursuzdular. Mantıklı insanlar komşuları ne yapıyorsa onu yapmalıydı bu yüzden sokakta bir deli gördüğünüzde bunu anlamalı ve

³²⁶ Eliot, A.g.e., s.521

ondan sakınmalıydınız. Burada vurgulanmak istenen temel nokta birey ve toplum arasındaki zıtlık değil kadının toplum ve toplumdaki normlarla ilgili fikri sürtüşmesidir. Bu durum bile tek başına toplumda iradesi güçlü kadınlara olan hoşgörüsüzlüğün göstergesidir. Böyle bir farklılık bu gibi küçük topluluklarda tehlike olarak görülmektedir.

Eliot romanda kız kardeşler arasındaki farklılıkları ironik bir dille anlatmaktadır. Kendini hayatın gerçeklerini öğrenmeye adanmış bir kız olan Dorothea içinde yaşadığı toplumun gözünde sıra dışı biri olarak görülmektedir. Her ne kadar Dorothea'dan oldukça zeki bir kız olarak söz edilse de kardeşi Celia tam aksine sıradan bir kız olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal bölgede yaşayan Middlemarch topluluğunun gözünde uysal ve masum görünümlü Celia kocaman gözleri ve çarpıcı fiziğiyle Dorothea'dan daha fazla benimsenmekte ve kabullenilmektedir. Yazar davranışlarında ve insanlar üzerinde bıraktığı etkide sadece kardeşi Celia'dan farklı olduğu için Dorothea'yı alaycı bir ifade ile "zavallı" olarak tasvir etmektedir.

Dorothea ve Celia'nın aldıkları eğitim karşılaştırıldığında birbirlerinden çok da farklı olmadığı görülmektedir. Ancak Celia sahip oldukları ile yetinen ve sadece kendisine verilen ile mutlu olabilen bir yapıya sahiptir. Kız kardeşinin aksine derin bir bilgi arayışı içerisinde değildir, elinde olanın ötesini aramamaktadır. Bu bakımdan Celia ileride yapacağı işler ve davranışlarıyla ilgili çok daha öngörülebilir bir kızdır. Hatta kendi görüşleri ile kız kardeşini biraz olsun kızdırmaktan bile korkmaktadır. Her ne kadar kız kardeşi Dorothea'nın toplumun normlarına uygun olmayan düşüncelerine açıktan açığa karşı çıkamasa da kendi görüşlerinde de çok sabittir. Amy K. Levin'in ifadesiyle "*Karakterleri tanımlamanın en iyi yolu onları karşılaştırmaktır.*" Bu durum Dorothea ve Celia Brook için kesinlikle doğrudur. Romanda kız kardeşler yazar tarafından zıt özellikleri ile anlatılmaktadır. Burada yazarın amacı onların farklı kişiliklerine vurgu yapmaktır.³²⁷ Amy K. Levin'in "*In The Suppressed Sister*" adlı çalışmasında bu durum şöyle

³²⁷ Amy K. Levin, *The Suppressed Sister: A Relationship in Novels by Nineteenth- and Twentieth-Century British Women*, Bucknell UP, Lewisburg, 1992, s.196

anlatılmaktadır: “*Eliot’ın kız kardeşlerinin kan bağı haricinde birbirleri ile hiçbir ortak yönleri yok gibidir*”.³²⁸ Birbirlerinden tamamen farklıdırlar. Zengin olmalarına rağmen Dorothe aşırı iddialı ve gösterişli elbiseler giymekten kaçınarak daha sıradan şeyleri tercih ederken Celia daha kadınsı görünmeyi ve gösterişli elbiseler ve takıları tercih etmektedir.³²⁹ Bu durumun en iyi göstergesi Celia’nın kız kardeşi Dorothea’ya ölmüş annelerinin mücevherlerini paylaşmayı teklif etmesidir. Ancak Dorothea burada tavrını ortaya koyarak Celia gibi maddi şeylere ilgi duymadığını ve değer vermediğini otoriter bir üslupla söylemektedir. Ardından kız kardeşinin bu manasız heyecanını küçümseyerek onun da bu türden maddi şeylere önem vermemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak her ne kadar Dorothea Celia’ya karşı o püriten üstünlüğünü ispatlamaya ve göstermeye çalışsa da Celia’da gerçeğin böyle olmadığını anlayabilecek kadar zeki bir kızdır. Çünkü mücevherlerin tamamını Celia’ya vermesine rağmen Dorothea kendisi için küpe ya da bileklik arasında tercih yapmakta zorlanarak aslında bir yönüyle kendini ele vermiştir. Çünkü Celia Dorothea’nın mücevherlerin ya yarısını alması ya da hiçbirini istememesi gerektiğini söyleyerek Dorothea’nın çelişkisini ortaya koymaktadır. Bu durum Celia’nın her ne kadar uysal ve itaatkâr bir kız kardeş gibi görünmesine rağmen kendi düşünce ve fikirlerinin de olduğunu ve bunları bazen Dorothea’ya karşı bir eleştiri unsuru olarak kullanabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Kardeşler arasındaki bu iki farklı karakteristik yapı ve düşünce ayrılıkları iki farklı hayat felsefesinin yanında geleneksel ile sıra dışılığın rekabetini temsil eden paradigmayı da anlatmaktadır.³³⁰ Kız kardeşler arasındaki sadakatsizlik kadın karakterlerin toplumdan sosyal olarak soyutlanmalarına sebep olmuş ve kadın kahramanların kendilerini diğer kadınlardan farklı görmelerine yol açmıştır. Her ne kadar Dorothea garip bir kız olarak kategorize edilemese de kız kardeşler arasındaki farklı

³²⁸ Eliot, **A.g.e.**, s.536

³²⁹ Levin, **A.g.e.**, s.201

³³⁰ Levin, **A.g.e.**, s.203

tanımlamalar onların dünya görüşlerindeki farklılıkları da göstermektedir. Ayrıca Dorothea'nın kız kardeşinden farklı görünme ve düşünme çabaları onun kız kardeşinden farklı olarak çok daha yüce ideallerinin ve büyük umutlarının olduğuna olan manevi inancı olabilir.

2.3.2.2- Rosamond Vincy

Rosamond, romanda diğer kadın karakterler gibi yeterli eğitim alamamış Viktorya dönemi kadınlarından birisidir. Middlemarch romanında Rosamond içinde yaşadığı toplum tarafından çok başarılı genç kızlardan biri olarak görülmektedir. Ancak yazar toplumun başarıdan ve bir kadının alması gereken eğitimden anladığını ironik bir dille şu şekilde anlatmaktadır:

“Rosamond kasabanın en önemli okulu olan ve kız öğrencilerine at arabasına binip inebilmek de dâhil olmak üzere birçok faydalı bilgi sunan Bayan Lemon'un okuluna kabul edilmiş bir kişidir. Bayan Lemon daima Bayan Vincy'i örnek olarak göstermiş ve onun hakkında hiçbir öğrencinin onun kadar iyi bir zihinsel düşünme, konuşma ve müzik yeteneğine sahip olmadığını söylemiştir.”³³¹

Rosamond Middlemarch kasabasının belediye başkanı ve orta sınıf bir fabrikatör olan Bay Walter Vincy'nin kızıdır. Rosamond bir kadının gerçek bir hanımefendi olması için gerekli bütün şartları kusursuz yerine getirmiş, bütün güzel özelliklere sahip ve bu sebeple şöhreti kasabada kendinden büyük kadınların arasında bile çokça yayılmış bir karakterdir. Rosamond Vincy Bayan Lemon'un okulunu derece ile bitirmiş ve 19. yüzyıl toplumunun bir kadının alması gerekli eğitimden anladığı her şeyi almış ve bu sebeple toplum nazarında çok ideal bir kadın olmuştur.³³² Başka bir ifade ile aslında Rosamond'un başarıyla bitirdiği okulda aldığı eğitim boş ve gereksiz bir bilgi yığınınından başka bir şey değildir. Bu konuda Sandra M.Gilbert ve Susan Gubar'da Rosamond ve Dorothea'nın kısıtlı imkânlarına vurgu yaparak şunları söylemektedirler: Her ikisi de aldıkları yanlış eğitimin kurbanı olmuşlardır. Çünkü her ikisi de argo ya da düzensiz bilgiye sahip

³³¹ Eliot, *A.g.e.*, s.445

³³² Karen Chase, *Middlemarch in the Twenty-First Century*, Oxford UP, Oxford, 2010, s.216

olmadıklarından bazı cümle ve kelimelerin altında yatan saklı anlamları anlayamamakta ve komik duruma düşmektedirler. Buna örnek de Fred ve Rosamond arasında geçen konuşmada Fred'in kullandığı cümle ve kelimelerin altındaki gerçek anlamlarını anlamayan Rosamond'a Fred'in gösterdiği alaycı tavır gösterilebilir. Fred'in Rosamond'a gösterdiği bu alaycı tepki aslında onun yüzeysel bilgisine de bir eleştiri niteliği taşımaktadır.

Romanda Rosamond'un güzelliği sık sık vurgulanarak davranışlarıyla ilişkilendirilmektedir. Güzel olduğu için kasaba halkı tarafından ağırbaşlı bulunuyor ve bu ağırbaşlılığı da onun davranışlarına asalet ve kibarlık olarak yansıyor. Rosamond saf ve bebedesi sarışınlığı ile herkesin hayran kaldığı peri gibi bir figürdür. Roman boyunca Rosamond'un sarışın saçları, uzun boyu, gümüş ses tonu onun karakterinin ve fiziksel özelliklerinin yansıması olarak görülmektedir.³³³ Sonuç olarak Rosamond'un fiziksel özellikleri bir yönüyle onun karakterinin yansıması olarak anlatılmaktadır. Aynı zamanda Bayan Lemon'un okulunda kızlara verilen sığ ve lüzumsuz bilgiler göz önüne alındığında toplumun gözünde hiçbir genç bayanın zihinsel yeterlilik açısından Rosamond'u geçemeyeceği alaycı bir dille anlatılmaktadır. Bununla birlikte onun bu zekâsı, kişiliği, güzelliği daha önce sözü edilen başarılarıyla birleşince romanın ilerleyen bölümlerinde çok yıkıcı etkiler yaratmıştır. Rosamond karakterinin güzelliği ile bağdaştırılan romanın bu bölümünü Zelda Austen şu şekilde açıklamaktadır: *“Bebeksi bir sarışınlık, kıvrımlı dudaklar, ipeksi saçlar ve kusursuz bir elbise ile birleşince Rosamond karakteri ortaya çıkmaktadır”*. Ancak bu kusursuz ve sevimli kafatasının içinde dedikodu, statü sevdası, kin, kıskançlık, tatmin edilemeyen tutkular, uslanmaz bir gurur ve boyun eğmeyen bir kendini beğenmişlik vardır. Austen'in ifadeleri Rosamond'un dışarıdan görünen kibarlık ve zarafeti ile içinde taşıdığı makam sevdası, lüks, şatafat ve israf gibi duyguları arasındaki çelişkiyi göstermektedir.³³⁴

³³³ David Daiches, **George Eliot: Middlemarch**, Edward Arnold Pub., London, 1973, s.142

³³⁴ Zelda Austen, *“Why Feminist Critics Are Angry with George Eliot”*, **College English**, Vol:37, 1976 s.549-561.

2.3.2.3- Mary Garth

Caleb ve Susan Garth'ın kızı olarak düşük gelirli bir ailede yetişen Mary Garth, Dorothea ve Rosamond'un aksine hayattan daha mütevazı beklentileri olan bir karakterdir. Annesi eski bir öğretmendir. Artık çalışmıyor olsa da çocuklarını kendisi eğitir. Büyük ihtimalle Mary'i de kendisi eğitmiştir bu sebeple Mary öğretmen olmak için girişimlerde bulunmuştur. Yazarın ifadesiyle 22 yaşında henüz yeterli olgunluğa erişmemiş olmasına rağmen kendi sınırlılıklarını farkındadır. Eliot bunu şu şekilde anlatmaktadır: "*Mary kendi iyiliği için ne kendi içinde bir hayal âlemi yarattı ne de bunun içinde yaşamayı denedi ve keyfi yerinde olduğu zamanlarda kendisiyle dalga geçebilecek kadar ileri bir espri anlayışına sahipti*".³³⁵ Bu sebeple hayattan çok fazla bir şey beklemeyen ve elinde olanla yetinmeyi seçen bir yapıya sahipti. Kendi düşüncelerine çok önem vermesine rağmen ay ışığında oturup kendisini bunlarla eğlendirebiliyordu çünkü hayattan mantıksız şeyler beklenmemesi gerektiğini düşünüyordu. Mary kendisi ve elindeki imkânlar ile barışıktır çünkü bazı şeylerin sırf kendi keyfi için düzenlenemeyeceğini farkındadır. Diğer bir ifadeyle gerçek ile hayal arasındaki farkı görebilmektedir. Sadece başkalarını ilgilendiren konularda değil aynı zamanda doğrudan kendisi ile ilgili konularda da dürüst ve açık sözlüdür.

Mary fiziksel olarak Viktorya dönemi güzellik kriterlerine uymamaktadır. Kısa boylu, kahverengi tenli, siyah saçlı bir görünüme sahiptir. Romanda Mary'nin fiziksel görünüşü Rosamond'un fiziksel görünüşünün tam tersi olarak betimlenmiştir. Mary kendisini güllerin yanındaki toprak parçasına benzetmektedir. Romanda devamlı olarak onun hem kişisel hem de fiziksel olarak kadınsı özelliklere sahip olmadığı belirtilmektedir. Burada önemli olan yazarın insanların kafasındaki dönemin ideal kadın tipini böyle karakterler üzerinden sorgulatması ve nasıl olması gerektiği konusunda okuyucunun düşünmesini sağlamasıdır.

³³⁵ Eliot, A.g.e., s.250

2.3.3- Romanındaki Kadın Karakterlerin Sınırlı İş İmkânları

Middlemarch romanındaki kadın karakterlerin aldıkları yetersiz eğitim ile çalışma olanakları arasında sıkı bir ilişki vardır ve bu durum kadının toplum içerisindeki ikincil durumuna açık bir örnektir. Gillian Beer'in de ifadesiyle roman, Middlemarchtaki kadınların iş hayatı ve çalışma hakkı ile iyi bir iş bulabilmek için almaları gerekli eğitim arasındaki paralellikleri göstermektedir.³³⁶ Romandaki kadın karakterlerin meslek kavramından anladığı faydalı bir iş sahibi olmaktadır. Bazı kadınlar aktif ve faydalı işler ararken bazıları Viktorya toplumunda kadın olmanın getirdiği bir takım zorluklar sebebiyle bizzat kadınlığı meslek olarak edinmişlerdir.

2.3.3.1- Dorothea Brook

Romanda aktif ve yüce bir gayesi olabilecek meslek arayan tek kadın karakter Dorothea Brook'tur. Dorothea insanlığın faydasına olabilecek işler yapma azmi ve tutkusu ile yanıp tutuşan bir karakterdir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi aldığı yetersiz eğitim sebebiyle neyi nasıl yapacağı konusunda bilgi sahibi değildir. Romanda onun bu durumu şu şekilde anlatılmaktadır. Dorothea uzunca bir süre zihninde ne yapması gerektiği ile ilgili bir belirsizlik olduğu halde bu hayatta insanlığa nasıl faydalı birisi olabileceği ile ilgili kafa yormuştur. Dorothea neyi nasıl yapacaktı? Bu sebeple Dorothea bu belirsizliği aşmak için somut planlara ihtiyaç duymaktaydı ve önündeki tek engelin kendisine ne yapması gerektiği ile ilgili yol gösterecek birisinin olmaması olduğuna inanmaktaydı.

Kız kardeşi Celia gibi Dorothea'da statü, zenginlik, boş vakit ve aristokratik bir çevre gibi kendi yaşlarında bir kızın sahip olmayı isteyeceği her şeye sahiptir. Ancak hiçbir şey yapmak zorunda olmaması Dorothea'yı rahatsız etmektedir çünkü kendisini bu şekilde işe yaramaz hissetmektedir. Onun içinde bulunduğu durum en kısa zamanda kurtulmak isteyeceği baskıcı bir özgürlük halinden başka bir şey değildir. Kathleen Blake'de Dorothea'nın asıl probleminin boş vaktinin çok olması olduğunu belirtmektedir. Çünkü

³³⁶ Gillian Beer, **George Eliot**, Indiana UP, Bloomington, 1986, s.175

toplumun ona hazır olarak biçtiği kadınlık rolü onu tatmin etmemekte ve insanlığa faydalı işler yapabilme arzusu taşımaktadır.³³⁷

Her ne kadar amcası Bay Brook'un arazilerinde belli bir otoriteye sahip olsa da, Dorothea daha aktif ve özgür bir hareket alanı istemektedir. Dorothea Middlemarch kasabasında çocuklar için bir okul açmıştır. Ayrıca Tipton bölgesinde fakir insanlar için küçük evler inşa etme planları ile gelecekte kendi parasına hükmedebileceği ve planlarını daha özgür bir şekilde hayata geçirebileceği günleri sabırsızlıkla beklemektedir. Bu sebeple Dorothea teorik bilgiden daha çok, onu pratik hayatta insanların yararına kullanabileceği bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Bu durum Dorothea'nın hala özgürce karar alamadığını ve girişimlerde bulunamadığını göstermektedir.

Dorothea enerjisini aktif olarak kullanabileceği ve kanalize edeceği sosyal bir ortamı bulamamaktadır. Alison Case ve Harry E. Shaw'da Dorothea'nın sınırlı ya da neredeyse hiç olmayan olanaklarına dikkati çekmektedirler. Dorothea amcasının arazisinde fakirlere yapılacak evlerle ilgili basit, amatörce taslaklar hazırlamış ve çevresindeki erkekleri bu taslaklara göre evleri inşa etmeleri konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Dorothea'nın bu planlarını gerçekleştirme konusunda erkeklere olan ihtiyacı Sir James Chettam'ın ona olan özel ilgisini görememesine sebep olmuştur. Ancak Sir James Chettam'ın evleri inşa etmede Dorothea'ya yardım etmeye istekli olması onu mutlu etmiştir.

Dorothea kendi yolunu çizmek için gerekli eğitim ve iş kabiliyetinin çok azına sahipti. Her ne kadar Dorothea'daki enerji roman kahramanlarının hiçbirisinde olmasa da, bu enerjinin Dorothea'nın bir kadın olmasından dolayı icraata dökülmesi pek çok zaman imkânsız olmuştur.³³⁸ Bu bakımdan Dorothea roman kahramanları içinde elindeki ile yetinmek istemeyen tek karakter olarak karşımıza çıkmaktadır ancak bireysel anlamda onun istediği tek şey basit bir iş doyumundan başka bir şey değildir.

³³⁷ Kathleen Blake, "Pure Tess: Hardy on Knowing a Woman" **Studies in English Literature**, Volume: 22, London, 1982, s.689-705

³³⁸ Alison Case-Shaw Harry, **Reading the Nineteenth-Century Novel: Victoria**, Blackwell Publishing, London, 2008, s.157

Dorothea idealist bir kız olmasına rağmen bu ideallerini gerçekleştirebilecek ve hayata geçirebilecek imkânlarla sahip değildir ve bu da onun kendisini yetersiz ve rahatsız hissetmesine sebep olmaktadır. Dorothea sadece bilgisini kullanarak bir şekilde faydalı olduğunda kendine olan saygı duygusunun tatmin olacağına inanmaktadır. Kathleen Blake bu durumu kişinin kimlik arayışı olarak tanımlamakta ve şunları ifade etmektedir:

“Kadınlar daima hassas olmuşlardır çünkü toplum onlara çok az şey sunmuş ve onlardan çok azını beklemiştir ve hiçbir zaman onların da en az erkekler kadar çalışmaya ihtiyaçları olduğunu düşünmemiştir. Romanda kadının hayatı temel bir paradigma olarak karşımıza işsizlik ve kimlik arayışı olarak çıkmaktadır. Bu nedenle Dorothea sadece bir iş arayışında değil aynı zamanda bir kimlik arayışı içindedir. İleride insanlığın faydasına gerçekleştirmeyi düşündüğü planlar sayesinde kendisini bulmayı ve tanımlamayı hayal etmektedir. Ancak şu anda kendisine sunulan hiçbir imkân olmadığından dolayı kendisini işe yaramaz ve beceriksiz biri olarak görmektedir”.³³⁹

Bay Brook Will Ladislaw'ın taslak kitabındaki bir resmi kız kardeşlere gösterip onların bu resimle ilgili görüşlerini sorduğunda Dorothea bununla ilgili bir fikri olamayacağını söyleyerek konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Ben bunları değerlendirebilecek konumda değilim. Biliyorsun ki amca senin hayranlıkla bakıp güzelliği ile ilgili yorum yaptığın bu resimlerden ben hiçbir bir şey anlamıyorum. Bu benim bilmediğim bir dil. Sanırım resimler ile doğa arasında benim çok bilgisiz olduğum bir tür uyum var aynen benim için hiçbir anlama gelmeyen Yunanca bir kelimenin sizin için ifade ettikleri gibi”.

Dorothea'nın yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı gibi hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığı şeylerle ilgili yorum ve değerlendirme yapma hakkını kendisinde bulmamaktadır. Dorothea'nın sahip olduğu sınırlı imkânları Dorothea Barret Alan Mintz'i referans göstererek şu şekilde anlatmaktadır: *Bir kadın olarak Dorothea'nın erkek dünyasına doğrudan girmesi yasaktı. Bu gerçeğe rağmen onun en çok istediği şey bu dünyada*

³³⁹ Kathleen Blake, “*Middlemarch and the Woman Question*” Nineteenth-Century Fiction, University of Cambridge, Volume:31, 1976, s.285-312

*faydalı işler yapabilmektir ve her ne kadar elinde bunu gerçekleştirecek yeterli aracı bulunmasa da, bu durumun bizzat kendisi Eliot'un gözünde tartışmasız bir meslektir. Bu durumun getirdiği imkânsız tatmin onun doğasını değiştiremezdi.*³⁴⁰

Burada Dorothea'nın enerjisini hayata geçirip gerçekleştirebileceği somut bir araç ya da nesneye sahip olmaması Eliot'a göre mesleki bir problemdir. Ancak bu mesleki imkânsızlıklar Dorothea'nın ileride insanlığın iyiliği için gerçekleştirmeyi düşündüğü planlar konusundaki ısrarcı düşüncelerini hiçbir zaman değiştirmemiştir.

2.3.3.2- Rosamond Vincy

Dorothea'nın aksine Rosamond toplum tarafından kadınlara tanınan sınırlı alan ve imkânlar konusunda hayatından memnundur. Erkek egemen bir toplumda kadınların zenginlik ve statü göstergesi olarak gördükleri boş vakit ve rahatlığın en güzel örneğini Rosamond'da görmekteyiz. Hayatla ilgili endişeleri tamamen kendisi ile ilgilidir. Hiçbir zaman bir feministin kadınların hareket alanının darlığı ve sınırlılıkları ile ilgili gösterdiği tepkiyi göstermemiş ve enerjisini daha gösterişli ev eşyaları almaya ve yüksek statülü ve nüfuzlu bir koca bulmaya harcamıştır.³⁴¹ Rosamond hiçbir zaman ihtiyaç sahibi insanlara yardım etme ihtiyacı hissetmediğinden sürekli iyi bir korunma ve bakım ihtiyacı duygusu ile hareket etmiştir. Bu sebeple Rosamond'un meslek olarak gördüğü tek şey aynen Viktorya toplumundaki çoğu kadında olduğu gibi zengin bir koca bulup rahatlık ve lüks içinde yaşamaktır. Rosamond'un da tutkuları vardır ancak onunkiler Dorothea'nın tutkularından tamamen farklıdır. Çünkü Rosamond'un arzu ve istekleri tamamen bencilce ve kendisi ile ilgilidir. Onun arzusu daha iyi hayat standartlarında yaşamak ve başarılı bir koca bulup onun sayesinde sosyal statüsünü değiştirmektir. Eğer Rosamond'un kurtulmak istediği bir şey varsa o da kendisinin de aslında ait olduğu sınıf olan kasabada sıradan hayat sürdüren halktan başka bir şey değildir.

³⁴⁰ Dorothea Barrett, *Vocation and Desire*, Routledge Pub., New York, 1989, s.123

³⁴¹ Blake, *A.g.e.*, s.689-705.

Rosamond kasabanın en gösterişli kızı olduğu için sosyal olarak kendince daha iyi bir hayatı hak ettiğini düşünmektedir. Elanie Showalter'ın de belirttiği gibi bu çağda kadınlar meslek seçmeye alışkın değillerdi çünkü daha öncede değindiğimiz gibi kadın olmanın bizatihi kendisi zaten bir meslekti. Burada altını çizmemiz gereken nokta Rosamond'un toplumun kendisine verdiği rolleri kabul ederek toplumda süregelen norm ve kurallara uygun olarak davranmayı kabullenmiş bir karakter olmasıdır.³⁴² Bu sebeple Rosamond oyunu kurallarına göre oynamasını bilen ve insanları ve olayları kendi çıkarına göre manipüle edebilen bir yapıya sahiptir. Rosamond'un doğuştan var olan kadınsı özellikleri onun bunları istediğini elde etmede bir araç ve silah olarak kullanmasını sağlamıştır.

2.3.3.3- Mary Garth

Romanda Mary'nin sembolize edildiği karakter Dorothea ve Rosamond'un tam tersi bir karakterdir. İş ile ilgili endişelerinin birkaç farklı yönü bulunmaktadır. Her ne kadar ailesi zamanında varlıklı bir aile olsa da şu anda çok az bir gelire yaşamak durumundadırlar. Mary'nin babası Galeb Garth emlakçılık yapan bir işadamıdır. Geçmişte başarılı işler yapıp hatırı sayılır miktarlarda para kazanmış olsa da şu anda inşaat işinde başarısız bir durumdadır. Mary ailesine yardım etmek amacıyla şu anda istese de istemese de zaten bir işte çalışmaktadır. Zengin ve ihtiyar bir toprak sahibi olan Bay Featherstone'un yanında bakıcılık yapmaktır. Bu yaşlı adama gece gündüz bakmak durumunda olduğu için bazen günlerce eve gidememektedir. Her ne kadar yaşlı adam inatçı ve bazen ona karşı sert davranırsa da işini bırakmamaktadır. Cesaretinin kırıldığı ve çokça ağladığı zamanlarda bile işine sarılmak durumunda kalmıştır. Rosamond ile olan şu konuşmaları onun ruh halini ortaya koymaktadır. Son zamanlarda ne yapıyorsun? Ben mi? Ev işleri, şurup içirme, hayatından memnunmuş gibi davranma ve bütün herkesle ilgili kötü düşüncelere sahip olma dışında hiçbir şey. Bu senin için

³⁴² Showalter, A.g.m., s.145

zavallı bir hayat. Hayır dedi Mary tam tersine kızgın bir şekilde. Benim hayatım senin Bayan Morgan'ın yanındaki hayatından çok daha iyi.

Rosamond açık bir şekilde Mary'e acımaktadır. Mary'nin hayatını sırf çalıştığı için zavallı bir hayat olarak nitelemekte ve bu durumu genelleştirmektedir. Rosamond için çalışmak bir zorunluluk, fakirliğin göstergesi ve acınası bir durumdur. Burada bu iki kız arasında yapılacak bir karşılaştırma da Rosamond kendisini daha şanslı görmektedir. Diğer taraftan Mary Rosamond'un kendisi ile ilgili bu olumsuz yorumlarına sadece gülererek karşılık vermektedir. İleride zengin olma hayli kurmak ve zengin olmayanlara acımak yerine Mary bugünü yaşamakta ve şu anda içinde bulunduğu koşullara odaklanmaktadır.

Bay Featherstone'un ölümünden sonra Mary yeniden iş aramaya başlar. Ailesine destek olmaya devam etmek zorunda ve Fred'in başarısızlığından kaynaklanan borçları da ödemek durumundadır. Bu sebeple Mary York'ta bir okulda öğretmen olarak çalışma teklifini kabul eder ancak babası bu duruma üzülmemektedir. İşte bu da toplumda kadının yerinin evi olması gerektiği konusundaki yanlış algıyı açıkça gözler önüne sermektedir. Rosamond ve babası arasında geçen şu diyalog bu durumun kanıtıdır: *"Evet, baba York'taki okulda çalışmayı kabul ettim. Oranın en iyi okulu. Yılda 35 pound kazanacağım ayrıca vereceğim piyano dersleri için de fazladan para alacağım. Zavallı Evladım! Keşke evde bizimle birlikte kalabilseydin."*³⁴³

Babasının bu durumdan duyduğu üzüntünün yanında Mary'nin annesi onunla aynı fikirde değildir. Çünkü Mary'nin annesi Susan Galeb Mary'nin de aynen kendisi gibi çalışmazsa mutlu olamayacağını düşünmektedir. Bütün çocuklarını kendisi eğiten Susan öğretmenliği dünyanın en zevkli işi olarak görmektedir. Mary de çok önceleri öğretmenlik yapmayı kabul etmişti çünkü yapabileceği başka bir şey yoktu. Bu durum iki farklı şekilde okunabilir. Birinci durumda ailesinin ihtiyacı olduğu için çalışmak zorunda olduğu ikinci

³⁴³ Eliot, A.g.e., s.348

durumda ise yaşadığı dönemde orta sınıftan bir kadın için uygun herhangi bir başka meslek bulunmaması sonucuna ulaşılabilir.

2.3.4- Romandaki Kadın Karakterlerin Evlilik Hayatında Karşılaştıkları Zorluklar

Evlilik teması Middlemarch romanının en temel konusudur. Romanda bu konunun farklı kadın karakterler üzerinde farklı yansımaları olmuştur. Bazı kadın karakterler evliliği hiçbir zaman ulaşamayacakları şeyleri elde etmede bir araç olarak görmüş bazıları ise sadece âşık oldukları için evlenmişlerdir. Bazı kadınların hayatla ilgili yanılgıları onların insanları ve olayları tarafsız olarak değerlendirebilmelerini engellemiş ve evlilik kararlarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Öte yandan diğerleri daha gerçekçi düşünceler içinde olmuş ve eş seçmede daha mantıklı davranmışlardır.

2.3.4.1- Dorothea Brook

Dorothea'nın evlilik ile ilgili düşünceleri Viktorya toplumundan genel olarak farklılaşmakta ve geleneksel anlamda kabul gören düşünceler ile örtüşmemektedir. Dorothea'nın amacı hiç bir zaman kendisine lüks ve rahat bir hayat sunacak uygun bir erkek bulup onunla evlenmek olmamıştır. Onun amacı daha çok kendi hayatındaki yetersiz eğitim ve mesleki sınırlılıkları aşarak kişisel doyuma ulaşmaktır. Bu sebeple Dorothea'nın evlilikten beklediği onun yanlış bile olsa her dediğine evet diyecek bir efendiden çok öte Dorothea'yı bilgisiyle ve tecrübeleriyle bir baba gibi eğitebilecek bir eşten başka bir şey değildir. Dorothea'nın tecrübesizliği ve dini ve uhrevi heyecanı onun evlilikle ilgili çok saf duygulara sahip olmasına sebep olmuştur.

Dorothea entelektüel tatmin duygusuna ve bir rehberine duyduğu ihtiyaçtan dolayı kendisi için uygun olan eş ile ilgili olarak karmaşık duygulara sahiptir. Her zaman John Milton gibi bir adamın yardımcılığını üstlenmek istemiştir. Çünkü böylelikle onun bir varlık sebebi olacak ve işe yarama duygusu sayesinde manevi olarak tatmin olacaktır. Ancak romanda yazarın ironik bir dille John Milton örneğini vermesi ilgi çekicidir. Çünkü Milton iki evlilik yapmış iki eşini de kaybetmiş ve kızları da sefalet ve yoksulluk içinde

yaşamış birisidir. Dorothea bir yandan kendi cehaletinin sonuçları ile ilgili ciddi çekincelere sahipken bir yanda da James gibi onun her söylediğine evet diyebilecek bir eş onun için faydasız ve başarısız biri olarak görünmektedir. Gillian Beer *Middlemarch and the Woman Question* adlı eserinde bu durumu şöyle açıklamaktadır:

"Dorothea aşk ve bilgi arasında seçim yapmakta zorlanmaktadır. Bu durum birçok kadın için içinden çıkılması zor bir problemdir. Öğretmen-öğrenci arasındaki ilişki kadın-erkek olarak karşımıza çıktığında erkek daima öğretmen kadın ise öğrenci olarak görülür. Bu durum geleneksel olarak hem entelektüel hem de cinsel deneyim açısından böyledir. Erkekler kadınları hem bilgisiyle aydınlatır hem de onlara cinselliği öğretir. Dorothea için tutku ve bilgi tanımlanmıştır. Bu nedenle Dorothea şimdiye kadar aldığı eğitimin çok ötesine geçmek istemekte ve toplumun kadın olarak ona biçtiği rollerden çok daha fazlasını yapmak istemektedir".³⁴⁴

Dorothea aşk ile öğrenme tutkusu arasında ayırım yapamamaktadır. İşte bu sebeptendir ki 50 yaşında saygıdeğer bir din adamı olan Edward Casaubon'un engin bilgileri ve tecrübesi karşısında büyülenmektedir. Dorothea böyle derin bilgiye sahip bir adamın onu her türlü konuda aydınlatabileceğini ve entelektüel anlamda mutluluğa ulaştırabileceğini ve ona rehberlik yapabileceğini düşünmektedir. Dorothea her ne kadar bir "fener taşıyıcısından" öteye gidemeyecek olsa da, böyle bir adamın yanında kendi istediği gibi bir hayat sürmek onu çok mutlu edecektir. Dorothea böyle bir evlilikte öğrenci öğretmen ilişkisinin onu manevi anlamda tatmin edeceğine inanmaktadır. Bay Casaubon gibi bir adamın karısı olma ihtimali bile Dorothea'yı çok heyecanlandırmaktadır. Dorothea bu durumu "*kanatlı bir meleğin aniden karşısına çıkarak ona elini uzatması*"³⁴⁵ olarak tasvir etmektedir.

Dorothea yüce bir ülkü uğrunda koşamamanın eksikliğini duyduğu için, Bay Casaubon ile evlenerek ve ona yardım ederek bu idealine ulaşabileceğine inanmaktadır. Dorothea, Bay Casaubon'un üzerinde çalıştığı

³⁴⁴ Gillian Beer, **George Eliot**, Indiana UP, Bloomington, 1986, s.89

³⁴⁵ Eliot, **A.g.e.**, s.380

"Key to All Mythologies" adlı eserin karmaşıklığı ve derinliği karşısında büyülenmiştir. Bu sebeple de Casaubon'u en az Milton'un can dostu baş melek kadar eğitici bulmaktadır. Kısacası Dorothe'nın Casaubon'a duyduğu bu derin saygının sebebi onun engin bilgisine olan sarsılmaz inancıdır.

Dorothea Casaubon'u okulda öğrendiği sığ edebi bilgilerin çok ötesine geçebilmesini sağlayacak bir araç olarak görmektedir ve bu sebeple Casaubon'un eserini dünyevi bilgi ve uhrevi hayatı çok güzel bir şekilde harmanlayacak bir eser olarak görmektedir. Dorothea'ya göre Casaubon bir doktor ve bir azizde bulunan bütün ihtişamlı özellikleri kendinde toplamıştır. Dorothea bu durumu "*benim küçük havuzumla bir göl kıyaslanabilir mi*"³⁴⁶ diyerek anlatmaktadır. Dorothea Casaubon'daki bu engin bilgi karşısında büyülenmekte ve onunla karşılaştığında kendisini çok yetersiz görmektedir. Tüm bunlardan dolayı Casaubon'dan aldığı evlilik teklifi ona büyük bir mutluluk yaşatmıştır. Ancak Harriet Farwell Adams Casaubon'un gönderdiği mektubu bir din adamının yaptığı tebliğe benzetmektedir. Çünkü Casaubon'un Dorothea'ya yazdığı soğuk evlilik teklifi mektubu bir evlilik teklifinden öte Dorothea'yı doğru yola ulaştırmayı amaçlayan dini bir çağrıya benzemektedir.

Dorothea aldığı mektubun ona artık çok daha tatmin edici bir hayat sürdüreceği ve cehaletten kurtaracağı kısacası aydınlanacağı yepyeni bir sayfa açtığını düşünerek tecrübesizliğinden dolayı üzerinde hissettiği baskıdan kurtulacağına inanmaktadır. Artık boş, lüzumsuz ve küçük şeylerle uğraşmayacak çok daha yüce ve büyük idealler peşinde koşabilecektir. Böylelikle Casaubon bütün o derin bilgisi ve tecrübesi ile Dorothea'nın hem entelektüel hem de manevi rehberi olacaktır. Dorothea amcası Bay Brook'a Casaubon ile evlenmek istemesinin sebebini şu şekilde açıklamaktadır. "*Ben tecrübe ve bilgi bakımından kendimden daha yüksekte bir eş istiyorum*". Bununla birlikte Dorothea evliliğin ne kadar önemli bir karar olduğunu ve bundan sonra sorumluluklarının artacağını da bildiğini ifade etmektedir.³⁴⁷

³⁴⁶ Eliot, **A.g.e.**, s.381

³⁴⁷ Harriet Farwell Adams, "*Dorothea and 'Miss Brooke' in Middlemarch*", Nineteenth-Century Fiction, Volume:39, 1984, s.69-90.

Aslında Dorothea için evlilik sıradan iki insanın birbirlerini sevdikleri için yaptıkları bir etkinlikten veya sıradan bir kızın bir evlilikten beklentilerinden çok daha fazla anlamlara gelmektedir. Çünkü onun idealleri vardır. Gillian Beer Casaubon'un Dororthea için güvenli bir liman olmadığını belirterek bu konuda onun bir risk aldığını ifade etmiştir. Çünkü Dorothea aynen John Milton'un kızlarının babalarına yaptıkları gibi Bay Casaubon'a içeriğinden hiçbir şey anlamadığı Latince ve Yunanca metinler okuyabilmeyi istemektedir. Dorothea bu okuduklarından hiçbir şey anlamayacağını bilse de kendince doğru yolda ve doğru işler yaptığını düşünerek işe yaramanın onu mutlu edeceğine inanmaktadır. Onun için kadınların hiçbir zaman ulaşamayacağı erkek dünyasındaki bilgi yığınları doğruya ve gerçeklere ulaşmada dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bu sebeple Dorothea bu evliliği kendisinin tek başına asla başaramayacağı hayatın gerçeklerine ve doğru bilgiye ulaşmada bir araç olarak görmektedir.³⁴⁸

Ancak Dorothea'nın bireysel olarak aldığı böyle bir birliktelik kararına Middlemarch toplumu sıcak bakmamaktadır. Bunun iki temel sebebi vardır. Birincisi Dorothea'nın toplumun beklentilerine olan direnci ikincisi ise Dorothea'nın bu evlilikten dolayı gelecekte mutsuz olacağını düşünülmesidir. Bu karara ilk tepki kız kardeşi Celia'dan gelmiştir. Buna karşılık Dorothea kız kardeşine insanları sadece fiziksel görünümleri ile yargılamamak gerektiğini onların manevi dünyalarına ve arkalarındaki yüce ruha da önem vermek gerektiğini söylemiştir.

Dorothea'nın bir evlilikte neler beklediğini anlattığımız bu bölümden sonra şimdi de onun Casaubon ile yaptığı evlilikten dolayı yaşadığı problemler ve bu konudaki pişmanlıklarına kısaca değineceğiz.

Dorothea Brook, Casaubon ile evlendikten çok kısa bir süre sonra onu gerçekten tanımış ve bu sebeple hayal kırıklığına uğramıştır. Hem entelektüel hem de faydalı bilgiler elde edeceği umuduyla evlenen Dorothea, çok kısa süre içinde terk edilmiş ve yalnızlaşmıştır. Düğününden sadece altı hafta sonra hıçkırıklar içinde ağlamıştır. Kendisine kızgınlığı o kadar büyüktür

³⁴⁸ Gillian, A.g.e., s.114

ki mutsuzluğunu kendisine bile itiraf edememektedir. Bu adamla evlenmek kendi kararı olduğundan ve evlenmesine karşı çıkan hiç kimsenin nasihatini dinlememesinden dolayı Dorothea bu konuda hiç kimseyi suçlayamamaktadır. Casaubon'un bilgi birikimi olarak kendinden üstün olduğunu düşünen Dorothea Casaubon'a yardım etmek istemektedir ancak Casaubon Dorothea'ya işlerine karışmaması gerektiğini söyleyerek onu yalnızlaştırmıştır. Balayı için gittikleri Roma'da Dorothea kendisini sanki bir cenaze merasimindeymiş gibi hissetmektedir. Celia'nın bu evlilik ile ilgili Dorothea'ya yaptığı cenaze benzetmesi Dorothea'nın aklına gelince bu ölü şehirde kendisini çok tuhaf bir ruh hali içerisinde bulmuş ve bunun sebebinin kendisi bile açıklamakta zorlanmıştır.

Dorothea'nın depresif ruh hali düşüncelerine de yansyordu. Dorothea'nın bu antik şehir Roma'yı tasvir ederken kullandığı yıkık dökük ve zavallı ifadeleri aslında onun tutkulu ideallerinin sonuçlarına benzetilmekteydi. Dorothea'nın bu ilk deneyimi onda şok etkisi yapmıştı. Dorothea önünde monoton bir evlilik hayatının izlerini gördükçe kafası git gide karışıyordu. Onun gözünde artık her şey çirkin, anlamsız ve cansız bir retinadaki hastalıklı yapıya benzemektedir.

Dorothea, Casaubon'un ona rehberlik yaparak kendi engin bilgisiyle eğitmeyeceğini çok kısa bir zamanda anladı. Çünkü Casaubon akraba ve arkadaşlarının yokluğunda bile çalışmalarına o kadar dalmıştı ki Dorothea ile ilgilenen vakti bulamıyordu. Öte yandan Casaubon Dorothea'nın ne işçilere yapılacak evlerle ilgili planları ne de onun entelektüel ve mesleki ihtiyaçları ile hiç ilgilenmiyor ve onu dinlemiyordu bile. Açıkçası Casaubon için dünyayı anlama ile ilgili orijinal ve ilgi çekici herhangi bir yenilik yoktu. Hiçbir şey onun için yeni değildi. Aslında Dorothea Casaubon'dan onun bilgiye olan açlığını ve çocuksu coşkusu anlamasını beklemiyordu çünkü yıllarını bu işe vermiş bir insandan aynı heyecanı duymasını beklemek mantıksız bir şey olurdu. Ancak bu durum Dorothea için gerçekten zordu. Çünkü Dorothea gibi heyecanlı ve tutkulu bir yapıya sahip birisi yılların bilgi birikimini içinde taşıyan Casaubon'dan hiçbir ilgi ve alaka görmüyordu.

Aslında romanda erkekler de kadınlar ile ilgili yanlış düşüncelere sahiptirler. Casaubon'un Dorothea ile ilgili düşüncelerinde yanlış ilerleyen zamanlarda ortaya çıkmıştır. Casaubon evlenmeden önce Dorothea'nın çok itaatkâr bir yapıya sahip olduğunu düşünmüştür. Çünkü evlenmeden önce Dorothea Casaubon'a cahil olduğunu ve ona soracağı bir sürü sorusu bulunduğunu söyledikten sonra ancak hiçbir zaman onu rahatsız etmeyeceğini sadece müsait olduğu zamanlarda bu sorularını soracağını söylemişti. Bu sebeple Casaubon Dorothea'nın bu söylediklerinden kendisi ile ilgili hiçbir gizli niyetinin olmadığı sonucunu çıkarmış ve Dorothea'nın onunla bu kadar açık konuşması Casaubon'a güven vermişti. Ancak İtalya'da Dorothea Casaubon'dan kitabını dikte etmesini istediğinde, Casaubon bu durumdan rahatsızlık duyarak, bu öneriyi karısının bilinçsizce işlerine burnunu sokmaya çalışması olarak algılamıştır. Dorothea'nın bu isteği Casaubon'da erkek zekâsına ve gücüne sahip bir casus tarafından gözlemlendiği hissi uyandırmıştır. Birileri tarafından takip edilmek onun için bir tehdit unsurudur. Dorothea'nın bu heyecanı onun işlerini yapmaya başlayamamasına sebep olmakta ve kendisini rahatsız hissetmektedir. Burada yazar Dorothea'nın da kocası Casaubon'un çekincelerini anlayamadığını ifade etmektedir. Bu saatten sonra Dorothea Casaubon için sadece bir eş değil aynı zamanda dünyanın boş ve lüzumsuzluğunu temsil eden bir kişiliktir. Dorothea ve Casaubon arasındaki bu çatışma Casaubon'un çalışmasıyla ilgili tereddütlerini de gün yüzüne çıkarmıştır. Dorothea artık her zaman yardıma hazır itaatkâr bir eş değil Casaubon'un sakinleşmeye en çok ihtiyacı olduğu zamanda onu sıkıntıya sokma potansiyeline sahip bir kadındır. Bununla birlikte Casaubon'un evlilik ile ilgili Dorothea gibi çok yüce idealleri ve beklentileri yoktur. Bu sebeple Casaubon'un Dorothea ile evlenmesinin tek sebebi artık yaşlandığı için ona evde yardım edecek bir yardımcı ve arkadaş edinme isteğidir. Bu durumu Bay Brook açıkça şöyle ifade etmiştir: *"Casaubon artık yaşlandığı için kendine bir yoldaş arıyor"*.³⁴⁹ Bu konuda Celia'da amcası Bay Brook'tan farklı düşünmemektedir. Ona göre

³⁴⁹ Eliot, A.g.e., s.435

Dorothea'nın Casaubon'u sevdiğinin yarsı kadar bile Casaubon Dorothea'ya ilgi duymamaktadır. Bu sebeple Casaubon aslında kendisine bir sekreter ve hizmetçi aramaktadır.

Dorothea ve Casaubon arasında geçen tartışmalar aslında evliliklerinin sevgi ve aşk üzerine kurulmadığını açıkça göstermektedir ve bu da Dorothea'nın bir kat daha üzülmesine sebep olmaktadır. Eserde cansız ve güneş ışığına bile duyarsız bir kişilik olarak tasvir edilen Casaubon ile heyecanlı ve hayat dolu olarak tasvir edilen karısı Dorothea'nın zıt kişilikleri açıkça vurgulanmaktadır. Kısacası bu karı koca çok az şey paylaşmaktadırlar. Ancak bu Dorothea istemediği için değil, Casaubon'un araya mesafe koyarak kendi egemenlik alanına girilmesine asla müsaade etmemesinden kaynaklanmaktadır. Casaubon saatlerce kendisini kütüphaneye kapatarak tek başına çalışmakta ve Dorothea'nın herhangi bir şekilde varlığı ya da yanında görünmesi onun çalışmaları ile ilgili bilinçaltındaki endişelerini ve korkularını gün yüzüne çıkarmaktadır. Catherina Neale bu durumu açıklarken Casaubon'un kendi bencilliğini yenediğini ve evlendiği kişinin de bir birey olarak ihtiyaçları olduğunu göz ardı ettiğini vurgulamaktadır. Bu uyumsuzluktan dolayı zamanla Dorothea ve Casaubon arasındaki mesafe daha da açılacaktır.³⁵⁰

Dorothea'nın bir hapis hayatı sürdürdüğü hissi Lowick'teki hayatında kendisini daha somut bir şekilde göstermiştir. Boş geçen vakit ve yapacak bir şeyinin olmadığı bu durum onu fazlasıyla bunaltmaktadır. Dorothea Casaubon'a ne yapması gerektiği konusunda sorduğu her soru karşısında onun her defasında '*seni ne mutlu ediyorsa onu yap*' diyerek karşılık vermesi Dorothea'nın yalnızlığını ve işe yaramazlık duygusunu bir kat daha arttırmaktadır. Artık Dorothea'nın hayalleri ve gerçekler arasında bir uçurum olduğu ortaya çıkmıştır.

Dorothea'nın evlilik süresince yaşamayı beklediği manevi tatmin duygusunu yaşayabilmek şöyle dursun daha önceleri yapmaktan zevk aldığı çok basit ev işleri bile artık ona anlamsız, boş ve değersiz görünmektedir.

³⁵⁰ Catherine Neale, **Middlemarch**, Penguin Critical Studies, London, 1989, s.154

Dorothea artık umutsuzdur ve kendisini bu şekilde sınırlandırmış bir evliliğin onu tatmin etmeyeceğini ve evlilikten önce kurduğu hayallerini gerçekleştirmenin çok uzağında olduğunu anlamıştır. Daha önceleri böyle bir evliliğin kendisini yücelteceğini ve güçlendireceğini düşünse de artık bundan umudunu kesmiştir. Çok faydalı işler yaparak insanlığa faydalı biri olabileceğini düşünen ve bu amacına ulaşmada evliliği bir araç olarak gören Dorothea'nın hayatında evlilikten sonra da hiçbir şey değişmemiş ve bu evlilik genç bir bayanın yaşadığı baskıcı özgürlük hissini devam etmesine sebep olmuştur. Dorothea'yı bunlardan daha çok üzen aslında kocasının karısına iltifat edip ilgi göstermemesinden ziyade kendisine karşı gösterilen ilgi ve alakaya da duyarsız kalmasıdır. Bu sebeple eserde yer alan *baskıcı-özgür, engelsiz-hapis, gençlik ateşi-hayalet figür* gibi birbirine zıt ifadeler sadece Dorothea'nın evlenmeden önceki idealleri ile evlendikten sonra karşısına çıkanları değil aynı zamanda Dorothea'nın kendisi ve kocası arasındaki zıtlıkları da betimlemektedir. Sandra M.Gilbert ve Susan Gubar'nın ifadesiyle dünya artık Dorothea için *fantastik bir mekândan* başka bir şey değildir.³⁵¹

Dorothea evliliği ile ilgili içinde bulunduğu ironik durumun gitgide daha çok farkına varmaktadır. Daha önceleri hayallerindeki evlilik ile ilgili ona büyüleyici gelen her şey artık kendisinin de içinde olduğu kurmaca ve antika bir oyundan başka bir şey ifade etmemektedir. Casaubon'un genç kuzeni Will de böyle büyüleyici bir kadının kuzeni gibi yaşlı ve çirkin bir adamla evlenmesine içten içe sinirlenmektedir. Resmin bütününe bakacak olursak Dorothea'nın bu evlilik ile ilgili yanılığının büyük bölümünü ileriye görebilme konusundaki eksikliği oluşturmaktadır. Dorothea'nın bu tutkulu ve coşkulu yapısı hem Casaubon'un gerçek kişiliği hem de kendi istekleri konusunda onu kör etmiştir. İki kız kardeşten nispeten daha saf görünen Celia bile bu evlilik konusunda ablası Dorothea'nın gözünün önündeki gerçeği görmediğini ve kendi konumunu düşünmeden yanlış bir yola girdiğini ifade etmiştir.

³⁵¹ Sandra Gilbert-Susan Gubar, *The Madwoman in the Attic: The Woman and the Nineteenth Century Literary Imagination*, Yale UP, London, 2000, s.235

Dorothea ve Casaubon arasındaki en büyük çatışma kıskançlıktan kaynaklanmaktadır. Will Ladislaw'ın Dorothea'ya kendisini ziyaret edeceğini bildirdiği bir mektup yazması üzerine Dorothea ve Casaubon'ın arası iyice açılmıştır. Casaubon her ne kadar kıskançlığını belli etmeyecek kadar gururlu olsa da bu mektup ile ilgili rahatsızlığını belli etmiştir. Casaubon'un sağlık durumunun iyi olmadığından habersiz olan Dorothea kocasının bu tepkisine aynı sertlikte karşılık vermiştir. Bu bölüm kitabın dönüm noktalarından biridir çünkü bu tartışmadan sonra Casaubon kalp krizi geçirecek ve bu olay Dorothea'nın bu evlilikle ilgili duruşunu değiştirmeye başlayacaktır.

2.3.4.2- Rosamond Vincy

Rosamond ve Lydgate'in evlilikleri de birbirileri hakkındaki yanlış izlenimler ve algılar yüzünden başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aynı ideallerin peşinden koştuklarını düşünerek birbirlerine âşık olmuşlar ancak evliliklerinden çok kısa bir süre sonra hayattan beklentilerinin çok farklı olduğunu anlamışlardır. Bencil yapısı sebebiyle Rosmand, kocası Lydgate'in mesleği ve ideallerine olan tutkusunu anlamak istememiştir. Rosamond'un kocasının mesleği ile ilgili ilgilendiği tek şey daha fazla para kazanıp daha iyi bir hayat sürdürebilip sürdüremeyecekleridir. Bu durumu Lydgate'in şaka yollu karısına Midllemarch'ta bir doktor olmaktansa çok daha iyi bir meslek sahibi olmak isteyip istemeyeceğini sorduğunda karsının bir tıp doktorunun karısı olmaktan ziyade daha yüksek bir statü sahibi ve sosyal olarak çok daha lüks hayat yaşayan bir adamın karısı olmak istediğini açıkça ortaya koyması Rosamond'un hayattan beklentilerini göstermesi açısından önemlidir. Bir defasında Rosamond Lydgate'in mesleğini sevmediğini söyleyecek kadar ileri giderek *"Keşke bir tıp doktoru olmasaydın"* ifadelerini kullanmıştır. Lydgate'in mesleğini ne kadar severek yaptığını göremeyen Rosamond onun meslek seçimi konusunda kuzenlerinden çok aşağıda kaldığını düşünmektedir. Bununla birlikte Lydgate doktorluğun karakterine ve hayat felsefesine en uygun meslek olduğunu düşünmektedir. Ancak Rosamond'un tıp ve politikanın üzerinde tartışmaya değmeyecek iki konu olduğunu düşünmesi kocası ile aralarındaki fikir ayrılığını açıkça ortaya

çıkarmaktadır. Zamanla Lydgate Rosmand'un kendisine kendisi olduğu için değil parası, statüsü ve başarısından kaynaklanan şöhreti için âşık olduğunu ve onunla bu yüzden birlikte olduğunu anlamıştır. Rosamond Lydgate'e onun neden burnu havada kuzeni Kaptan Lydgate gibi olmadığını sorduğunda kocası Rosamond'un aslında nasıl bir eş profili hayal ettiğini anlamıştı.

Lydgate zamanla Rosamond'un gerçek kişiliğini farkına varır. Rosamond'un o itaatkâr kadınsı güzelliğinin altında aslında Lydgate'in itibar ve ününü kullanarak daha başarılı bir denizkızı olma amacının olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple Lydgate artık karısına karşı o büyümlü sevgiyi içinde taşımamaktadır çünkü onun gerçek duygu ve düşüncelerini farkına varmıştır. Her ne kadar Lydgate mesleğinin zirvesinde ve idealist bir doktor olsa da Viktorya toplumundaki hemen her erkek gibi onun da kadınlar ile ilgili önyargıları bulunmaktadır. Bir kadının dış güzelliği ile içinin de temiz olacağı yanılığına düşmüş ve dış güzelliğın içi yansıtacağı yanlış düşüncesine kapılmıştır. Böylece Lydgate Rosamond gibi güzel bir kızla, aslında onun kişilik olarak da mükemmel biri olduğunu düşünerek evlenmiştir.

Rosamond karakteri çok inatçı bir karakterdir. Her ne kadar çok itaatkâr biri gibi görünse de her şeyin kendisinin istediği gibi olmasını istemektedir. Evlenmeden önce Rosamond'un bu özelliği Lydgate'in hoşuna gitmişti çünkü Lydgate Rosamond'un babasının bu evliliğe karşı çıkması konusunda onun bu inatçı karakteri sayesinde babasını ikna edebileceğini biliyordu. Ancak evlendikten sonra Rosamond'un bu olumsuz karakterinden Lydgate de bir eş olarak nasibini alacaktır. Lydgate Rosamond'un hamile olduğu dönemde Kaptan Lydgate ile at gezintisine çıkmaması gerektiğini söyleyerek bunun bebeğe zarar verebileceği konusunda onu uyarmasına rağmen Rosamond buna sert bir tepki göstererek bu konunun kendisini ilgilendirmediğini ve işine karışmaması gerektiğini söylemiştir. Aslında burada yazar bir yönüyle Rosamond'un manipülatif karakterini de ortaya koymaktadır. Çünkü Lydgate bu konuda ne kadar haklı gerekçelere sahip olsa da Rosamond'un fikirlerine uymak zorunda kalmıştır. Lydgate zamanla Rosamond üzerinde hiçbir etkisinin ve gücünün bulunmadığını anlamıştır. Çünkü bu at gezintileri sebebiyle Rosamond çocuğunu düşürmesine rağmen

yine de Lydgate'e birçok konuda karşı gelmekten çekinmemiştir. Bu olaydan dolayı Lydgate bir yandan karısını teselli ederken bir yandan da böyle naif bir insandaki inatçılığı dehşetle gözlemlemiştir.

Rosamond'un lükse düşkünlüğü ve çok büyük miktarlarda harcadığı paralar Lydgate'i borç krizine sokmuştur. Rosamond'un ev için yaptığı lüks harcamalar kendisi için aldığı değerli mücevherler ve sosyeteye verdiği akşam yemekleri bu borcun katlanarak artmasına sebep olmuştur. Bu borç yüz seksen pound'a çıkıp Lydgate'in ödeyemeyeceği miktarlara ulaşınca evdeki eşyalara haciz gelmiş ve böylelikle durumdan Rosamond'da haberdar olmuştur. Ancak Rosamond kendi yarattığı bu problemlerin bir parçası olmaktan kaçıyor ve sanki bunların hiçbiri kendisi ile ilgili değilmiş gibi davranıyordu. Bu sebeple bundan sonraki harcamalarına dikkat edeceği ile ilgili en ufak bir şey söylemiyor bunun yerine Lydgate'e Londra ya da Durham'a taşınarak orada Lydgate'in arkadaşlarından yardım istemeyi teklif ediyordu. Son olarak getirdiği çözüm ise babası Bay Vincy'den borç para almak olmuştur. Bunun üzerine sinirlenen Lydgate'in bunun çok aptalca bir fikir olduğunu söylemesi üzerine Rosamond *"Eğer bana karşı böyle davranacağını bilseydim seninle asla evlenmezdim"*³⁵² diyerek artık iplerin koptuğunun sinyalini vermiştir.

Rosamond'un yaşadığı hayal kırıklığını iki şekilde değerlendirebiliriz. Birincisi Lydgate'in hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceği şeyler için ona vaatlerde bulunması ve bu sebeple hayallerinin gerçekleşmemiş olmasıdır. Aslında her ikisi de bencilce sebeplerle evlendiler. İkisi de hayal kırıklığına uğradı. Çünkü her ikisi de toplumda onlara hazır olarak verili cinsiyet kalıplarına göre düşünerek evlenmeden önce birbirlerini belli kalıplara sokmuşlardı. Susan Morgan bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

"Lydgate'in bu çöküşü her ne kadar kendi sorumsuzluğu olsa da, bu hem bireysel hem de kültürel bir problemdir. Lydgate'in Rosamond'a olan bu körlüğü ve kadının güzelliğine olan bu tutkusu onun özne ile nesne arasında ayırım yapamamasına neden olmuştur. Yani Rosamond'un uzun boyu ve çiçeksi duruşu ile ruhunu birbirinden ayırmasını engellemiştir. Bu durum her ne

³⁵² Eliot, A.g.e., s.284

kadar iyi bir eğitim almış ve mesleğinde başarılı bir doktor olsa bile onun da içinde yaşadığı toplumun kadınlarla ilgili önyargıları ve düşünceleri konusunda diğer erkeklerden çok ayrıldığını ve farklı düşünmediğini açıkça ortaya koymaktadır”.³⁵³

Bu durum Lydgate'in de Viktorya toplumunda erkeklere verilen sistemli eğitimin bir parçası ve ürünü olduğunu göstermektedir. Çünkü erkekler de aynen kadınlar gibi dış görünüş ile altında yatan gerçek yüz arasında bir ayırım yapamamaktadırlar. Erkeklerin kadınlar ile ilgili bu basmakalıp düşünceleri onların kadınların kurbanı olmalarına sebep olmuştur. Bu sebeple problem aslında kadının toplum tarafından nasıl algılandığının çok ötesinde toplumdaki sınırları belli olan erkek ve kadının birey olarak hep birlikte acı çektiği bir kültürel probleme dönüşmüştür.³⁵⁴

2.3.4.3- Harriet Bulstrode

Middlemarch romanında evlilik hayatında birçok problem ile karşılaşan diğer bir karakter Fred ve Rosamond'un halası ve Bay Walter Vincy'nin kız kardeşi Harriet Bulstrode karakteridir. Ancak burada Harriet'in evlilik ile ilgili durumu diğer kadın karakterlerden biraz daha farklıdır. Çünkü evlenmeden önce onun kocası Bay Bulstrode'dan etkilenmesinin sebebi kocasının kendisini kasaba halkına ve karısına yanlış tanıtması yani kocasının ikiyüzlülüğüdür.

Nicholas Bulstrode Middlemarch'da iyi para kazanan bir bankerdir. Romanın başından itibaren Bulstrode herkes tarafından saygı duyulan çok dindar bir insan olarak karakterize edilmiştir. Bununla ilgili olarak yazar şunları söylemiştir:

“Bay Vincy'nin kız kardeşi Bay Bulstrode'u eş olarak kabul etmekle çok iyi bir iş yaptı. Çünkü her ne kadar Bay Bulstrode'un nereli olduğunu bilmesek de Middlemarch'taki aile yapısına çok kolay uyum sağlaması ve onlardan biri gibi davranması onun bir eş olarak ne kadar uygun biri olduğunu göstermektedir”.³⁵⁵

³⁵³ Susan Morgan, *Sisters in Time: Imagining Gender in Nineteenth-Century British Fiction*, Oxford University Press, New York, 1989, s.86

³⁵⁴ Kathryn Hughes, *George Eliot: The Last Victorian*, Farrar Straus Giroux UP, New York, 1999, s.264

³⁵⁵ Eliot, *A.g.e.*, s.250

Burada belirtildiği gibi hiç kimse Bay Bulstrode'un gerçekte nereli olduğunu ya da nereden geldiğini bilmemektedir. Kendisi de çok dindar ve dürüst bir kadın olan Harriet Bulstrode kocasını çok özel biri olarak gördüğünü belirtmiş ve yazar onun bu düşünceleri ile ilgili şu ifadelere yer vermiştir: Bayan Bulstrode kocasının, öldükten sonra hayat hikâyesinin yazılması gereken birkaç adamdan biri olduğuna inanmaktaydı. Ancak yazarın Bulstrode'u tasvir ederken onunla ilgili kullandığı *alçak ses tonu, tutarsız olması ve gizli niyetleri* gibi ifadeler aslında onun hayatındaki bilinmeyen yönleri ileride açığa çıkaracak öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Romana daha sonraları Bulstrode'un eski iş arkadaşı olarak John Raffles karakterinin dâhil olması Bulstrode'un geçmişindeki karanlık yönlerinin ortaya çıkması korkusu sebebiyle onda bir rahatsızlık uyandıracaktır. Çünkü John Raffles Bulstrode'un geçmişini iyi bilmektedir. Zaten çok kısa bir süre sonra John Raffles Bulstrode'a şantaj yapmaya başlayacak ve kazandığı serveti çalıntı altınları satarak elde ettiğini herkese söylemekle onu tehdit edecektir.

Bulstrode ile ilgili gerçeğin meydana çıkmasından sonra Middlemarch halkı Bayan Bulstrode'a çok acıyacak ve başına gelenlerin onun hatası olmadığını vurgulayarak suçlanması gereken tek kişinin kocası Bay Bulstrode olduğunu söyleyeceklerdir. Ancak bu durumda da görüldüğü gibi kadınların yaptıkları evlilikler sadece karşı tarafın dış görünüşüne, kendisini nasıl anlattığına ve gösterdiğine bakılarak yapılmaktadır. Zaten genel olarak Viktorya toplumunda da kabul gören duruma göre bir kadının bir erkekten beklemesi gereken şey sınırlı özellikler ile maddi birtakım öğelerin ötesine geçmemektedir.

SONUÇ

Viktorya Dönemi İngiliz gerçekçi roman yazarlarının önde gelen isimlerinden olan George Eliot'ın romanlarının merkezine insan, insan doğası, hayat ve insan ilişkilerini oturttuğu; yaşadığı dönemin toplumsal, kültürel ve politik gerçeklerini, yarattığı roman kişilerinin iç çatışmaları, huzursuzlukları ve hayatları ile birlikte yansıttığı görülmektedir. Romanlarını “deney” olarak gören Eliot, insani değerlere ve evrensel kavramlara, “sağduyulu bir tarihçi” gibi gerçekçi bakış açısıyla yaklaşmaktadır.

Eliot'ın tezimizde incelediğimiz Middlemarch romanında ise yazar Viktorya toplumundan bir kesit olarak Middlemarch kasabesindeki sıradan insanların hayatlarını anlatmıştır. Roman çoklu olay örgüsü ile yazılmış olup metinde çok kalabalık bir karakter kitlesi ve bunların birbirleri ile olan dolaylı ya da doğrudan ilişkileri anlatılmaktadır.

Bu olay örgüleri içerisinde tezimizin de temel konusu olan toplumsal cinsiyet teması incelenmiştir. Viktorya toplumunda toplumun kadına yönelik bakış açısı, önyargıları roman boyunca karakterler üzerinden açıkça anlatılmakta ve kadın karakterlerin sosyal hayatta karşılaştıkları problemler çoklu olay örgüsü içinde verilmektedir.

Toplumsal cinsiyet açısından romanı değerlendirecek olursak, Eliot her ne kadar gerçekçi bir roman yazarı olup Middlemarch da gerçekçi romanlar arasında yerini almış olsa da, roman boyunca özellikle kadın karakterlerin toplumun kendilerinden beklenenin tam tersi ya da bir kadından beklenmeyecek işleri yapmaları Eliot'ın imgelem dünyasındaki kadın imajının aslında kadınların bazen androjen kişilik özellikleri gösterebilecek kahramanlar olduklarını göstermektedir. Romandaki kadın karakterler bazen erkeklerden beklenen davranışları göstermekte bazen de erkek karakterlerin özellikle ev içinde kadınlara boyun eğen yönlerini ortaya çıkarmaktadır.

Middlemarch romanından da anlaşılacağı gibi George Eliot'ı feminist ya da anti-feminist olarak nitelendirmek yanlış olur. Eliot kadının toplumdaki yeri konusunda kendine özgü fikirlere sahip olan bir yazardır.

Öncelikle kadınların istedikleri eğitimi alabilmeleri, toplumla bütünleşebilmeleri ve kültür düzeylerinin artırılması konularında bir kadın olarak çağdaşlarından çok daha açık fikirli olduğu söylenebilir. Eliot'ın feminizm karşıtlığı ile ilgili olarak suçlanmasının sebepleri ise kadınların doğası ve rolleri ile oy kullanma hakkı, hukuk ve eğitim reformları ile kadınların mülk sahibi olabilmeleri konusundaki bazı aykırı düşünceleri ve bu düşüncelerini eyleme dökmemiş olmasıdır. Eliot o dönem çok popüler konular arasında yer alan feminizm ile ilgili yazılar yazmamıştır. Bununla birlikte o, daha çok feminizmin çelişkileri ile ilgilenmiştir. Eliot kadın sorununa daha muhafazakâr bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bununla birlikte Middlemarch romanında da görüldüğü gibi kadınların toplumdaki sosyal norm ve kurallar karşısındaki mücadelelerini çok tutkulu ve sempatik bir dille anlatmıştır.

Eliot' a göre kadın sorunu katı eleştirel yaklaşım ve oy hakkı eylemleri ile çözümlenecek bir problem değildir. Eliot bu konuda daha da ileri giderek feministlerin ileri sürdükleri erkeklerle eşit güce sahip olma konusunda da feminist çevrelerle aynı fikirleri paylaşmamaktadır. Eliot'ın bu düşünceleri onun edebiyat dünyasına da ister istemez etki etmiştir. Bu konudaki en güzel örneklerden birisi tezimizde incelediğimiz Middlemarch romanıdır. Yazarın roman kahramanı Dorothea'ya sosyal reformlar ve feminizm konularında biçtiği rol onun duruşunu göstermesi açısından önemlidir. Şöyle ki roman kahramanı Dorothea eğitimi çok önemseyen, politik, sosyal ve bilimsel değişimleri getirecek sosyal reformları destekleyen bir kadın olarak yaptığı işlerde çok güçlü ve etkili bir karakterdir. İşte Eliot'a göre bir kadının sosyal hayatta alması gereken rol budur. Her ne kadar Eliot oy kullanma hakkı ile ilgili toplumsal eylemleri anarşist ve gerçeklikten uzak görerek bu eylemlere katılmasa da kadınların her kademedede eğitim alma ve hukuksal birtakım haklar edinmeleri konularına daima onların destekçisi olmuştur.

Eliot'a göre kadınlara verilmesi gereken yasal haklardan belki de en önemlisi kadın kimliğinin kocasından bağımsız bir şekilde yasalarla tanınmasıdır. Böylelikle kadınlar oy kullanma, mülk edinme ve boşanma gibi haklara da sahip olabileceklerdir.

Eliot Fransa'da kaldığı dönemde yazdığı bir makalesinde Comte'un kadının toplumdaki rolünün azaltılması konusundaki düşüncelerine vurgu yaparak, kadınların ruhsal, duygusal ve fiziksel güç açısından erkeklerle eşit olamayacağını belirtmiştir. Hatta daha da ileri giderek, zaman zaman kadınlara karşı erkeksi tavırlar içine girip onları eleştirmiştir. Eliot dönemin erkeksi bakış açısını bir yönüyle kabul etmekte ve dönemin eğitilmiş kadını kocasını doğru yoldan çeviren “*mantıksız bir hayvandan*” başka bir şeye benzemeyen bir yaratık olarak tanımlamaktadır. Tezimizde incelediğimiz Middlemarch romanının “*mantıksız hayvanı*” ise Rosamond Vincy karakteridir. Rosamond bir kadının alması gereken eğitimi almış, kocasının fikirlerine ve kararlarına gizlice karşı çıkan ve onun sosyal ve mesleki statüsünü değiştirmeye çalışan bir karakterdir.

George Eliot muhafazakâr reformist olarak tanımlanabilir. Eliot'un feminizm ya da kadın hareketleri ile ilgili konularda desteklediği tek şey kadınların da üniversitelerde eğitim alabilmesi ve kadının mülk edinme hakkının çok güçlü bir şekilde sağlanmasıydı. Bu iki durum da romanda açıkça ortaya konulmuştur. İlk olarak Dorothea kocası Casaubon'un ölümünden sonra kalan malları istemeyerek de olsa Casaubon'un büyükannesine iade etmek durumunda kalmıştır. Çünkü bu dönemde kadının miras hakkı yoktur. İkinci durumda ise yazar Dorothea'nın eğitim durumuna sürekli vurgu yaparak bu konuya verdiği önemi göstermektedir.

Middlemarch romanında Eliot kadın sorununu aslında bir insanlık sorunu olarak görmektedir. Bu sorunun çözülmesi için de sorunun sadece kadın erkek eşitsizliği olarak tanımlanmasıyla çözülemeyeceğini savunmaktadır. Çünkü Eliot'a göre bireyler ve kurumlar arasındaki eşitsiz yapı çözülmedikçe, kadın sorunu topluma zarardan başka bir şey getirmeyecek ve bu zarardan en çok etkilenecek kesim de yine kadınlar olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABEL, Elizabeth, *Feminist Criticism in the Wilderness*, Chicago UP, Chicago, 1980.
- ADAMS, Harriet Farwell, "*Dorothea and 'Miss Brooke' in Middlemarch*". *Nineteenth- Century Fiction*, Volume:39, 1984.
- AKSOY, Ekrem, *Roman Tarihine Goldmann'cı Bir Yaklaşım*, Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, Gaziantep 4-5 Haziran, 1999.
- ALVER, Köksal, *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, Hece Yay., Ankara, 2004.
- ARAT, Necla, *Feminizmin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991.
- AUSTEN, Jane, *Pride and Prejudice*, Oxford Pub, Oxford, 1970.
- AUSTEN, Jane, *Persuasion*, Oxford UP, Oxford, 1971.
- AUSTEN, Zelda, "*Why Feminist Critics Are Angry with George Eliot*", *College English*, Vol:37, 1976.
- AYDIN, Ertuğrul, *Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimlerinin Görev ve Özellikleri*, içinde: Köksal, Alver, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yay., Ankara, 2004.
- AYDIN, Ertuğrul, *Edebiyat-Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler*, *Uluslararası Türk dil tarih ve Edebiyat Araştırmaları Sayı:4*, Kasım, 2009.
- AYTAÇ, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, Papirüs Yay, İstanbul,1999.
- BAGCHI, Jasodhara, *Literature, Society and Ideology in the Victorian Era*, Sterling Pub. Private Ltd., Jadavpur Univ. Calcutta, 1991.
- BARRETT, Dorothea, *Vocation and Desire*, Routledge Pub., New York, 1989.
- BASCH, Françoise, *Relative Creatures: Victorian Women in Society and the Novel*, Schocken Pub. New York, 1974.
- BEAL, Carole, "*Boys and girls the development of gender roles*", McGraw-Hill, New York, 1994.
- BEASLY, Chris, *What is Feminism? An Introductixon To Feminist Theory*, Allen-Unwin, London, 1999.
- BEER, Gillian, *George Eliot*, Indiana UP, Bloomington, 1986.

BERNSTEIN, Arla, "Gendered Characteristics of Political Engagement in College Students," *Journal Of Resource* 2005, 52/5-6.

BHASIN, Kamla, *Ataerkil Sistem: Erkeklerin Dünyasında Yaşamak*, İstanbul, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, 2003.

BHASIN, Kamla, *Toplumsal Cinsiyet "Bize yüklenen Roller" Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, İst., 2003.*

BİLGEGİL, Mehmet Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, Enedrun Kitabevi, İstanbul, 1989.

BİRKAN, ERDAL, "The Scientific, Religious And Philosophical Background Of The Victorian Period", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 1982.

BLAKE, Kathleen, "Middlemarch and the Woman Question". *Nineteenth-Century Fiction*, Volume:31, University of Cambridge, London, 1976.

BLAKE, Kathleen, "*Pure Tess: Hardy on Knowing a Woman.*" *Studies in English Literature*, Volume: 22, London, 1982.

BLANCHARD, Eric, "*Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory*", *Signs: Journal of Women Culture and Society*, 2003.

BLUMER, Herbert, *Symbolic interactionism: Perspective and method*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1969.

BODENHEIMER, Rosemarie, *The Real Life of Mary Ann Evans: George Eliot, Her Letters and Fiction*, Cornell University Press, 1994.

BOTTOMORE, Tom-NISBET, Robert, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Çev. Mete Tunçay, Aydın Uğur, Ayraç Yay., II. Baskı Ank. 1997.

BROWN, Diana, "*The Misery Behind: Women suffer most the statistics*", *Global Issues*, Sixteenth Edition, Dushkin/McGraw-Hill, Guilford, 2000.

CARROLL, David, *George Eliot and the Conflict of Interpretations, A Reading of the Novels.*: Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

CASE, Alison-HARRY, Shaw, *Reading the Nineteenth-Century Novel: Victoria*, Blackwell Publishing, London, 2008.

CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, "Holizm mad.", Paradigma Yay., III. Baskı İst. 1999.

CHASE, Karen, *Middlemarch in the Twenty-First Century*, Oxford UP, Oxford, 2010.

CHERNIAVSKY, Eva, "*Visionary Politics? Feminist Interventions in the Culture of Images*", *Feminist Studies*, 2000.

CLIFFORD, James, *Travelling Cultures*, Cultural Studies, Penguin Readers, London, 1984.

COLEMAN, William-James, KERBO- Harold, RAMOS, "*Social Problems*", Prentice Hall, Eight Edition New Jersey, 2002.

CONWAY, David, *Serbest Piyasa Feminizmi*, Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.

COŞKUN, Sezai, "*Edebiyat Sosyolojisi Araştırmaları İçin Bir Yöntem Denemesi*", Hece Yay., Ankara, 2004.

CUMA, Ahmet, "*Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi-Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi*", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:22, 2009.

DAICHES, David, *George Eliot: Middlemarch*, Edward Arnold Pub., London, 1973.

DAMARLI, Özge , "*Ergenlerde Toplumsal Cinsiyet Rollerini, Bağlanma Stilleri ve Benlik Kavramı Arasındaki İlişkiler*", A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

DAVIS, Michael, Helmstadter, Richard, *Religion and Irreligion in Victorian Society*, Routledge Pub., London and New York, 1969.

DEMİR, Zekiye, *Modern ve Postmodern Feminizm*, İz Yayınları İstanbul, 1997.

DERESIEWICZ, William, "*Heroism and Organicism in the Case of Lydgate*", *Studies in English Literature*, Volume:38:4, 1998.

DEVELİOĞLU, Ferid, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2001.

DIEKMAN, Amanda-GOODFRIEND, Wind, "*Dynamic Stereotypes of Power: Perceived Change and Stability in Gender Hierarchies*," *Sex Roles*, 2004, Sayı:50/3-4.

DONOVAN, Josephine, *Feminist Teori*, Çev. Aksu Bora, M. Ağduk Gevrek Fevziye Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

DÖKMEN, Zehra, “*Ders kitaplarında cinsiyetçilik*”, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yay, Ankara, 2000.

DÖKMEN, Zehra, *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Sistem Yayınları, İstanbul, 2004.

DURKIN, Kevin, “*Developmental social psychology: From infancy to old age*” Cambridge Massachusetts: Blackwell, 1996.

E.MERRIL, Francis, “*Sosyolog Olarak Balzac: Bir Edebiyat Sosyolojisi İncelemesi*”, Ed. Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, Hece Yay., Ankara, 2004.

EAGLETON, Terry, *Edebiyat Kuramı*, Çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2011.

EAGLY, Alice-WOOD, Wendy-DIEKMAN, Amanda, "Accuracy and Bias in Stereotypes about the Social and Political Attitudes of Women and Men," *Journal of Experimental Social Psychology*, , Vol:38, 2002.

EAGLY, Alice-WOOD, Wendy-DIEKMAN, Amanda, *Social Role Theory of Sex Differences and Similarities*, Lawrence Erlbaum Associates Publisher, New Jersey, 2000.

ELIOT, George, *Middlemarch*, Penguin Books Ltd., London, 1989.

ELIOT, George, *The Mill on the Floss*. Penguin Pub, London, 1985.

ERDOĞAN, Türkan, “*Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisinin Gelişimi Üzerine Düşünceler*”, Ed. Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara, 2006.

ESGİN, Ali, *Anthony Giddens Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

F.RESKIN, Barbara, “*The Proximate Causes of Employment Discrimination*”, *Contemporary Sociology*, Vol. 29, March 2000.

FRANZOI, Stephen, *Social Psychology*, Dubuque: Brown & Benchmark Pub, The U.S.A., 2002.

FRASER, Hilary, *Beauty and Belief: Aesthetics and Religion in Victorian Literature*, Cambridge U.P., Cambridge, 1986.

FREEDMAN, Judge Paul-SEARS, David, *Cinsiyet Rollerini*, Çev. Ali Dönmez. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Ankara, 1989.

GARRETT, Peter, *The Victorian Multiplot Novel*, Yale University Press, New Haven, 1980.

GASKELL, Peter, *The Manufacturing Population of England: Its Moral, Social, and Physical Conditions, and the Changes Which Have Arisen from the Use of Steam Machinery*, Arno Pub., New York, 1972.

GILBERT, Sandra-GUBAR, Susan, *The Madwoman in the Attic: The Woman and the Nineteenth Century Literary Imagination*, Yale UP, London, 2000.

GORDON, Haight, *George Eliot: A Biography*, Oxford Univ. Press, New York and Oxford, 1968.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
HARDY, Barbara, *The Novels of George Eliot: A Study in Form*, Athlone Pub., London, 1963.

HARDY, Barbara, *The Novels of George Eliot: A Study in Form*, Athlone Pub., London, 1963.

HENSLIN, James, *"Social Problems"*, Sixth Edition, Prentice Hall, New Jersey, 2003.

HOLLOWAY, John, *The Victorian Sage*, Macmillan and Co.Ltd., London, 1953.

HORNEY, Karen, *Psikanalizde Yeni Yollar*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, Ankara, 1994.

HOUGHTON, Walter, *The Victorian Frame of Mind 1830-1870*, Yale University Press, New Haven & London, 1957.

HUGHES, Kathryn, *George Eliot: The Last Victorian*, Farrar Straus Giroux UP, New York, 1999.

İMANÇER, Dilek, *"Feminizm ve Yeni Yönelimler"*, Doğu Batı Dergisi, Sayı 19, Ankara, 1990.

İSEN, Galip-BATMAZ, Veysel, *Ben ve Toplum*, Salyangoz Yay., İstanbul, 2006.

JAGGAR, Alison, *Feminist Politics and Human Nature*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., New Jersey, 1983.

KARPAT, Kemal, *Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yay, Ankara, 1962.

KAYHAN, Fatma, *Feminizmler Dizisi*, BDS Yayınları, İstanbul, 1999.

KAYPAKOĞLU, Serdar, Toplumsal Cinsiyet ve İletişim, Naos Yayıncılık, İstanbul, 2003.

KETTLE, Arnold, The Nineteenth Century Novel. Heinemann Educational Books in Association with the Open University Press, Oxford, 1981.

KISA, Cihat, Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2005.

KITE, Mary, "Age, Gender and Occupational Label: A Test of Social Role Theory," *Psychology of Women Quarterly*, 1996.

KÜÇÜK, Mehmet, Medya, İktidar, İdeoloji, Ark Yayınevi, Ankara, 1994.

LAHTI, Georgia Duerst-KELLY, Rita Mae, "The Study of Gender Power and Its Link to Governance and Leadership.", University of Michigan Press, Michigan, 1995.

LANDOW, George-COLLINI, Stefan, Victorian Thinkers, Oxford University Press, Oxford, 1993.

LANGLAND, Elizabeth, Telling Tales: Gender and Narrative Form in Victorian Literature and Culture, Columbus UP, Ohio State, 2002.

LANSON, Gustave, Edebiyat Tarihi ve Sosyoloji, Çev. Cemil Meriç, Hisar Dergisi, 16, 1976.

LERNER, Laurence, The Truth-tellers: Jane Austen, George Eliot, D.H. Lawrence, Schocken Pub. New York, 1967

LEVIN, Amy K., The Suppressed Sister: A Relationship in Novels by Nineteenth- and Twentieth-Century British Women., Bucknell UP, Lewisburg, 1992.

LINDSEY, Linda, *Gender roles, A sociological perspective*, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1990.

LUKACS, George, Avrupa Gerçekçiliği, Çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yay., II Baskı, İst. 1987.

LUKACS, George, Birey ve Toplum, Çev. V. Atayman, Günebakan Yay., İst. 1978.

LUKACS, George, Marks ve Engels'in Estetik Yazıları III, Çev. B. Cömert, Z. Özcan Forum, İst., 1969.

LUNDBERG, Patricia Lorimer, "George Eliot: Mary Ann Evans's Subversive Tool in *Middlemarch*", *Studies in the Novel*, University of North Texas Volume: 18.3, 1986.

MACIONIS, John J., *Sociology, A Global Introduction*, Second Edition, Prentice Hall, London, 2002.

MACIONIS, John J., *Sociology*, Çev.Vildan Akar, Nobel Yayın, İst.,2012.

MARKS, Clifford, "Middlemarch, Obligation, and Dorothea's Duplicity", *Rocky Mountain Review*, Volume:54, 2000.

MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat yay, Ankara, 1999.

MCCORD, Norman, *British History: 1815-1906*, New York, Oxford UP, 1991.

MEAD, George Herbert, *Mind, self, and society*, University of Chicago Press, Chicago, 1934.

MELANI, Lilian, *Angel in the House*, Arno UP, New York, 1972.

MERRIL, Francis, *Sosyolog Olarak Balzac: Bir Edebiyat Sosyolojisi İncelemesi*, Ed. Köksal, Alver, Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri, Hece Yay., Ankara, 2004.

MICHEL, Andre, *Feminizm*, Çev. Şirin Tekeli, Kadın Çevresi Yayınları. İstanbul,1984.

MILL, John Stuart, *The Subjection of Women*, New York, Prometheus Pub., 1986.

MILLET, Kate, *Cinsel Politika*, Çev. Seçkin Selvi, Payel Yay., İstanbul,1987.

MILLS, Charles Wright, *Toplumbilimsel Düşün*, Çev. Ünal Oksay, Der Yay., İst., 2000.

MITCHEL, Juliet, Oakley, Ann, *Kadın ve Eşitlik*, Çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, Ankara, 1998.

MORGAN, Susan, *Sisters in Time: Imagining Gender in Nineteenth-Century British Fiction*, Oxford University Press, New York, 1989.

MUTMAN, Mahmut, *Sosyal Bilimlerde ve Toplumda Post Modernizm*, Birikim Dergisi, Sayı 33,1992.

NEALE, Catherine, George Eliot, Middlemarch. Penguin Books Ltd., London, 1989.

NEALE, Catherine, Middlemarch, Penguin Critical Studies, London, 1989.

NEWMAN, Louise; "Sex, Gender and Culture: Issues in the Definition, Assesment and Treatment of Gender Identity Disorder", *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, Vol:7, 2002.

NOBLE, Trevor, Sosyoloji ve Edebiyat, Çev. Nurettin Çalışkan, Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006.

O'DONNELL, Mike, A New Introduction to Sociology, Thomas Nelson and Sons Ltd., Edinburgh, 1981.

ÖNÜR, Nimet-ÇATALCALI, Ayşe, "Medya Dilinin Cinsiyeti: Köşe Yazılarında Eril ve Dişil Sunumlarla Toplumsal Cinsiyetin Konumlandırılması", Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İst., 2002.

ÖZKALP, Enver, Sosyolojiye Giriş, Genişletilmiş 11. Baskı, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın, Eskişehir, 2002.

PARILLO, Vincent N., Contemporary Social Problems, Fifth Edition, Allyn and Bacon, Boston, 2002.

PARLA, Jale, Kadınlar Dile Düşünce, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005.

PERRY, John A-PERRY, Erna K. "Contemporary Society: An Introduction to Social Science", Tenth Edition, Allyn and Bacon, Boston, 2003.

PIAGET, Jean, Structuralism, Harper and Row Pub., New York, 1970.

PINNEV, Thomas, *Essays of George Eliot*, Columbia Univ. Press, New York, 1963.

POLOMA, Margaret, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. H. Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2010.

POOVEY, Mary, Uneven Developments: The Ideological Work of Gender in Mid-Victorian England, Chicago UP, Chicago, 1988.

POPENOE, David, Sociology, Prentice Hall, New Jersey, 1991.

POSTON, Carol H., A Vindication of the Rights of Woman: An Authoritative Text, Backgrounds, the Wollstonecraft Debate, Criticism. Norton, New York, 1988.

POSTON, Carol H., *A Vindication of the Rights of Woman: An Authoritative Text, Backgrounds, the Wollstonecraft Debate, Criticism*, Norton, New York, 1988.

PROPP, Vladimir, *Masalın Biçimbilimi*, Çev.Mehmet Rifat- Sema Rifat, B/F/S Yay., İst. 1985.

RAMAZANOĞLU, Caroline, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, Çev. Mefkure Bayatlı, Pencere Yayınları, İstanbul, 1998.

REED, Evelyn, *Kadın Özgürlüğünün Sorunları*, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1985.

RINGLER, Ellin, "*Middlemarch: A Feminist Perspective*", *Studies in the Novel*, University of North Texas, Volume 15:1, 1983.

ROSNER, Victoria, "*Doing Feminism in Interdisciplinary Contexts*", *Feminist Studies*, 2001.

ROTHFIELD, Lawrence, *Vital Signs, Medical Realism in Nineteenth-Century Fiction*, Princeton University Press, New Jersey, 1992.

SAĞLIK, Şaban, "*Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi*", Ed. Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, Hece Yay., Ankara, 2004.

SARIBAY, Ali Yaşar, "*Erken Yaşlarda Cinsiyet Rolü Kazanımı Üzerine Ebeveynlerin Etkisi. Psikoloji Denemeleri*", Birikim Yayınları, 2001.

SCHMITT, David, "Are Men Universally More Dismissing than Women? Gender Differences in Romantic Across 62 Cultural Regions," *Personal Relationships*, Vol:10/3, 2003

SEVİM, Ayşe, *Feminizm*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005.

SHOWALTER, Elaine, "*The Greening of Sister George*". *Nineteenth Century Fiction*, Literature UP, London,1980.

SHOWALTER, Elaine, *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*, Princeton UP, Princeton, 1977.

SHOWALTER, Elaine, *Feminist Criticism in the Wilderness, Writing and Sexual Difference*, Chicago UP, Chicago, 1980.

SHOWALTER, Elaine, *Introduction: The Feminist Critical Revolution*". *The New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature, and Theory*, Pantheon Books, New York,1985.

SMITH, Cynthia-NOLL, Jane, *"The Effect Of Social Context On Gender Selfconcept. SexRoles"*, University of South Florida, Vol:40(5/6),1999.

STANFORD, Susan, *"Friedman, "Academic Feminism and Interdisciplinarity"*, Feminist Studies, 2001.

STEVENS, Anthony, Jung, Çev. Ayda Çayır, Kaknüs Yayınları İstanbul, 1999.

STEVICK, Philip, Roman Teorisi, Çev. Sevim Kantarcioğlu, Akçağ Yay., Ankara, 2010.

STRAUSS, Claude Levi, Structural Anthorpology, The Penguin Press, New York, 1963.

SULLIVAN, Thomas J., *"Introduction to Social Problems"*, Sixth Edition, Pearson Education, Boston, 2003.

SUTHERLAND, John, Victorian Fiction, Longman Group UK Limited., London, 1988.

SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya, Kemal Tahir'in Romanları Üzerine Oluşumsal Yapısalıcı Eleştiri Bakımından Bir İnceleme, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2006.

SWINGEWOOD, Alan, Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yay., I. Baskı, Ankara, 1998.

ŞAN, Mustafa Kemal, Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar, Hece Yayınları, Ankara, 2006.

TATAR, Taner, "Toplumsal Hayatta Cinsiyet Temelli Farklılaşmalar" Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi, Sakarya, 2009

TAVARES, Maria, *"De-Americanizing American Studies and Feminist Studies: Notes of a Portuguese Feminist Americanist"*, American Studies International, 2000.

THEDA, Skocpol, *"Karşılaştırmalı ve Tarihsel Sosyolojinin Yöntemleri Üzerine Açıklamalı Kaynakça"*, Tarihsel Sosyoloji, Çev. Ahmet Fehmi, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999.

THOMAS, William, FLORIAN, Znaniecki, *The Polish Peasant in Europe and America*, New York: Dover Publication, New York, 1958.

TUCKER John L., "George Eliot's Reflexive Text: Three Tonalities in the Narrative Voice of *Middlemarch*". Studies on English Literature, Volume:31, London,1991.

TÜRKÖNE, Mualla, Eski Türk Toplumunda Cinsiyet Kültürü, Ark Yayınevi, Ankara, 1995.

URGAN, Mina, İngiliz Edebiyatı Tarihi III, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1991.

UZUN, Gizem, "Kadın ve Erkek Yöneticilerin Liderlik Davranışları arasındaki Farklılık ve Bankacılık Sektöründe Uygulama. Yüksek Lisans Tezi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2005.

WALTERS, Margaret, Kadın Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar, Çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, Ankara, 1984.

WATKINS, Susan Alice-Rodriguez, Marta, Çizgilerle Feminizm, Yeni Başlayanlar İçin, Çev. Özden Arıkan, Milliyet Yay, İstanbul, 1996.

WELLEK, René "The Concept of Realism in Literary Scholarship". Concepts of Criticism, Yale University Press, London, 1963.

WELLEK, René-WARREN, Austin, Edebiyat Biliminin Temelleri, çev. Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ankara, 1983.

WOLFF, Janet, Sanatın Toplumsal Üretimi, Çev. Aysegül Demir , Özne Yay., İstanbul, 2000.

WOLFF, Janet, Feminine Sentences: Essays on Women and Culture, Polity Press Cambridge, 1990.

WOLLSTONECRAFT, Mary, A Vindication of the Rights of Woman: An Authoritative Text, Backgrounds, the Wollstonecraft Debate, Criticism. Norton Pub., New York, 1988.

WOOLF, Virginia, The Common Reader, Harvest Books, New York, 1953.

YATES, Gayle Graham, Harriet Martineau on Women, Rutgers UP, New Jersey, 1985.

YILMAZ, Durali, Roman Sanatı ve Toplum, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996.

YÖRÜKHAN, Turhan, Alfred Adler Sosyal Roller ve Kişilik, Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

YÜKSEL, Aysun, "Tarkan: Yıldız Olgusu", Çiviyazıları Yay., İstanbul, 2001,

ZALEWSKI, Marysia, "*Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia?*", International Affairs, Routledge Pub., the U.S.A, 1995.

ZOONEN, Liesbet van, *Medyada Feminist Yaklaşımlar*, Çev. Süleyman İrvan, Ark Yayınları, Ankara, 1997.